

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

**Η Δια Βίου Μάθηση και η Κοινωνική Οικονομία
στην Ελλάδα**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κατωμέρης Στυλιανός

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Κωνσταντίνος Δημουλάς, Επίκουρος Καθηγητής, Επιβλέπων
Δέσποινα Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Μέλος
Ελένη Πρόκου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Μέλος

Αθήνα, Φεβρουάριος, 2017

Copyright © , Κατωμένης Στυλιανός, 2017.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Αφιέρωση

Στους Γιώργο, Αλεξία , Χριστίνα, για την ΔΒΜ και την ΚΟ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

CEDEFOP: European centre for the Development of Vocational Training

CIRIEC: International Centre of Research and Information on the Public, Social
and Cooperative Economy

EESC: European Economic and Social Committee (EOKE)

EQF: European Qualifications Framework

ICA: International Cooperative Alliance

SBI: Social Business Initiative

SE: Social Economy

UIL: UNESCO Institute for Lifelong Learning

UNESCO: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization

ΔΒΜ: Διά Βίου Μάθηση

EOKE: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (EESC)

Ε.Σ.Υ: Εθνικό Σύστημα Υγείας

Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π: Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και
Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Ε.Π.Π.: Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων

ΙΕΚ: Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης

Κ.ΑΛ.Ο: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Κ.Δ.Β.Μ: Κέντρα Δια Βίου Μάθησης

ΚΕΚ: Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΚΟ: Κοινωνική Οικονομία

Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις

Κοι.Σ.Π.Ε. Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης

ΛΥΨΥ: Λήπτης Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

ΝΠΔΔ: Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

ΝΠΙΔ: Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου

ΟΟΣΑ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD)

ΣΔΕ: Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας

ΤΕΨΥ: Τομεακή Επιτροπή Ψυχικής Υγείας
Το.Ψ.Υ: Τομέας Ψυχικής Υγείας
ΤΤ Τρίτος Τομέας
ΥΠΑΚΠ Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής
Αλληλεγγύης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα, επίκουρο καθηγητή Κώστα Δημουλά για την ευγενή και εμπεριστατωμένη καθοδήγηση του για την πραγματοποίηση και καταγραφή του ερευνητικού μου εγχειρήματος. Νοιώθω επίσης την ανάγκη να ευχαριστήσω τα άλλα δύο επιβλέποντα μέλη της τριμελούς επιτροπής για την συνεισφορά τους καθ' όλη την διάρκεια του μεταπτυχιακού προσράμματος στην κατανόηση της έννοιας και των αξιών της Δια Βίου Μάθησης επίκουρη καθηγήτρια Ελένη Πρόκου και των εννοιών και ερμηνειών τόσο της κοινωνικής ένταξης όσο και του κοινωνικού αποκλεισμού, αναπληρώτρια καθηγήτρια Δέσποινα Παπαδοπούλου. Η κατανόηση της διάδρασης των δύο αυτών παραγόντων και επιρροής τους στο πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας συνετέλεσε στην ανάπτυξη των συμπερασμάτων και την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας.

Τις θερμές μου ευχαριστίες επίσης στους υπευθύνους και δρώντες των κοινωνικών συνεταιρισμών (Κοι.Σ.Π.Ε και Κοιν.Σ.Επ.) και στους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις των επτά μελετών περιπτώσεων. Η συμπαράσταση, η υπομονή και η εγκάρδια στήριξη τους στην έρευνα αυτή με τις κατατοπιστικές και διευκρινιστικές εξηγήσεις τους κατά την συζήτηση μας, έκαναν περισσότερο εφικτά τα συμπεράσματα για την κατανόηση της διάδρασης των πεδίων της ΔΒΜ και της ΚΟ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αφιέρωση	3
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΠΙΝΑΚΕΣ	9
ΕΙΚΟΝΕΣ	9
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	10
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
1.1 Η προβληματική	13
2. ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	14
2.1 Η διάδραση της ΔΒΜ με την ΚΟ	15
2.2 Συμπέρασμα ενότητας	17
3. ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	19
3.1 Η Διά Βίου Μάθηση	19
3.2 Η Κοινωνική Οικονομία	21
2.4 Συμπέρασμα ενότητας	23
3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	24
3.1 Το συνεταιριστικό κίνημα	24
3.2 Κοινωνικές επιχειρήσεις	26
3.2.1 Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε)	28
3.2.2 Κοινωνικές Συνεταιριστικές επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ)	31
3.3 Συμπέρασμα ενότητας	36
4. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	37
4.1 Μεθοδολογία	37
4.2 Ταυτότητα συνεντεύξεων	38
4.2.1 Ενότητες συνέντευξης	39
4.3 Μελέτες περίπτωσης	40
4.3.1 Κοι.Σ.Π.Ε Περίπτωση Α	40
4.4.2 Κοι.Σ.Π.Ε Περίπτωση Β	44
4.4.3 Κοι.Σ.Π.Ε Περίπτωση Γ	47

4.4.4 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Αα	50
4.4.5 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Ββ	52
4.4.6 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Γγ	54
4.4.7 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Δδ	57
4.5 Συμπέρασμα ενότητας	58
5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	60
ABSTRACT	64
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65
ΠΗΓΕΣ	65
Α΄ Αποτελέσματα εργασιών διεθνών φορέων	65
Β΄ Αποτελέσματα εργασιών ευρωπαϊκών φορέων	65
Γ΄ Ελληνικοί ενημερωτικοί σύνδεσμοι	67
Δ΄ Ιστοσελίδες	67
Ε΄ Νόμοι (σύνδεσμοι στο διαδίκτυο)	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	69
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	74

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1 Οι Κοι.Σ.Π.Ε στην Ελλάδα ανά τομέα και έτος ίδρυσης	30
Πίνακας 2 Σύνθεση των Κοιν.Σ.Επ.	33
Πίνακας 3 Σύνολο Κοιν.Σ.Επ. ανά έτος ίδρυσης	34
Πίνακας 4 Διαγραφές Κοιν.Σ.Επ. ανά κατηγορία από 2012-2016	35

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1 Η Κοινωνική Οικονομία ή Τρίτος Τομέας	22
Εικόνα 2 Η δομή της Κοινωνικής Οικονομίας	23
Εικόνα 3 Οργανόγραμμα Κοι.Σ.Π.Ε	41

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σημερινή εποχή, παρατηρούμε φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού που πολλά από αυτά οφείλονται στην έξοδο του ατόμου από την εργασιακή ζωή. Οι περισσότερες περιπτώσεις έλλειψης απασχόλησης οδηγούν στην προσωρινή ή μόνιμη απομόνωση στο κοινωνικό και οικονομικό περιθώριο. Με τη συνδρομή της κοινωνίας και τη δική τους πρωτοβουλία τα άτομα αυτά, μπορούν να επιτύχουν επαγγελματική ένταξη μέσα στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης. Σημαντική συνεισφορά στην ομαλή πορεία ένταξης προσφέρει το πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας. Αποτελεί ένα κοινωνικό πλαίσιο όπου προωθούνται οι πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών προσφέροντας προστασία και αλληλεγγύη, στις ευπαθείς ομάδες κατά την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας και στην κοινωνική ζωή. Το θεσμικό περιβάλλον της Ευρώπης και το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας υποστηρίζουν τον συνδυασμό των πρωτοβουλιών της Δια Βίου Μάθησης και Κοινωνικής Οικονομίας για την επίρρωση των προβλημάτων αποκλεισμού. Η εμπειρική έρευνα που ακολουθεί σε επτά υπό μελέτη περιπτώσεις κοινωνικών συνεταιρισμών επιβεβαιώνει ότι η ΚΟ χρειάζεται και αναζητεί πρακτικές της ΔΒΜ για να αντιμετωπίσει τον εργασιακό αποκλεισμό των ευπαθών ομάδων. Συμπεράναμε συνεπώς ότι η ΔΒΜ μπορεί να επιδρά θεραπευτικά στους σκοπούς της ΚΟ εντός της οποίας δρουν μέλη ευάλωτων ομάδων με στόχο την επανασύνδεση τους με την κανονικότητα στον εργασιακό βίο, «εξοπλισμένοι» με νέες δεξιότητες για την οικονομική και κοινωνική επανένταξη τους.

Λέξεις κλειδιά

Δια βίου μάθηση, κοινωνική οικονομία, κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, κοινωνικοί συνεταιρισμοί, εργασιακός αποκλεισμός, εργασιακή ένταξη, συμμετοχή, κοινωνία πολιτών, κοινωνικό κεφάλαιο, προσωπική εξέλιξη, αναστοχασμός.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εποχή της μετανεωτερικότητας μαζί με τα μηνύματα ελευθερίας που έφερε, ειδικότερα μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου, κόμισε νέα στερεότυπα που σφράγισαν τη μεταβιομηχανική εποχή και υπαγόρευσε αξίες για την κοινωνική αποδοχή που συνδέθηκαν κυρίως με την ατομική επιτυχία (Σταμάτης, 2005). Ο Bell αναφέρει ότι η τεχνολογική επανάσταση και η διάδοχη της ηλεκτρονική εποχή, σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποιημένη οικονομία «απαίτησε» την προσαρμογή του υποκειμένου σε νέα δεδομένα γνώσης και εξειδίκευσης¹. Οι ανάγκες για επικοινωνία, νέες δεξιότητες και εμπειρίες οδήγησαν το «μοναχικό» μετανεωτερικό υποκείμενο. σε έναν άνευ προηγουμένου διαγκωνισμό ανεύρεσης γνώσεων (Σταμάτης, 2005). Σήμερα, το άτομο που εργάζεται και δεν επικαιροποιεί εγκαίρως τις γνώσεις του και τα προσόντα του παραμένει εκτός καταμερισμού εργασίας, άνεργο και αποκλεισμένο. Στο πλαίσιο μιας νέας κοινωνίας της μάθησης οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να ανακάμψουν μόνο εάν αποφασίσουν να προσαρμόσουν το επαγγελματικό τους προφίλ στα νέα δεδομένα και διευρύνουν το γνωστικό τους πεδίο με γνώσεις μέσω της Δια Βίου Μάθησης (ΔΒΜ)². (Πρόκου, 2009).

Για την επίρρωση των αποτελεσμάτων που επιφέρει ο εργασιακός αποκλεισμός από τα προαναφερόμενα αποτελέσματα επανέρχεται³ το αίτημα ύπαρξης ενός πεδίου υποδοχής για τους μη προνομιούχους, ενός χώρου κοινωνικής «ανάληψης» και προετοιμασίας για μια νέα πορεία. Στην Ευρώπη από την δεκαετία του '80 το πεδίο αυτό, είναι ο Τρίτος Τομέας (ΤΤ)⁴ της οικονομίας ή η λεγόμενη Κοινωνική Οικονομία

¹ Στο έργο του "The Coming of Post-Industrial Society" (New York: Basic, 1973) παρουσίασε τη μεταβιομηχανική κοινωνία ως ένα νέο είδος κοινωνίας όπου η λειτουργία της θα είναι καθοδηγούμενη από τη γνώση και θα είναι προσανατολισμένη στην παροχή υπηρεσιών. Ο Bell ισχυρίστηκε επίσης ότι η μεταβιομηχανική κοινωνία θα αντικαταστήσει την βιομηχανική κοινωνία ως το κυρίαρχο σύστημα https://en.wikipedia.org/wiki/Daniel_Bell#Education (Πρόσβαση 18/12/2016).

² Η «Δια Βίου Μάθηση» ως έννοια περιλαμβάνει το αποτέλεσμα της «αρχικής» και «συνεχιζόμενης» εκπαίδευσης ως διάδοχες φάσεις του όρου της «Δια Βίου Εκπαίδευσης» αλλά και άλλων άτυπων τρόπων που ασκούν μαθησιακή επίδραση (Κελπανίδης, Βρυγιώτη, 2004)

³ Η κοινωνία των πολιτών μέσω των δράσεων συλλόγων αδελφοτήτων και άτυπων συνεταιρισμών φιλανθρωπίας έδρασε πριν και κατά την διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης από τον 17^ο έως και τον 19^ο αιώνα

⁴ Ο Τρίτος Τομέας ή τρίτο σύστημα της οικονομίας προτάθηκε, τουλάχιστον στη Γαλλία, ως επιστημονική άποψη το 1979, από τους ερευνητικούς κύκλους του Πανεπιστημίου Paris-Dauphine και πιο συγκεκριμένα από τον J. Delors (Μητροσύλη, 2007)

(ΚΟ)⁵. Η ΚΟ είναι ο χώρος όπου δρα αποτελεσματικά η *Κοινωνία των Πολιτών*. Αυτή η «δρώσα» δύναμη⁶ που προέρχεται από την «βάση» της κοινωνίας, εντός της ΚΟ δικτυώνεται με άλλες οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις στοχεύοντας στην υποδοχή και επανένταξη ειδικότερα των ευπαθών ομάδων, στην νέα συγκυρία (Defourny, Develtere, Fonteneau, 1999). Στην εργασία μας θα δούμε πως οι δύο παραπάνω κεντρικές έννοιες της ΔΒΜ και της ΚΟ συναντώνται και «διαλέγονται» μέσω των πρακτικών για *κοινωνική ενσωμάτωση*, και *επανένταξη* με σκοπό την αντιμετώπιση του *κοινωνικού αποκλεισμού* που πηγάζει μεταξύ άλλων και από την ανεργία.

Τα ερωτήματα στην πρώτη ενότητα προέρχονται από την σύνοψη των προβλημάτων της καθημερινότητας εν μέσω οικονομικής και άλλων κρίσεων της εποχής. Στην δεύτερη ενότητα θα δούμε πως τα δύο πλαίσια συμπλέκονται και διαδρούν ώστε να αντιμετωπιστούν τα ήδη γνωστά προβλήματα οικονομικού και κοινωνικού αποκλεισμού όσων απέχουν χωρίς την θέληση τους από την εργασιακή δράση. Θα μας δοθεί η ευκαιρία επίσης να έρθουμε σε επαφή με έννοιες όπως κοινωνικό κεφάλαιο και κοινωνία πολιτών και πως η ενσωμάτωση συντελεί στην λειτουργία της κοινωνίας σε συνθήκες αποκλεισμού. Στην Τρίτη ενότητα θα γνωρίσουμε το θεσμικό πλαίσιο των δύο προς παρατήρηση πεδίων και θα δούμε ποιες είναι οι πρόσφατες τάσεις σε διεθνές επίπεδο αλλά και η ελληνική νομοθεσία για την πρόληψη των φαινομένων που ήδη προαναφέρθηκαν και είναι επίκαιρα σήμερα. Θα δούμε την αναπτυξιακή και κοινωνικοπολιτική σχέση που έχει επιχειρηθεί να δοθεί από τα διεθνή fora αλλά και τις διατυπώσεις των νόμων, την παράλληλη και αλληλοεξαρτώμενη λειτουργία των πεδίων, τους στόχους τους για την επίρρωση των μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων όπως η απώλεια της εργασιακής ταυτότητας και οικονομικής αυτοτέλειας. Θα γνωρίσουμε το νομοθετικό πλαίσιο ίδρυσης των δύο τύπων κοινωνικών συνεταιρισμών εργασιακής ένταξης (Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ.) τις ομοιότητες αλλά και τις διαφορές ως προς τους ειδικούς σκοπούς και την λειτουργία τους. Στην τέταρτη ενότητα θα

⁵ Ο Defourny στο “*The Emergence of Social Enterprise*” (Borzaga, Defourny 2004) στην εισαγωγή αναφέρει ότι ο τρίτος τομέας (ΤΤ) συμμετέχει στην κατανομή των οιονεί δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών. Έχει αναδιανεμητικό ρόλο, με την παροχή ενός ευρέος φάσματος (δωρεάν ή σχεδόν δωρεάν) υπηρεσίες σε άπορους μέσω των εθελοντικών εισφορών (σε χρήμα ή μέσω εθελοντικής εργασίας), το οποίο πολλές ενώσεις μπορούν να κινητοποιήσουν. Ο ΤΤ συμμετέχει επίσης στη ρύθμιση της οικονομικής ζωής, όταν, για παράδειγμα, ενώσεις ή κοινωνικοί συνεταιρισμοί είναι εταίροι των δημόσιων αρχών στο έργο τους βοηθώντας να επιστρέψουν στην εργασία άνεργοι με χαμηλά προσόντα που βρίσκονται σε κίνδυνο μόνιμου αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.

⁶ Η Κοινωνία των πολιτών εκτός της φιλανθρωπικής της δράσης έχει στόχο τη δημόσια επικοινωνία και το διάλογο μεταξύ αντιτιθέμενων μερών στην πολιτική και κοινωνική ζωή καθώς και στην αυτο-οργάνωση των πολιτών (Μητροσύλη 2007).

επιχειρήσουμε εμπειρική έρευνα μελέτης επτά περιπτώσεων μέσω συνεντεύξεων και παρατήρησης της λειτουργίας των κοινωνικών συνεταιρισμών (τριών Κοι.Σ.Π.Ε και τεσσάρων Κοιν.Σ.Επ.). Θα συνομιλήσουμε με τους εκπροσώπους και δρώντες ώστε να αντιληφθούμε τον τρόπο που οι ίδιοι αντιμετωπίζουν την λειτουργία και την αποστολή τους. Θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τα κίνητρα της δράσης τους, την σχέση των συνεταιρισμών με την ΔΒΜ, τις προσδοκίες τους από το πλαίσιο λειτουργίας της και την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών δράσεων εντός της ΚΟ. Τα μερικά συμπεράσματα σε κάθε ενότητα αλλά και οι λεπτομέρειες που θα παρατεθούν σε επί μέρους θέματα που θα αναλυθούν θα μας οδηγήσουν στα αναμενόμενα γενικά συμπεράσματα και στις απαντήσεις των ερευνητικών μας ερωτημάτων

1.1 Η προβληματική

Ήδη από τον Μάιο του 2009 στο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ «Ευρώπη 2020» είχε αναφερθεί η εναρμόνιση των κρατών μελών στην εκπαίδευση και κατάρτιση⁷. Η στόχευση της ελληνικής νομοθεσίας αναφορικά με την ΔΒΜ στον ισχύοντα έως και σήμερα νόμο 3879/2010 ήταν η *ανάπτυξη*⁸ που συνδέεται ευθέως με την απασχόληση. Στην συνέχεια η ελληνική πολιτεία στα πλαίσια της δημιουργίας πεδίου για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της εργασιακής ένταξης των μειονεκτούντων ομάδων του πληθυσμού, προχώρησε και ψήφισε τριών νόμων για την ΚΟ.

Στην εργασία μας θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε σε δύο κύρια ερευνητικά ερωτήματα που συνοψίζουν τον κεντρικό προβληματισμό μας και είναι τα παρακάτω:

1. Κατά πόσο η ΔΒΜ μπορεί να συντελέσει στις προσπάθειες άρσης των αποκλεισμών στο πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας και
2. Ποια μπορεί να είναι η συμβολή της ΔΒΜ στην ευόδωση των σκοπών της Κοινωνικής Οικονομίας μέσω των Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ.

Θα εξηγήσουμε την σύνδεση των δύο κεντρικών εννοιών και με ποιο τρόπο μπορούν να συντελέσουν στην απάντηση των ερωτημάτων μας. Στην συνέχεια, θα εξετάσουμε το θεσμικό πλαίσιο και θα διεξάγουμε εμπειρική έρευνα σε κοινωνικούς συνεταιρισμούς,

⁷ Συμπεράσματα του συμβουλίου της 12ης Μαΐου 2009 σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης «ΕΚ2020» [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52009XG0528\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52009XG0528(01)) (Πρόσβαση 25/10/2016)

⁸ Από το 1993 επίσης στην Λευκή Βίβλο της ΕΕ αναφερόταν η σύνδεση της εκπαίδευσης με την ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα και απασχόληση (Growth, Competitiveness, Employment). Έκτοτε η σύνδεση της εκπαίδευσης με τα παραπάνω αποτελέσματα αναφέρεται σε όλα σχεδόν τα κείμενα και σχέδια δράσης της ΕΕ που σχετίζονται με την ΔΒΜ, ενσωμάτωση και απασχολησιμότητα (Αλεξιάδου, 2005)

τους δύο κατ' εξοχήν προαναφερόμενους θεσμικούς τύπους φορέων για την εργασιακή ένταξη στην Ελλάδα.

2. ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η συμβατική αντίληψη περί εκπαιδευτικής ζωής και κύκλων προετοιμασίας έχει πλέον αλλάξει αφού το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο «επιβάλλει» μια νέα θεώρηση των αλλαγών και κανονικοτήτων. Το θεσμικό πλαίσιο της ΔΒΜ κατευθύνει το άτομο προς μια διαδικασία διαρκούς λήψης γνώσεων και δεξιοτήτων με στόχο την εδραίωση του στον εργασιακό βίο, την επανένταξη στην εργασιακή ζωή σε περίπτωση βίαιης απόρριψης και ως εκ τούτων την επαναφορά του στην κοινωνική δράση (Κελπανίδης, Βρυνιώτη, 2004).

Στις τελευταίες δεκαετίες, σε διεθνές αλλά και εθνικό επίπεδο συζητείται, ερευνάται και προτείνεται το πεδίο της ΚΟ⁹ ως χώρος για την αντιμετώπιση των αποτελεσμάτων του κοινωνικού αποκλεισμού εντός των πλαισίων της «μικτής οικονομίας»¹⁰. Η ΚΟ θεωρείται ότι μπορεί να αποτελέσει το πεδίο υποδοχής μη προνομιούχων ομάδων και ψυχικά ασθενών των οποίων η παρουσία στιγματίζεται στην παραδοσιακή οικονομία σε τοπικό, εθνικό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο. Εντός του θεσμικού πλαισίου της μπορούν να συνυπάρξουν οσμωτικά οι δράσεις των ενεργών πολιτών (bottom up)¹¹ και η

⁹ Ο όρος «Κοινωνική Οικονομία» εμφανίστηκε στην βιβλιογραφία για πρώτη φορά το 1830 από τον Γάλλο οικονομολόγο Charles Dunoyer στο έργο του *“Treatise on Social Economy”* όπου υποστήριξε μια ηθική προσέγγιση στην οικονομική σκέψη. Την ίδια περίοδο μεταξύ 1820-1860, μια νέα σχολή σκέψης κοινωνικών οικονομολόγων αναπτύχθηκε στη Γαλλία επηρεασμένη από τις απόψεις των Μάλθους και Σισμοντί αναφορικά με την ύπαρξη «αδυναμιών της αγοράς», που μπορεί να οδηγήσει σε ανισορροπίες. Η ΚΟ εισήλθε έκτοτε στον δημόσιο διάλογο και το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, οι οικονομολόγοι John Stuart Mill και Leon Walras (1834–1910) έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στις ενώσεις εργαζομένων και τους αλληλασφαλιστικούς οργανισμούς. Ο Mill στο έργο του *“Principles of Political Economy”* (1848), εξέτασε την αναγκαία ύπαρξη των συνεταιρισμών και πρότεινε την ενθάρρυνση της λειτουργίας τους λόγω των ηθικών, πέραν του οικονομικού, οφέλους. Τόσο ο Mill όσο και ο Walras έκριναν ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να εκπληρώσουν μια σημαντική λειτουργία στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων (CIRIEC, 2012).

¹⁰ Στο συλλογικό έργο *«Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία»* (Γεωργακόπουλος κ.α, 2007) αναφέρεται η μικτή οικονομία ως η αναγκαία συνύπαρξη ιδιωτικής και δημόσιας ιδιοκτησίας και συμφερόντων σε συνθήκες ελεύθερης αγοράς αλλά και κρατικού παρεμβατισμού με σκοπό το όφελος του δημοσίου συμφέροντος και κατ' επέκταση του κοινωνικού συνόλου. Η Καραμεσίνη (2002) αναφέρει την μετάβαση από την «στατική αποτελεσματικότητα» του νεοκλασικού οικονομικού μοντέλου της ελεύθερης αγοράς στην «δυναμική αποτελεσματικότητα» της μικτής οικονομίας και των κρατικών πολιτικών στήριξης της βιομηχανικής ανάπτυξης.

¹¹ Σε μελέτη του πανεπιστημίου Θεσσαλίας το 1999 με ερώτημα την «Ίδρυση και Οργάνωση Κεντρικού Φορέα Κοινωνικής Οικονομίας» ως κοινωνική οικονομία ορίζεται «κάθε δραστηριότητα των ανθρώπων που κινείται, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, στο πεδίο της οικονομίας, στηρίζεται στις αρχές της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, της συλλογικής προσπάθειας και έχει ως στόχο της την προώθηση των συμφερόντων συγκεκριμένων τμημάτων του πληθυσμού, μέσω της ανάδειξης της κοινωνικής αλληλεγγύης, ως

πολιτεία, για την επίλυση των κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων που το κράτος μόνο του δεν μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Έχει αναφερθεί επίσης ότι οι πρωτοβουλίες της ΚΟ όταν προέρχονται «από τα πάνω» (top down) μπορεί να αποτελούν «σενάριο» κυβερνητικών σχεδιασμών¹² για την αναθεώρηση των πρακτικών στις παραδοσιακές επιχειρήσεις. Παρά ταύτα, υποδεικνύεται σταδιακά η ανάγκη αναδιανομής και επανοτοποθέτησης πόρων προς όφελος των αδυνάτων, ίσως και μια επανεπισκόπηση της τρέχουσας οικονομικής θεωρίας. Είναι φανερό συνεπώς ότι το πεδίο της ΚΟ αποτελεί μια εντελώς νέα προσέγγιση κατεύθυνσης του επιχειρηματικού οφέλους με μια ευρύτερη αντίληψη κοινωνικής αποδοτικότητας η οποία αποφέρει στην εξέλιξη της ποιοτικά και ποσοτικά αποτελέσματα στην τρέχουσα οικονομία (Gonzales V., 2007).

2.1 Η διάδραση της ΔΒΜ με την ΚΟ

Η ΔΒΜ είναι το πλαίσιο εντός του οποίου το άτομο αντιλαμβάνεται την ανάγκη για την εργασιακή και κοινωνική του ένταξη μέσω επανεκπαίδευσης και κατάρτισης και δρα για την δημιουργία της νέας προσωπικής του «βιογραφίας». Μολονότι η κατάσταση εργασιακού αποκλεισμού δεν είναι μια συνηθισμένη πορεία, χρειάζεται αυτοεπίγνωση και νέο σχεδιασμό από το ίδιο το άτομο¹³. Συχνά η αλλαγή, λόγω αβεβαιότητας, του δημιουργεί και μια αρνητική ψυχολογία εναντίωσης¹⁴. Ωστόσο η συνεχής και κοπιώδης αναζήτηση το οδηγεί στην υιοθέτηση νέων αντιλήψεων, ιδεών και επαγγελματικών δεξιοτήτων και ως εκ τούτου, μετασχηματίζεται. Η κατάσταση αναστοχασμού και των αλλαγών σύμφωνα με τον Mezirow¹⁵ και την θεωρία «περί μετασχηματίζουσας μάθησης», εκκινεί μια νέα βιωματική πορεία η οποία είναι κρίσιμη και απαραίτητη

αναγκαίας και απαραίτητης προϋπόθεσης για την επιτυχή πορεία όλων των εμπλεκόμενων φορέων» (Μπεριάτος κ.α., 1999 στο Μητροσύλη, 2007)

¹² Ο Τερζάκης (στο Νικολόπουλος Καπογιάννης, 2014) προσεγγίζει την ιδεολογική αξία της παρουσίας της ΚΟ και προσθέτει ότι πιθανόν να πρόκειται για αναπλήρωση του δίπολου Κράτος-Αγορά και όχι δημιουργίας ενός νέου πεδίου με στρατηγική και στόχο την ρήξη με τον καπιταλισμό.

¹³ Όπως εξηγεί ο Mezirow όταν το απόθεμα γνώσεων του ατόμου δεν επαρκεί για να ερμηνεύσει την νέα αυτή εμπειρία τότε επανενεργοποιείται η διαδικασία των ερωτημάτων που αναζητούν εναγωνίως απαντήσεις (Jarvis 2004)

¹⁴ Οι αλλαγές και η ανάγκη συνεχούς αναζήτησης σε περιόδους τεχνολογικής ανάπτυξης και οικονομικής εξέλιξης συχνά ήταν αντιμέτωπες με την δυσαρέσκεια και κριτική του ίδιου του ατόμου που εναντιωνόταν σφοδρά σε αυτές. Τον 19^ο αιώνα οι Λουδίτες στην Αγγλία και στην συνέχεια οι Γερμανοί κλωστοϋφαντουργοί στην Σιλεσία έσπαγαν τις τεχνολογικά προηγμένες μηχανές για να διατηρήσουν τις υπάρχουσες θέσεις χειρονακτικής εργασίας.

¹⁵ Στα είδη αναστοχασμού περιλαμβάνει τον συναισθηματικό, τον κριτικό, τον εννοιολογικό και τον διαφοροποιητικό αναστοχασμό. Επιπλέον προσεγγίζει φαινομενολογικά την εκπαιδευτική διεργασία λέγοντας ότι εάν το απόθεμα γνώσεων του ατόμου δεν επαρκεί για να ερμηνεύσει την εμπειρία τότε η διαδικασία των ερωτημάτων επανενεργοποιείται.

(Jarvis,2004). Το άτομο αποφασίζει εκ νέου την επένδυση του προσωπικού του χρόνου για την σταδιακή του εξέλιξη (Longworth 2006, στο Πανιτσίδου, 2013). Η νέα αυτή πορεία είναι ένα «ξύπνημα» κατά τον Knowles, μια βιωματική περίοδος όπου οι ενήλικες αποφασίζουν την ενεργητική συμμετοχή τους στην εκπαίδευση μέσω της ΔΒΜ (Jarvis.2004). Τόσο ο σκοπός όσο και η αναμενόμενη βελτίωση των δεξιοτήτων οδηγεί στην αυτοεκτίμηση και την προσωπική ανάπτυξη, αναφέρει ο Lindeman (1926). Ο Rogers (1999) τονίζει ότι αν και κάθε περίπτωση ενηλίκου που εισέρχεται στην ΔΒΜ διαφέρει, η εκπαιδευτική διαδικασία προετοιμάζει, αλλάζει, απελευθερώνει και καθιστά τους συμμετέχοντες, ανεξάρτητους.

Η ΚΟ είναι ο χώρος υποδοχής και παραμονής των ατόμων που φέρουν το «στίγμα» της εργασιακής αποτυχίας (μακροχρόνια άνεργοι) ή άλλες ιδιαιτερότητες (πχ. ψυχικά ασθενείς, μετανάστες, Ρομά, κ.α.). Είναι αντιληπτό ότι η πορεία για το «πέρασμα» των ευπαθών ομάδων σε μια νέα κατάσταση δεν είναι απλή και προβλεπόμενη διαδικασία. Εάν δεν ληφθούν προφυλάξεις και μέτρα αντιμετώπισης, η αναγκαία πορεία μετάβασης και οι αναφερόμενες φάσεις της, εντός της σύγχρονης κοινωνίας των ανταγωνισμών και του ατομικισμού, ενδέχεται να ανασταλούν. Η ψυχολογική αβεβαιότητα που φέρει ο κοινωνικός υποβιβασμός, η απομόνωση και χαμηλή αυτοεκτίμηση, δρουν ανασταλτικά στην διαδικασία μετάβασης. Η αιτούμενη παραγωγικότητα και οι υψηλές ταχύτητες της ιδιωτικής οικονομίας, υποκρύπτουν απόρριψη και ακύρωση της προσπάθειας των υπό ένταξη μη «ανταγωνιστικών» διεκδικητών των περιορισμένων εξ αντικειμένου θέσεων εργασίας. Είναι συνεπώς πιθανός ο κίνδυνος απογοήτευσης και εξ αυτού πρόωρης εξόδου από το πλαίσιο προετοιμασίας. Όπως διαπιστώθηκε το 2014 σε σχετική έρευνα για λογαριασμό του Ινστιτούτου Levy στις ΗΠΑ (Bider, Coad, 2014), το να μείνει κάποιος άνεργος εκτός από οδυνηρή οικονομική εμπειρία περιέχει και υψηλό ψυχολογικό κόστος. Σε διάφορα θεματικά fora στην ΕΕ έχει διαπιστωθεί η σύνδεση της οικονομικής με την κοινωνική απομόνωση. Στη Ρώμη (28 Φεβρουαρίου 2014), κατά τη διάρκεια της διάσκεψης της Ευρωπαϊκής Στρογγυλής Τράπεζας με τίτλο *“Together for Social Europe: Ensuring social progress”*¹⁶ που διοργανώθηκε από το δίκτυο SOLIDAR¹⁷ τονίστηκε η σύνδεση των αποκλεισμών με την συχνή ριζοσπαστικοποίηση των

¹⁶ <http://www.solidar.org/en/news/promoting-the-social-economy-as-a-driver-for-inclusive-growth-and-social-progress> (Πρόσβαση 20/10/2016)

¹⁷ Το δίκτυο SOLIDAR είναι σύμπραξη ευρωπαϊκών ΜΚΟ που εργάζεται για την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης στην Ευρώπη και παγκοσμίως. <http://www.solidar.org/Overview,33.html>

κοινωνικά και οικονομικά υποβαθμισμένων πληθυσμών στις σύγχρονες κοινωνίες¹⁸. Συνεπώς ο εργασιακός αποκλεισμός, αφαιρεί το νόημα της ζωής και αυξάνει στο άτομο το αίσθημα της δυστυχίας και απόρριψης που μπορεί να οδηγήσει στην απελπισία και σε αποκλίνουσα συμπεριφορά¹⁹.

2.2 Συμπέρασμα ενότητας

Τεκμαίρεται στα προαναφερόμενα ότι λόγω του σταδίου αλλαγών των υπό ένταξη μελών ευπαθών ομάδων πληθυσμού²⁰, είναι ανάγκη να ληφθούν οι απαραίτητες πρόνοιες για την επιλογή περιβάλλοντος υποδοχής λαμβάνοντας υπόψη τον ιδιαίτερο ψυχισμό του ατόμου στην περίοδο αλλαγής. Το πεδίο της ΚΟ²¹ στοχεύει στην πλήρη εξάλειψη των αιτίων που οδήγησαν το υποκείμενο εκτός πεδίου δράσης. Δεν εστιάζει στην οικονομική επιτυχία, στον ανταγωνισμό, είναι ανεκτικό στην διαφορετικότητα και προωθεί την ομαλή ένταξη. Θεωρείται το πλέον ενδεικνύόμενο περιβάλλον για την ενταξιακή πορεία που προαναφέρθηκε λόγω της παρουσίας της οργανωμένης κοινωνίας

¹⁸ Στην έκθεση αναφέρεται ότι «...24 εκατομμύρια άνθρωποι δεν έχουν απασχόληση, και επιπλέον ο ίδιος περίπου αριθμός εργαζομένων που δεν μπορούν πλέον να ζουν με το εισόδημά τους, αποτελούν την τάξη των εργαζομένων φτωχών. Περίπου 120 εκατομμύρια άνθρωποι (το ¼ του συνολικού πληθυσμού της ΕΕ) ζουν με τον κίνδυνο της φτώχειας. Επιπλέον το ¼ του συνολικού ενεργού οικονομικά πληθυσμού νέων της ΕΕ είναι άνεργοι (5, 6 εκατ) ενώ στην Ελλάδα και την Ισπανία το ποσοστό των ανέργων νέων φτάνει το 60%. Η μακροχρόνια ανεργία και η παρατεταμένη αδράνεια απειλεί μια ολόκληρη γενιά. ...υπό τις δυσμενείς αυτές συνθήκες παρατηρείται ένας αυξανόμενος αριθμός των ατόμων να προσελκύεται από εξτρεμιστικά πολιτικά κόμματα και στα δύο άκρα του πολιτικού φάσματος....» (Solidar, 2014:5).

¹⁹ Σύμφωνα με την Μουσσούρου (1998) ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι κατάσταση αλλά μια διαδικασία μετάβασης από την αυτοδιάθεση στην ανέχεια και στην έκπτωση. Στην διαδικασία αυτή διακρίνουμε τα στάδια του απλού κινδύνου, της απειλής, της αποσταθεροποίησης, της έκπτωσης και τέλος ρήξης των κοινωνικών δεσμών.

²⁰ Σύμφωνα με τον νομοθετικό πλαίσιο των φορέων της ΚΟ (4019/11, άρθρο 1, ορισμοί) «...Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού, γενικά, είναι οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού, των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται, είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, είτε εξαιτίας σωματικής ή ψυχικής ή νοητικής ή αισθητηριακής αναπηρίας, είτε εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας...»

²¹ Στις εργασίες του Συμβουλίου της ΕΕ στις 7 Δεκεμβρίου 2015 σχετικά με την «προώθηση της κοινωνικής οικονομίας ως βασικής κινητήριας δύναμης της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στην Ευρώπη, εγκρίθηκε από τις 28 χώρες μέλη η ιστορική σύνοψη συμπερασμάτων αποτελούμενη από 16 άρθρα. Μεταξύ άλλων στο άρθρο 3 αναφέρεται ότι «...τα τελευταία χρόνια, η κοινωνική οικονομία έχει αποκτήσει πολιτική παρουσία ως τομέας που αποτελεί πυλώνα ιδίως για την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή σε όλη την Ευρώπη. Είναι κλειδί για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής - Ευρώπη 2020-...». Στο άρθρο 8 διευκρινίζεται ότι «...οι επιχειρήσεις της ΚΟ βασίζονται στην υπεροχή των ανθρώπων έναντι του κεφαλαίου ...έχουν σκοπό το γενικό συμφέρον και την δημιουργία θέσεων εργασίας, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού πάντα υποστηριζόμενες από αρχές της αλληλεγγύης και της ενδυνάμωσης...» <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15071-2015-INIT/el/pdf> (Πρόσβαση 25 Οκτ 2016)

των πολιτών²² η οποία εγγυάται τις αξίες της *συμμετοχής*²³ και *αλληλεγγύης*. Επιπλέον εκεί είναι ο χώρος συγκέντρωσης του *κοινωνικού κεφαλαίου* το οποίο σύμφωνα με τους Putman²⁴, Bourdieu²⁵ και Coleman λειτουργεί με αρχές του συνεργατισμού και εμπιστοσύνης. Εντός του πεδίου της ΚΟ μπορεί να γίνει η προετοιμασία και η επαναπροώθηση του ατόμου στον εργασιακό βίο με επίκαιρες δεξιότητες και επαγγέλματα αλλά με ανοχή στον ιδιαίτερο ψυχισμό και την σταδιακή προσαρμογή του. Οι διακρίσεις ηλικίας, τυπικών προσόντων, επαγγελματικής εμπειρίας, καταγωγής, εθνικότητας, φύλου και ψυχικής υγείας, δεν υφίστανται και οι εντάσεις εκμηδενίζονται υπό την σύμπνοια της κοινωνίας των πολιτών εντός του πεδίου. Στην ΚΟ, η επικέντρωση γίνεται στον κατάλληλο σχεδιασμό και πάντα σύμφωνα με τις αρχές της ΔΒΜ. Είναι ο χώρος όπου μοναδική προτεραιότητα είναι η προαγωγή της ομαλής και βιώσιμης οικονομικής δράσης.

Συμπερασματικά παρατηρούμε ότι το κοινό σημείο τομής και διαλόγου της ΔΒΜ με την ΚΟ είναι η εργασιακή και η εξ αυτής η οικονομική και κοινωνική αποκατάσταση των μη προνομιούχων ομάδων. Έγινε αντιληπτό επίσης ότι η ΚΟ είναι το πεδίο υποδοχής των εν γένει ευπαθών ομάδων²⁶ που έχουν απορριφθεί από τον εργασιακό καταμερισμό λόγω αδυναμίας να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του. Τα μέλη των ομάδων αυτών έχουν ιδιαίτερα μαθησιακά χαρακτηριστικά και αντικειμενική αδυναμία

²² Η Κοινωνία των πολιτών στην ΕΕ με την συνθήκη του Άμστερνταμ (Οκτ 1997) αποτελεί θεσμικά επίσημο συνομιλητή με ισχύ και συνταγματική βάση στον ευρωπαϊκό κοινωνικό διάλογο για εργασιακά θέματα. Η διαβούλευση με τους συντελεστές της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών συνδιαμορφώνει αποφάσεις παράλληλα με τους θεσμικά κατοχυρωμένους κοινωνικούς εταίρους της (Φερώνας Α., στο Κονιόρδος 2010).

²³ Η Dominique Schnapper (2011) και η Παπαδοπούλου (2012) αναφέρθηκαν εκτενώς στην δύναμη της «συμμετοχής» του ατόμου ως σημαντικής παραμέτρου για την ενσωμάτωση του εντός της μετανεωτεरिकής κοινωνίας. Συγκεκριμένα, η Παπαδοπούλου αναφέρει ότι το άτομο υπερβαίνοντας ιστορικές θρησκευτικές και κοινωνικές ιδιομορφίες και συμβάσεις, σε ένα κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον ενσωμάτωσης μέσω της συμμετοχής (κοινές αξίες, θεσμοί κλπ), συμμετέχει αυτόβουλα και οι έννοιες ενσωμάτωση και συμμετοχή αλληλοσυμπλέκονται και η μία ερμηνεύει την άλλη.

²⁴ Ο Putman ανέφερε ότι είναι το απόθεμα εμπιστοσύνης που αντλείται από τους κανόνες αμοιβαιότητας στα ανθρώπινα κοινωνικά δίκτυα με σκοπό την συντονισμένη δράση (Κωνσταντακόπουλος, Σ., στο Κονιόρδος, 2010: 31-33). Η έννοια της εμπιστοσύνης στην χρησιμοθηρική κοινωνία αναφέρεται και από τον Κονιόρδο ως μορφή χειραφέτησης και ενός ιδιότυπου συμφέροντος ενθυλάκωσης των προνοιών της στην διαδικασία και συνθήκες της κοινωνικής διάδρασης (Κονιόρδος, Σ., στο Κονιόρδος, 2010:108)

²⁵ Το κοινωνικό κεφάλαιο κατά τον Bourdieu «...είναι το σύνολο των πόρων που προέρχονται από την δημιουργία δικτύων σχέσεων δηλαδή θεσμοθετημένων ή μη ή και η συμμετοχή σε μια ομάδα η οποία παρέχει στα μέλη της υποστήριξη ενός συλλογικά κατεχόμενου κεφαλαίου...» (Πούπος, 2010:22). Ο Κονιόρδος αναφέρει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο (2010) δεν είναι κοινωνικό «ευεργέτημα», μια κατασκευή, αλλά το αποτέλεσμα συλλογικής δράσης

²⁶ Η Ruth Levitas αναφέρει ότι οι ευπαθείς ομάδες ειδικότερα δεν αντιμετωπίζουν μόνο το πρόβλημα της εργασιακής ένταξης αλλά και της πρόσβασης τους στον κοινωνικό χώρο λόγω της έλλειψης προσαρμογών - στην κατασκευή του - στις ιδιαίτερες ανάγκες τους (2004).

επαναπροσέγγισης της κοινωνίας χωρίς κατάλληλη προετοιμασία. Ως εκ τούτου τα υπό ένταξη άτομα «στεγάζονται» και δρουν είτε προσωρινά (άνεργοι) είτε μόνιμα (λήπτες ψυχικής υγείας) εντός του πεδίου της ΚΟ μέχρι την ανάκαμψη τους. Συνεπώς η παρουσία της ΔΒΜ με δράσεις εστιασμένες στις ειδικές ανάγκες προετοιμασίας των μη προνομιούχων ατόμων εντός των πλαισίων λειτουργίας του πεδίου της ΚΟ εγγυάται την λειτουργία της κοινωνίας με κατάλληλη προετοιμασία και ίσες ευκαιρίες για όλους. Μέσω της διάδρασης των δύο προαναφερομένων σημαντικών θεσμικών λειτουργιών τα αποκλεισμένα άτομα²⁷ μπορούν να βρουν σταδιακά πρόσβαση στην «κανονικότητα» και κατά συνέπεια να ενταχθούν στην κοινωνία.

3. ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3.1 Η Διά Βίου Μάθηση

Ο ΟΟΣΑ ήδη από το 1960 είχε αναφέρει τον όρο *εναλλασσόμενη εκπαίδευση* η οποία συνδέει την οικονομία με την μάθηση. Η UNESCO αλλά και άλλες οργανώσεις σε εθνικό επίπεδο²⁸ στην δεκαετία του '70 έθεσαν ως προτεραιότητα την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος ενώ η έκθεση του Edgar Faure απετέλεσε έναυσμα συζητήσεων για την χάραξη διεθνούς εκπαιδευτικής πολιτικής²⁹. Ο Faure πρότεινε μάλιστα και την γενίκευση του όρου ΔΒΕ (Faure et al, 1972, στο Παντισίδου 2013) ως κεντρική αρχή για την ευρεία εξάπλωση της. Στην δεκαετία του 2010 το CEDEFOP³⁰

²⁷ Η πρώτη συστηματική αναφορά του Κοινωνικού Αποκλεισμού έγινε στο έγγραφο που περιλάμβανε τα αποτελέσματα της συνόδου των υπουργών Κοινωνικών Υποθέσεων της ΕΟΚ στις 29/09/1989. Σύμφωνα με τον Ρομπόλη σε έρευνα του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ (2002), ο αποκλεισμός ορίζεται από την αδυναμία πρόσβασης σε τεχνολογικές και άλλες ευκολίες, στο δικαίωμα στην εργασία, σε ένα αποδεκτό και αξιοπρεπή τρόπο ζωής και στην εν γένει αδυναμία άσκησης κοινωνικών και άλλων δικαιωμάτων του. Ο Λύτρας (2004) συμφωνεί και προσθέτει ότι ο αποκλεισμός απετέλεσε μάλλον όρο του πρόσφατου πολιτικού διαλόγου και μια διανοητική κατασκευή με στόχο την αποσαφήνιση των μεθόδων αντιμετώπισης. Τονίζει χαρακτηριστικά ότι η αντιμετώπιση του αποκλεισμού ως σύνολο πολιτικών λειτουργεί κατασβεστικά και διαχειριστικά αναφορικά με τα προβλήματα των φτωχών χωρίς να προσεγγίζει τις αιτίες δημιουργίας τους.

²⁸ Οι οργανισμοί αλληλοβοήθειας (CNLAMCA) της Γαλλίας συνέταξαν τον χάρτη της Κοινωνικής Οικονομίας το 1980 ως βασικό πρωτόκολλο συμφωνίας και συσπείρωσης το οποίο περιείχε στα άρθρα του την προτροπή για προσπάθεια ανάπτυξης νέων δεσμών μέσω της κατάρτισης και πληροφόρησης (Vinnay, 2008:12)

²⁹ Ο Edgar Faure (1908-1988) Γάλλος πολιτικός, διετέλεσε πρωθυπουργός της Γαλλίας, υπουργός Εργασίας και Παιδείας. Ήταν επίσης πρόεδρος της διεθνούς επιτροπής για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης της UNESCO. Στην έκθεση του που δημοσιεύτηκε από την UNESCO το 1972 με τίτλο *Learning to Be* αναφέρεται στη ΔΒΜ και στην «Κοινωνία της Γνώσης» http://www.unesco.org/education/pdf/15_60.pdf (σελ 33).

³⁰ Το CEDEFOP (Centre Européen pour le Developpement de la Formation Professionnelle ή European Centre for the Development of Vocational Training) είναι φορέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κέντρο

ανέφερε ότι η μάθηση πρέπει να κατανοηθεί ως μια ολιστική διαδικασία που περιλαμβάνει συνεχή κατάρτιση και εκπαίδευση στους χώρους εργασίας (CEDEFOP, 2006) και το πρόγραμμα της ΕΕ «Δια Βίου Μάθηση 2007-2013»³¹ έδωσε νέα ώθηση στα σχέδια επίτευξης της στρατηγικής της Λισαβόνας. Το 2013 η UNESCO αναθεώρησε τα κείμενα της Belem³² με ενισχυμένες θέσεις που προέκυψαν το 2015 και συνοψίζονται στο κείμενο που εκδόθηκε το 2016³³. Το κείμενο ορίζει νέες παραμέτρους και προτρέπει τα μέλη της να προχωρήσουν σε νομικές διευθετήσεις έτσι ώστε να υπηρετηθούν οι βασικοί πυλώνες της ΔΒΜ οι οποίοι συμπορεύονται με τους πέντε αναπτυξιακούς στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»³⁴ στους τομείς της απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης σε συνδυασμό με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού που διατυπώθηκαν το 2010³⁵.

αναφοράς για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Συντονίζει το πρόγραμμα για την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

³¹ Απόφαση 1720/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Νοεμβρίου 2006 για τη θέσπιση προγράμματος δράσης στον τομέα της διά βίου μάθησης 2007-2013. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv%3Ac11082> (Πρόσβαση 20/11/2016)

³² Το *Πλαίσιο Δράσης της Belém* αποτελεί το πολιτικό κείμενο της 6^{ης} Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης CONFINTEA VI το 2009 για την εκπαίδευση ενηλίκων που πραγματοποιείται από την UNESCO κάθε 12 χρόνια προέβλεπε δράσεις σε έξι τομείς όπως 1) γραμματισμό ενηλίκων, 2) πολιτικές, 3) διακυβέρνηση, 4) χρηματοδότηση, 5) συμμετοχή, ένταξη, ισότητα και 6) ποιότητα. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001877/187790e.pdf> (πρόσβαση 20/10/2016).

³³ Μια ενημερωμένη έκδοση της σύστασης του 1976 σχετικά με την ανάπτυξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων προτάθηκε από τα Διεθνή Συνέδρια της UNESCO 1997 και 2009 (CONFINTEA VI). Το 2015, η νέα σύσταση σχετικά με την εκπαίδευση ενηλίκων είναι η πλέον ενημερωμένη και καθορίζει κατευθυντήριες αρχές για την προώθηση και την ανάπτυξη της ΔΒΕ στα κράτη μέλη της UNESCO. Οι βασικές αρχές που αναφέρονται στην σελίδα 10, είναι: α) κινητοποίηση πόρων για την προώθηση της μάθησης χωρίς αποκλεισμούς, β) προώθηση της μάθησης σε οικογένειες και κοινότητες, γ) διευκόλυνση της μάθησης και στο χώρο εργασίας, δ) επέκταση της χρήσης των σύγχρονων τεχνολογιών μάθησης, ε) ενίσχυση της ποιότητας και της αριστείας στη μάθηση και στ) προώθηση της κουλτούρας ΔΒΜ. Επίσης αναφέρει (σελίδα 11) ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να αφιερώσουν ιδιαίτερη προσοχή και δράση για την ενίσχυση της πρόσβασης σε ποιοτική εκπαίδευση για τις ευάλωτες ομάδες, όπως τα άτομα με χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης, ανέργους, τα μέλη των εθνοτικών μειονοτήτων, ατόμων με αναπηρία, φυλακισμένους και τα άτομα που πλήττονται από συγκρούσεις ή καταστροφές όπως πρόσφυγες, εξόριστοι και άλλες κατηγορίες μειονεκτούντων προσώπων.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002451/245179e.pdf> (Πρόσβαση 10/01/2017)

³⁴ Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» θέτει πέντε πρωταρχικούς στόχους α) ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού 20-64 ετών από 69% το 2010 σε τουλάχιστον 75% το 2020, β) επένδυση του 3% του ΑΕΠ της ΕΕ σε έρευνα και ανάπτυξη, γ) να επιτευχθούν οι στόχοι του «20/20/20» ως προς το κλίμα και την ενέργεια, δ) να μειωθεί το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου από το 15% το 2010 σε λιγότερο από 10% το 2020 και να αυξηθεί από το 31% σε τουλάχιστον 40% το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 30-34 ετών που ολοκληρώνει την τριτοβάθμια ή ισοδύναμη εκπαίδευση και ε) να μειωθεί κατά 25% ο αριθμός των Ευρωπαίων που ζουν κάτω από τα εθνικά όρια φτώχειας, βγάζοντας από την κατάσταση της φτώχειας πάνω από 20 εκατομμύρια πολίτες.

http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_el.htm (Πρόσβαση 20/11/2016)

³⁵ Στο κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (3.3.2010) στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» με τίτλο «Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη» αναφέρεται στην σελίδα 22 ότι «...καθοριστικής σημασίας θα είναι η... παροχή στους πολίτες της δυνατότητας να αποκτήσουν

Το προαναφερθέν γενικό πλαίσιο όπως ορίστηκε από το πρόγραμμα της ΕΕ «Δια Βίου Μάθηση 2007-2013 και σε πλήρη εναρμόνιση της Ελλάδας στο στρατηγικό πλαίσιο «Ευρώπη 2020» ακολούθησε η ψήφιση του νόμου πλαισίου 3879/2010 με τίτλο «*Ανάπτυξη της διά βίου μάθησης και λοιπές διατάξεις*». Αντικατέστησε τον νόμο 3369/2005 «*Συστηματοποίηση της διά βίου μάθησης και άλλες διατάξεις*» και όρισε σαφέστερα την σύνδεση της ΔΒΜ με την απασχόληση και την κοινωνική και την οικονομική ανάπτυξη³⁶. Ο νέος νόμος θεσμοθέτησε για πρώτη φορά (άρθρο 11, παρ 1) τον οργανισμό Ε.Ο.Π.Π. (σήμερα Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.) που θα προάγει δράσεις ανάπτυξης και εφαρμογής του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων³⁷ (άρθρο 16) και την αντιστοίχιση του με το Ευρωπαϊκό πλαίσιο (EQF)³⁸. Στο άρθρο 3 περιγράφει τους θεσμικούς φορείς παροχής υπηρεσιών τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης (ΙΕΚ, ΚΕΚ, ΣΔΕ) και στο άρθρο 14 (παρ.2β) περιλαμβάνει και τους φορείς της θεσμικά οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών (σωματεία, ομοσπονδίες κλπ) ως φορείς εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών.

3.2 Η Κοινωνική Οικονομία

Γνωρίζουμε ήδη ότι αναφερόμενοι στην «οικονομία», γενικά εννοούμε τον συνδυασμό δύο κυρίως τομέων επιχειρησιακής δράσης: του ιδιωτικού ή εμπορευματικού (ιδιώτες, εταιρείες) και του δημόσιου ή κρατικού (δήμοι περιφέρειες και άλλες δημόσιες επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας). Ωστόσο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις δυτικού τύπου μικτές οικονομίες εντοπίστηκε η ΚΟ ως ένα οικονομικό πεδίο δράσης το οποίο

νέες δεξιότητες για να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και στις ενδεχόμενες αλλαγές σταδιοδρομίας...»

https://www.espa.gr/elibrary/%CE%95%CE%95_2020.pdf (Πρόσβαση 20/11/2016)

³⁶ Άρθρο 2 (ορισμοί): «Δια βίου μάθηση» είναι: Όλες οι μορφές μαθησιακών δραστηριοτήτων στη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, που αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη του ατόμου, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργού συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. Περιλαμβάνει την τυπική εκπαίδευση, τη μη τυπική εκπαίδευση και την άτυπη μάθηση.

³⁷ Το Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων (ΕΠΠ) είναι ένα πλαίσιο ταξινόμησης των προσόντων των ατόμων που αποκτώνται μετά την ολοκλήρωση μιας μαθησιακής διαδικασίας. Με τη συγκρότηση του ΕΠΠ όλες οι μορφές τυπικής, μη τυπικής και άτυπης μάθησης οκτώ συνολικά βαθμίδων συσχετίζονται μεταξύ τους, τα αποτελέσματά τους αναγνωρίζονται και κατατάσσονται σε επίπεδα λαμβάνοντας υπόψη τα επίπεδα του Ευρωπαϊκού Πλαισίου (EQF) <https://qa.auth.gr/el/nqf> (Πρόσβαση 25/11/2016).

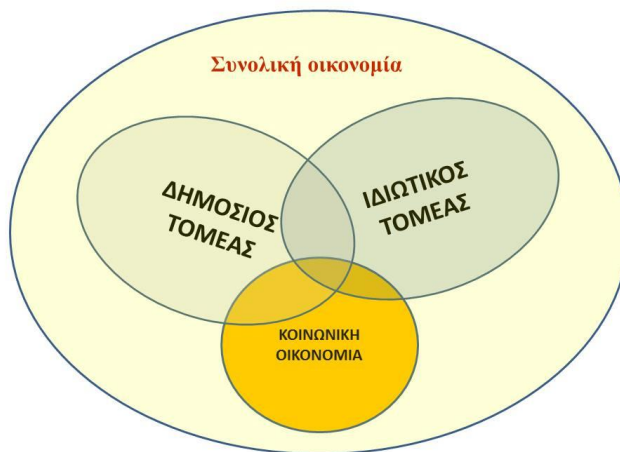
³⁸ Το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Επαγγελματικών Προσόντων (ΕΠΕΠ) είναι ένα εργαλείο αντιστοίχισης που βοηθά τη σύγκριση μεταξύ των συστημάτων επαγγελματικών προσόντων στην Ευρώπη. Περιγράφεται από οκτώ κοινά επίπεδα αναφοράς σε όρους μαθησιακών αποτελεσμάτων: γνώσεων δεξιοτήτων και ικανοτήτων. Οι εκπαιδευόμενοι, απόφοιτοι, οι πάροχοι και οι εργοδότες μπορούν να κατανοήσουν και να συγκρίνουν τα προσόντα που χορηγούνται σε διαφορετικές χώρες και με διαφορετικά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης.

https://ec.europa.eu/ploteus/search/site?f%5B0%5D=im_field_entity_type%3A97

(Πρόσβαση 25/11/2016).

τέμνεται με τα δύο προαναφερόμενα, συνεργάζεται αλλά και αλληλοϋποστηρίζεται παραμένοντας ωστόσο διακριτό και ανεξάρτητο³⁹. (εικόνα 1).

Εικόνα 1. Η Κοινωνική Οικονομία ή Τρίτος Τομέας

Πηγή: Για την κατασκευή της εικόνας χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από την θεωρητική περιγραφή της θέσης της ΚΟ εν μέσω των παραδοσιακών μορφών οικονομικής λειτουργίας στην κοινωνία.

Οι φορείς που δραστηριοποιούνται στην ΚΟ είναι μη κρατικοί κοινωφελείς οργανισμοί, μη κρατικές και μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, σωματεία και διάφορα ιδρύματα κοινωφελούς χαρακτήρα, διαφόρων ειδών συνεταιρισμοί και κοινωνικές επιχειρήσεις (βλ. εικόνα 2) εκ των οποίων οι τελευταίοι συγκροτούν τους φορείς «κοινωνικής επιχειρηματικότητας».

Στην Ελλάδα για πρώτη φορά με τον νόμο 2716/1999 «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις» του υπουργείου Υγείας με το άρθρο 12 θεσμοθετήθηκε η λειτουργία των πρώτων φορέων κοινωνικής οικονομίας που ήταν οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) με θεματικό στόχο τις ευπαθείς ομάδες στο πεδίο της ψυχικής υγείας. Λίγο αργότερα το υπουργείο Απασχόλησης με τους νόμους 4019/2011 «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις» και πρόσφατα τον Οκτώβριο 2016 τον νόμο 4430/2016 «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις» όρισαν νομοθετικά την ΚΟ ως πεδίο αντιμετώπισης

³⁹ Για πρώτη φορά στο τέλος του 1981 (15 Δεκ) ο όρος «Κοινωνική Οικονομία» εισήχθη στο γαλλικό δίκαιο όταν και ιδρύθηκε η Γραμματεία Κοινωνικής Οικονομίας. (Vinney, 2008:11).

των αποκλεισμών μη προνομιούχων ομάδων πληθυσμού μέσω της ίδρυσης των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ) και Συνεταιρισμών εργαζομένων.

Εικόνα 2 Η δομή της Κοινωνικής Οικονομίας

Πηγή: Για την κατασκευή της εικόνας χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από την θεωρητική περιγραφή της ΚΟ και των φορέων της στην σχετική βιβλιογραφία που αναλύεται στη παρούσα εργασία.

Ο νέος νόμος ενσωματώνει όλες τις μορφές θεσμικών κοινωνικών εγχειρημάτων με κουλτούρα επιχειρησιακής δράσης υπό την γενική ονομασία φορείς «Κ.ΑΛ.Ο» (Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας). Παρατηρούμε ότι όλοι οι σχετικοί νόμοι πέρα από την περιγραφή των κοινωνικών κατευθύνσεων, εισάγουν το στοιχείο της οικονομικής βιωσιμότητας για την εκπλήρωση των σκοπών τους (π.χ. 2716/99 άρθρ.12 παρ2, 4019/16 αρθρ.2 παρ. 1).

2.4 Συμπέρασμα ενότητας

Η ΚΟ διακρίνεται από την παρουσία των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων (non profit), σε σχέση με τους υπόλοιπους δύο παραδοσιακούς τομείς όπως ο κρατικός (government sector) και ο κερδοσκοπικός (for profit sector)⁴⁰. Η αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της ορίζεται από τον βαθμό ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών και το κοινωνικό κεφάλαιο που συσσωρεύει με σκοπό την επίλυση πρόσκαιρων ή/και χρόνιων

⁴⁰ Η πρόταση των Ηνωμένων Εθνών είναι ο πενταμερής διαχωρισμός όπου προστίθενται οι άτυπες και μη θεσμικές οργανώσεις άτυπη κοινωνία (4ος τομέας) αλλά και την οικογένεια (5ος τομέας). Στους τρεις πρώτους τομείς αναφέρεται η πολιτισμική εξέλιξη των κοινωνιών ενώ οι υπόλοιποι δύο στην παραδοσιακή οργάνωση της κοινωνίας (Ζάννης, 2013).

κοινωνικών προβλημάτων για τα οποία το κράτος και ο ιδιωτικός τομέας δεν λαμβάνει μέριμνα, δεν δύναται ή δεν επιθυμεί (Lloyd, στο Noya and Clarence, 2007).

Από τα προαναφερόμενα επίσης παρατηρήσαμε ότι το θεσμικό πλαίσιο της ΔΒΜ έχει στόχο την καταπολέμηση του εργασιακού αποκλεισμού μέσω της επαγγελματικής ανακατεύθυνσης. Επιπλέον είδαμε πώς εντός του πεδίου της ΚΟ το οποίο είναι κατάλληλα διαμορφωμένο θεσμικά μπορεί να γίνεται η υποδοχή και ένταξη των μη προνομιούχων ομάδων μέσω εκπαιδευτικών δράσεων και ομαλής εργασιακής επανένταξης τους εντός των κοινωνικών επιχειρήσεων που δρουν στο πεδίο. Συνεπώς η ΔΒΜ μπορεί να συμβάλλει στην προετοιμασία των ευάλωτων ομάδων μέσω εστιασμένων εκπαιδευτικών δράσεων εντός του πεδίου της ΚΟ η οποία είναι το θεσμικά διαμορφωμένο πεδίο υποδοχής, μια «εργασιακή θερμοκοιτίδα», με κύριο στόχο την ομαλή ένταξη τους

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

3.1 Το συνεταιριστικό κίνημα

Οι συνεταιριστικές ενώσεις προσώπων μπορούν να θεωρηθούν ως η πρώτη μορφή κοινωνικής επιχειρηματικότητας διότι είχαν σκοπό την υποστήριξη κυρίως των μη προνομιούχων ομάδων. Ο όρος «συνεταιρισμός προσώπων» έρχεται από πολύ παλιά ως ανάγκη επιβίωσης των κοινωνιών ή υποστήριξης μειονεκτούντων ομάδων ειδικότερα στις προβιομηχανικές και βιομηχανικές κοινωνίες αλλά και παλαιότερα σε φεουδαρχικά καθεστώτα. Στην Ελλάδα η συνεταιριστική δραστηριότητα καταγράφεται μέσω της συνεργατικής και κοινοτικής συνένωσης διαφόρων μορφών και το 1778 η «κοινή συντροφία» των Αμπελακίων στην Θεσσαλία απετέλεσε την πρώτη καταστατικά οργανωμένη συνεταιριστική δομή⁴¹. Το 1824 στην Αμερική οι πρωτοβουλίες του Robert Owen⁴² (1771-1858) άσκησαν σημαντική επιρροή επίσης στο συνεταιριστικό

⁴¹ Ο συνεταιρισμός αποτελούταν από οικοτέχνες οι οποίοι έβαφαν βαμβακονήματα με χρωστική ύλη που παρήγαγαν οι ίδιοι από το φυτό ριζάρι. Η «συντροφία» εξελίχθηκε σε σημαντική εξαγωγική επιχείρηση, που αριθμούσε 6000 μέλη, 24 βιοτεχνίες και 17 παραρτήματα σε όλη την Ευρώπη, και επεκτεινόταν εμπορικά από την Αγία Πετρούπολη έως το Λονδίνο και τη Σμύρνη. Τα μέλη της επωφελούνταν από κοινωνική ασφάλιση, εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης, σχολεία και βιβλιοθήκες καθώς και από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Αμπελακίων. Οι κυριότεροι λόγοι που οδήγησαν στην διάλυση του συνεταιρισμού ήταν η εφεύρεση της Ανιλίνης που παρήγαγε ίδιο αποτέλεσμα με το ριζάρι και ήταν φθηνότερη http://ec.europa.eu/greece/news/2016/20160630_koinoniko_ofelos_el.htm

⁴² Ήταν Ουαλός κοινωνικός μεταρρυθμιστής και ένας από τους ιδρυτές του «ουτοπικού» σοσιαλισμού και του συνεταιριστικού κινήματος. Εργάστηκε στη βιομηχανία βάμβακος στο Μάντσεστερ πριν από τη δημιουργία ενός μεγάλου μύλου στο New Lanark της Σκωτίας. Το 1824, ο Owen ταξίδεψε στην Αμερική

κίνημα και συνδέθηκαν με τα εργατικά συνδικάτα, με στόχο την χειραφέτηση της εργατικής τάξης. Ο Αλέξις ντε Τοκβίλ στο έργο του *«Η Δημοκρατία στην Αμερική»* αναφέρεται εκτενώς και με θαυμασμό στα κίνητρα των αμερικανών πολιτών και στα θετικά αποτελέσματα που φέρνει η ένωση πολλών προσώπων σε ένα σκοπό⁴³. Συνδέει το συνεταιριστικό κίνημα με την δημοκρατία λέγοντας «...η πιο δημοκρατική χώρα του κόσμου συμβαίνει να είναι εκείνη όπου οι άνθρωποι έχουν περισσότερο τελειοποιήσει την τέχνη να επιδιώκουν από κοινού το αντικείμενο των κοινών τους πόθων...» (Τοκβίλ, 2008, σ:525).

Στην Δυτική Ευρώπη τον 19^ο αιώνα ιδρύθηκε ο πρώτος καταναλωτικός συνεταιρισμός στο Rochdale⁴⁴ του Ηνωμένου Βασιλείου το 1844. από 28 εργαζόμενους. Έκτοτε έως τον 20^ο αιώνα πλήθος συνεταιριστικών προσπαθειών πραγματοποιηθήκαν και στις υπόλοιπες - βιομηχανικές κυρίως - χώρες της Ευρώπης οι οποίες ανέδειξαν τον θεσμό του συνεταιριστικού κινήματος έως τις μέρες μας⁴⁵.

Τα 1995 στο παγκόσμιο συνέδριο του ICA⁴⁶ στο Μάντσεστερ αναφέρθηκε ότι οι συνεταιρισμοί διοικούνται δημοκρατικά και τα τυχόν πλεονάσματα δεν κατανέμονται σύμφωνα με την αναλογικότητα στο κεφάλαιο. Επίσης τα χαρακτηριστικά της ισοψηφίας, περιορισμένης διανομής κερδών και η μη διανομή αποθεματικών στα μέλη

για να επενδύσει το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του σε μια πειραματικό αποικία 1.000 μέλη, στις όχθες του ποταμού Wabash της πολιτείας Ιντιάνα, που ονομάστηκε New Harmony και ήταν μια ουτοπική κοινωνία. https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Owen

⁴³ Ο Αλέξις ντε Τοκβίλ μολονότι φιλελεύθερος και υπερασπιστής του ατομικού δικαιώματος προάσπισης των δικαιωμάτων απέναντι σε επεμβάσεις της εξουσίας αναφέρθηκε το 1835 στην αυτενέργεια των πολιτών και στα ευνοϊκά αποτελέσματα από την συμμετοχή τους σε ενώσεις και συνεταιρισμούς. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι παρακολουθώντας το συνεταιριστικό εγχείρημα στην Αμερική του 19ου αιώνα αντίληφθηκε την συλλογική αυτενέργεια ως επίλυση των προβλημάτων προερχομένων από την συνεχή και έντονη ταξική εμπλοκή των κοινωνιών στην Γαλλία και δεν υπονόησε αμεσοδημοκρατικές μεθόδους οργάνωσης των κοινωνιών ενώ είναι επίσης σαφές ότι δεν αναφέρθηκε σε πολιτικές ενωσιακές πρωτοβουλίες.

⁴⁴ Τον Οκτώβριο του 1844 μια μικρή ομάδα από είκοσι επτά άνδρες και μια γυναίκα, εργάτες και τεχνίτες κυρίως της κλωστοϋφαντουργίας, έχοντας ως στόχο την επίλυση των οικονομικών τους προβλημάτων, ίδρυσαν τον πρώτο καταναλωτικό συνεταιρισμό στο Rochdale του Μάντσεστερ. Εκατό έτη μετά την ίδρυση του, ο συνεταιρισμός είχε 11.100.000 μέλη (1952), 350 εκ. λίρες μετοχικό κεφάλαιο και 725 εκ. λίρες κεφάλαιο κίνησης. Το 1949 η τραπεζική κίνηση του συνεταιρισμού ανήλθε στα 9,4 δισεκατομμύρια λίρες. Οι κανόνες συμπεριφοράς των συνεταίρων και οι κανόνες λειτουργίας του οργανισμού, που διατυπώθηκαν στο ιδρυτικό του καταστατικό, αποτέλεσαν υπόδειγμα για όλους τους καταναλωτικούς συνεταιρισμούς, και παρέμειναν στην ιστορία ως “Οι δίκαιοι Σκαπανείς του Rochdale”.

https://en.wikipedia.org/wiki/Rochdale_Society_of_Equitable_Pioneers

⁴⁵ Ο Ζωρζ Φωκέ παρατηρητής του διεθνούς γραφείου εργασίας στην περίοδο του μεσοπολέμου, συγκέντρωσε κάτω από τον ορισμό «συνεταιρισμός» χαρακτηριστικά οργανισμών που τους συνδέει η οικονομική ανάπτυξη εντός του ιδιωτικού ή δημόσιου τομέα και οι ιδιαίτεροι αλλά ταυτόσημοι κανόνες λειτουργίας που αναφέρονται σε ιδεολογικές παραδόσεις και στρατηγικές δραστηριότητας (Vinney, 2008).

⁴⁶ Το ICA ((International Cooperative Alliance) ιδρύθηκε το 1895 στο Λονδίνο και αποτελεί την ένωση των συνεταιρισμών στην Βρετανία έως σήμερα.

σε περίπτωση διάλυσης αποτελούν μεταξύ άλλων τα βασικά σημεία στα οποία οι συνεταιρισμοί διαφέρουν από άλλες εταιρείες. Στα συμπεράσματα του συνέδριου ορίστηκε ότι «...συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών κοινωνικών οικονομικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεων τους δια μέσου μια συνιδιόκτητης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης...». (ICA News, No 5/6 1995 και ICA 1995, στο Παπαγεωργίου, 2015:45).

3.2 Κοινωνικές επιχειρήσεις

Στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής επιτροπής⁴⁷ σε σχετικό άρθρο με τίτλο «Τι είναι η κοινωνική επιχείρηση;» αναφέρεται σχετικά ότι «...είναι ένας φορέας στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας του οποίου κύριος στόχος είναι το κοινωνικό αντίκτυπο αντί η δημιουργία κέρδους...». Η κοινωνική επιχείρηση συνεπώς είναι μια επιχειρησιακή δράση η οποία διατηρεί τον κοινωνικό σκοπό στην διανομή κερδών αλλά επίσης συνδέει τα σύγχρονα ηθικά αιτήματα με το κίνητρο του κέρδους (Brooks, 2010, στο Ζάννης, 2013). Η λειτουργία της απαντά σε επίκαιρα κοινωνικά προβλήματα τα οποία δεν μπορεί να επιλυθούν από τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, όπως η ανεργία (Νικολόπουλος, Καπογιάννης 2014). Ο Gregory Dees⁴⁸ πρωτοπόρος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στις ΗΠΑ, (1998) ορμώμενος από τις θέσεις του Sumpeter περί παραγόντων αλλαγής “change agents” στην οικονομία, χαρακτήρισε τους κοινωνικούς επιχειρηματίες μεταρρυθμιστές και επαναστάτες αλλά με κοινωνική αποστολή οι οποίοι κάνουν θεμελιώδεις αλλαγές στην κοινωνία. Στην δράση της κοινωνικής επιχείρησης ενυπάρχουν όροι όπως, «πρωτοβουλία», «ανάληψη ευθύνης» «οικονομικό ρίσκο» όμοιοι με αυτούς που περιλαμβάνονται στην συμβατική ιδιωτική επιχειρηματικότητα όχι όμως ο κερδοσκοπικός προσανατολισμός (Dees, 2001)⁴⁹. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

⁴⁷ <http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises/> (Πρόσβαση 20/11/2016)

⁴⁸ Ο J. Gregory Dees (1950-2013) ήταν καθηγητής πρακτικής της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και συνιδρυτής του Κέντρου για την Προώθηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στο Fuqua School of Business του Πανεπιστημίου του Duke των ΗΠΑ. Το 2007, το Aspen Institute και το ινστιτούτο Ashoka αναγνώρισαν την πρωτοποριακή εργασία του με το πρώτο βραβείο Lifetime Achievement στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση. Έχει δημοσιεύσει εκτενώς για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, και δίδαξε στο Yale School of Management, στο Harvard Business School, και Graduate School of Business του Στάνφορντ. <http://skoll.org/contributor/gregory-dees/> (Πρόσβαση 20/11/2016)

⁴⁹ https://centers.fuqua.duke.edu/case/wp-content/uploads/sites/7/2015/03/Article_Deas_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf (Πρόσβαση 20/11/2016)

στα πλαίσια της πρωτοβουλίας⁵⁰ “Social Business Initiative” αναφέρει ότι τα κέρδη της κοινωνικής επιχείρησης επανεπενδύονται με σκοπό την επίτευξη των κοινωνικών στόχων και η οργάνωση της βασίζεται σε συμμετοχικές αρχές και κοινωνική δικαιοσύνη⁵¹. Στην Ευρώπη ο κλάδος των κοινωνικών επιχειρήσεων εξελίσσεται με εντυπωσιακό ρυθμό τα τελευταία χρόνια και σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁵², μία στις τέσσερις εταιρείες της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή⁵³. Σε εκδήλωση της ΕΟΚΕ (EESC)⁵⁴ στο Στρασβούργο στις 16 και 17 Ιανουαρίου 2014 με τίτλο “*Social entrepreneurs: Have Your Say!*” στην οποία παραβρέθηκαν πάνω από 2.000 κοινωνικοί επιχειρηματίες και υποστηρικτές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας αναφέρθηκε με κοινή διακήρυξη ότι «...οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναγνωρίζονται ως παράγοντας κοινωνικής και οικονομικής συνοχής σε όλη την Ευρώπη επειδή... με βάση τις αξίες της αλληλεγγύης και της ενίσχυσης της αυτενέργειας, δημιουργούν νέες προοπτικές και ελπίδες για το μέλλον...»⁵⁵. Ως εκ των παραπάνω οι προαναφερόμενοι στόχοι λειτουργίας της κοινωνικής επιχείρησης μπορεί να αποτελέσουν έναυσμα

⁵⁰ Η Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (SBI), που ξεκίνησε το 2011, έχει ως στόχο να: εισαγάγει ένα βραχυπρόθεσμο σχέδιο δράσης για τη στήριξη της ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας προτρέπει μια συζήτηση σχετικά με τις κατευθύνσεις που πρέπει να διερευνηθούν σε μεσοπρόθεσμα / μακροπρόθεσμα. http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_el

⁵¹ http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/COM2011_682_en.pdf (SBI, COM, 2011 682, σελ 2-3) (Πρόσβαση 20/11/2016)

⁵² Όπως δημοσιεύτηκε στην ηλεκτρονική έκδοση του εντύπου ευρωπαϊκής ενημέρωσης Europolitics σε άρθρο με τίτλο “Social entrepreneurship - One response to the crisis” (10/02/2014) http://ec.europa.eu/internal_market/conferences/2014/0116-social-entrepreneurs/docs/140210-europolitics_en.pdf (Πρόσβαση 20/09/2016)

⁵³ Οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν ήδη λάβει θεσμική υπόσταση από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Στην Ιταλία ο νόμος 381/1991 και στο Βέλγιο ο νόμος 13/4/1995 (άρθρα 661-669 του Κώδικα Εταιριών) εφαρμόστηκαν και επηρέασαν τις υπόλοιπες εθνικές νομοθεσίες όπως την ελληνική στο νόμο 2716/1999, άρθρο 12 «Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης» καθώς και τη γαλλική στον νόμο της 17 Ιουλίου 2001 για τη «Συνεταιριστική Εταιρία Κοινωνικού Σκοπού»-SCIC Ακολούθησαν σταδιακά οι υπόλοιπες χώρες όπως η Φινλανδία (νόμος 1351/2003) η Βρετανία (εταιρία κοινοτικού συμφέροντος-CIC 28/10/2004) και αργότερα η Ελλάδα με τον νεότερο νόμο 4019/11 (Μητροσύλη, 2007:38-48).

⁵⁴ Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) είναι συμβουλευτικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιδρύθηκε το 1957 και παρέχει εμπειρογνωμοσύνη στα μεγάλα θεσμικά όργανα της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), εκδίδοντας «γνωμοδοτήσεις» σχετικά με την προτεινόμενη κοινοτική νομοθεσία. Εκδίδει επίσης «γνωμοδοτήσεις πρωτοβουλίας» για θέματα που θεωρεί ότι πρέπει να μελετηθούν. Ένα από τα κύρια καθήκοντα της ΕΟΚΕ είναι να λειτουργεί ως «γέφυρα» μεταξύ των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και της «κοινωνίας των πολιτών». Η ΕΟΚΕ προωθεί τη συμμετοχική δημοκρατία στην ΕΕ και συμβάλλει στην ενίσχυση του ρόλου των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών μέσω του «διαρθρωμένου διαλόγου» με τις ομάδες αυτές στα κράτη μέλη της ΕΕ και σε τρίτες χώρες. <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.el.home>

⁵⁵ Ιστοσελίδα ΕΟΚΕ <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-social-entrepreneurs-declaration> και στην 2^η σελίδα του ελληνικού κειμένου http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_eesc-2014-00376-00-00-decl-tra-el.pdf (Πρόσβαση 20/09/2016)

σταδιακής αποδοχής ενός νέου κοινωνικοπολιτικού μοντέλου⁵⁶ οικονομικής διακυβέρνησης στο οποίο θα κυριαρχούν η δημοκρατική λήψη αποφάσεων και ένταξης των περιθωριοποιημένων τμημάτων του πληθυσμού (Campi, Defourny, Gregoire, 2006).

3.2.1 Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε)

Η ίδρυση των Κοι.Σ.Π.Ε μέσω του άρθρου 12 του νόμου 2716/11 «ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις» οφείλεται κυρίως στην νομοθετική κατεύθυνση της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης της Ελλάδας ως μια από τις προτεραιότητες μετά την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα τα 1981. Η υιοθέτηση του κανονισμού του Ευρωπαϊκού συμβουλίου 815/84 στις 26 Μαρτίου 1984 προέβλεπε έκτακτη οικονομική στήριξη που αφορούσε τη μεταρρύθμιση του συστήματος ψυχιατρικής περίθαλψης στην χώρα⁵⁷. Με την έναρξη της ενίσχυσης ενεργοποιήθηκαν τα προγράμματα «Λέρος Ι» και «Λέρος ΙΙ» και ξεκίνησαν οι διαδικασίες αποϊδρυματισμού ομάδων ψυχικώς πασχόντων, βελτίωσης της ενδονοσοκομειακής φροντίδας, προετοιμασίας και μετάβασης των ασθενών σε προστατευμένες και σχετικά αυτόνομες δομές διαβίωσης στην κοινότητα και της χάραξης πορείας κοινωνικοοικονομικής ένταξης. Η προαναφερόμενη συγκυρία σε συνδυασμό με το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο οδήγησε στην θεσμοθέτηση⁵⁸ του πρώτου είδους κοινωνικών συνεταιρισμών με ειδική κατεύθυνση στην ενσωμάτωση ατόμων που ανήκουν σε ειδικές ομάδες ψυχικώς νοσούντων μέσω της εργασιακής ένταξης⁵⁹. Οι Κοι.Σ.Π.Ε ως προς τις υπηρεσίες φροντίδας και ένταξης είναι

⁵⁶ Στις ΗΠΑ από το 1993, έχουν ξεκινήσει προγράμματα εκπαίδευσης από πανεπιστήμια όπως το Harvard Business School με την «Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχείρηση», ένα από τα ορόσημα της περιόδου. Από τότε, άλλα μεγάλα πανεπιστήμια - συμπεριλαμβανομένου του Columbia, Stanford και Yale - και διάφορα ιδρύματα έχουν δημιουργήσει προγράμματα υποστήριξης της κατάρτισης και των κοινωνικών επιχειρήσεων ή κοινωνικών επιχειρηματιών (Defourny, Nyssens 2006).

⁵⁷ Σύμφωνα με τον κανονισμό της Ε.Ο.Κ. 815/84 σχεδιάστηκε ένα πρόγραμμα δράσης για την ανάπτυξη νέων δομών και υπηρεσιών με στόχο την κοινωνική ενσωμάτωση και επαγγελματική επανένταξη των ψυχικώς ασθενών και των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, καθώς και τη βελτίωση των συνθηκών περίθαλψης των ασθενών στα δημόσια ψυχιατρεία. Σημαντικό αποτέλεσμα του προγράμματος για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα ήταν η εμφανής μείωση του αριθμού των χρονιών ασθενών στα δημόσια ψυχιατρικά νοσοκομεία <http://www.psychargos.gov.gr/Default.aspx?ID=26188&nt=18&lang=1> (πρόσβαση 2/1/2017) <http://www.epapsy.gr/files/meteoro.pdf> (Πρόσβαση 22/10/2016)

⁵⁸ Τα αποτελέσματα της Α' φάσης του προγράμματος «Ψυχαργός» έως το 2005 περιλαμβάνουν και επτά Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης, (Κοι.Σ.Π.Ε.) με σκοπό την επαγγελματική αποκατάσταση ψυχικά πασχόντων

⁵⁹ Σύμφωνα με τον νόμο 2716/99, άρθρο 12 παρ.1 «...αποβλέπουν στην κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συμβάλλουν στη θεραπεία τους και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια...».

εποπτευόμενοι από τους τομείς Ψυχικής Υγείας (Το.Ψ.Υ)⁶⁰ στην περιοχή όπου αδειοδοτούνται να λειτουργούν.

Στο άρθρο 12 του νόμου ορίζονται τρεις κατηγορίες μελών (παρ. 4), ανά περίπτωση:

- Περίπτωση α) Άτομα άνω των 15 ετών τα οποία πάσχουν από ψυχική διαταραχή όπως αυτή προσδιορίζεται από την Τομεακή Επιτροπή Ψυχικής Υγείας (ΤΕΨΥ) σε ποσοστό τουλάχιστον 35% του συνόλου των μελών τα οποία μπορούν να εργάζονται με αμοιβή σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας των Κοι.Σ.Π.Ε. και το ισχύον εργασιακό καθεστώς. Στην περίπτωση που τα μέλη αυτής της κατηγορίας δικαιούνται επιδομάτων δεν τα χάνουν ακόμη και εάν παρέχουν υπηρεσίες επ' αμοιβή.
- Περίπτωση β) Μπορούν ως μέλη να συμμετάσχουν και ενήλικες εργαζόμενοι στον τομέα ψυχικής υγείας (εκπαιδευτές, ειδικοί νοσηλευτές, εργοθεραπευτές), σε ποσοστό έως 45% επί του γενικού συνόλου των μελών. Επιτρέπεται μάλιστα και η συμμετοχή δημοσίων υπαλλήλων ή ιατρών (Ψυχολόγων, Ψυχιάτρων) μελών του Ε.Σ.Υ. Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση μπορούν να εργάζονται με πλήρη ή μερική απασχόληση να παρέχουν υπηρεσίες επ' αμοιβή.
- Περίπτωση γ) Μέλη μπορούν να είναι και ΝΠΔΔ, Νοσοκομεία, ΝΠΙΔ Ψυχικής Υγείας και άλλα φυσικά πρόσωπα όπως προβλέπεται από το καταστατικό.

Στην παράγραφο 9 ορίζεται και η υποχρεωτική παρουσία στο 7μελές Δ.Σ. του συνεταιρισμού, δύο μελών με ψυχική διαταραχή (εφόσον δεν τελούν σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση) με προφανή στόχο την ενσωμάτωση και συμμετοχή των ευπαθών ομάδων στην διοίκηση και καθημερινότητα του συνεταιρισμού.

Όλα τα μέλη της Γ.Σ, διαθέτουν μια ψήφο (ανεξαρτήτως συνεταιριστικών μεριδίων) και οι αποφάσεις λαμβάνονται με την πλειοψηφία. Προβλέπεται ελεγχόμενη διανομή του καθαρού κέρδους μετά την συμπλήρωση του αποθεματικού. Το 50% διανέμεται στα μέλη ανάλογα με τον αριθμό των συνεταιριστικών μεριδίων (εκτός εάν προβλέπεται διαφορετικά από το καταστατικό) και το υπόλοιπο 50% σε μορφή αμοιβής στα εργαζόμενα μέλη (παρ.12, τελευταίο εδάφιο). Η γεωγραφική εξάπλωση τους είναι ελεγχόμενη από το υπουργείο Υγείας και απαιτείται για την ίδρυση τους άδεια

⁶⁰Οι τομείς ψυχικής υγείας (Το.Ψυ) ενηλίκων είναι γεωγραφικές και διοικητικές ενότητες υπό τον έλεγχο του υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας και περιλαμβάνουν στην ευθύνη τους την λειτουργία των μονάδων (ιδρυμάτων) ψυχικής υγείας παντός είδους μεταξύ των οποίων τα ΝΠΙΔ όπως είναι και οι Κοι.Σ.Π.Ε.

σκοπιμότητας από τον αρμόδιο υπουργό. Οι Κοι.Σ.Π.Ε δρουν παράλληλα με το κράτος και υποστηρικτικά όπου υπάρχουν κενά προνοιακής λειτουργίας στον τομέα της ψυχικής υγείας. Επιπλέον, οι Κοι.Σ.Π.Ε μπορούν κατ εξαίρεση και κατ αποκλειστικότητα να αναλαμβάνουν έργα παροχής υπηρεσιών και προϊόντων στο δημόσιο σύμφωνα με το άρθρο 18 του Π.Δ 60/2007. Ωστόσο είναι αξιοσημείωτος ο βραδύς ρυθμός ίδρυσης τους αφού από το 1999 που δημοσιεύτηκε ο νόμος ο πρώτος Κοι.Σ.Π.Ε. ιδρύθηκε το 2002 και στην συνέχεια τέσσερις συνεταιρισμοί μετά από ακόμη 2 χρόνια κ.ο.κ. (πίνακας 1).

Πίνακας 1 Οι Κοι.Σ.Π.Ε στην Ελλάδα ανά τομέα και έτος ίδρυσης.

α/α	Τομέας ψυχικής υγείας	Ονομασία	Έτος ίδρυσης
1	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Δωδεκανήσου		2002
2	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Χίου	"ΩΡΙΩΝ"	2004
3	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Χανίων		2004
4	Κοι.Σ.Π.Ε. 1ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΔΙΑΠΛΟΥΣ"	2004
5	Κοι.Σ.Π.Ε. 9ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΕΥ ΖΗΝ"	2004
6	Κοι.Σ.Π.Ε. Δυτικής Θεσσαλονίκης		2005
7	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Κέρκυρας - Λευκάδας	"ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ"	2005
8	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Πιερίας		2005
9	Κοι.Σ.Π.Ε. 3ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΚΛΙΜΑΞ PLUS"	2005
10	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Κεφαλονιάς-Ζακύνθου	"ΡΟΤΑ"	2005
11	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Αχαΐας	"ΦΑΡΟΣ"	2006
12	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Φωκίδας	"ΒΟΛΙΚΑΣ"	2006
13	Κοι.Σ.Π.Ε. 6ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΕΙΚΟΝΑ"	2007
14	Κοι.Σ.Π.Ε. 10ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ"	2008
15	Κοι.Σ.Π.Ε. 5ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΗΛΙΟΤΡΟΠΙΟ"	2008
16	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Άρτας - Πρέβεζας		2009
17	Κοι.Σ.Π.Ε. 8ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΑΘΗΝΑ-ΕΛΠΙΣ"	2011
18	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Καβάλας		2012
19	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Ημαθίας	"ΔΕΣΜΟΣ"	2014
20	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Ηρακλείου	"ΜΙΤΟΣ"	2014
21	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Λασιθίου	"ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ"	2014
22	Κοι.Σ.Π.Ε. Το.Ψ.Υ. Ρεθύμνου	"ΑΡΩΔΑΜΟΣ"	2014
23	Κοι.Σ.Π.Ε. 7ου Το.Ψ.Υ. Αττικής	"ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ"	2014

Πηγή: Για την κατασκευή χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από: την ιστοσελίδα της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας ΚΟΙ.Σ.Π.Ε <http://www.pokoispe.gr>, πρόσβαση 20/12/2016.

Οι Κοι.Σ.Π.Ε ως εκ των σκοπών ίδρυσης του αποτελούν παράδειγμα εθελοντικής δράσης για κοινωνικό σκοπό αφού τα κίνητρα των ιδρυτών, οι οποίοι είναι κυρίως λήπτες ψυχικής υγείας ή εξειδικευμένοι επαγγελματίες του κλάδου της ψυχικής υγείας και κοινωνικοί λειτουργοί δεν είναι οικονομικά. Προτεραιότητα συμμετοχής των δευτέρων δεν είναι η εργασία αλλά η κοινωνική και εργασιακή ενσωμάτωση των

ωφελομένων ατόμων με ψυχικά νοσήματα, ληπτών υπηρεσιών στην περιοχή δράσης του Κοι.Σ.Π.Ε. Είναι χαρακτηριστικό γεγονός ο ιδιαίτερα μικρός αριθμός των κοινωνικών συνεταιρισμών οι οποίοι έχουν ιδρυθεί σε όλη την χώρα από το 1999 έως σήμερα και αυτό οφείλεται μεταξύ άλλων και στον υψηλό βαθμό δυσκολίας ίδρυσης τους αλλά και στην ανάγκη εξειδικευμένων γνώσεων στον τομέα της ψυχικής υγείας για την οργάνωση και βιώσιμη δράση τους⁶¹. Επιπλέον οι αναφορές του νόμου στην έκθεση βιωσιμότητας και σχετικής απόφασης του υπουργού⁶² αλλά και η σύνδεση της ίδρυσης των Κοι.Σ.Π.Ε με γεωγραφική κατεύθυνση σε συγκεκριμένες ζώνες δράσης (Το.Ψ.Υ.)⁶³ εξηγούν με σαφήνεια τον αναφερόμενο βαθμό δυσκολίας.

3.2.2 Κοινωνικές Συνεταιριστικές επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ)

Ο κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις όπως ορίζεται από την ονομασία αλλά και εκ του νομικού πλαισίου του νόμου 4019/11 (Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις) είναι κοινωνικοί συνεταιρισμοί αλλά ταυτόχρονα και επιχειρήσεις. Η παρουσία τους στην συγκεκριμένη χρονική στιγμή στην ελληνική κοινωνία κρίθηκε απαραίτητη και όπως σαφώς αναφέρθηκε στην αιτιολογική έκθεση του νόμου (Αυγ. '11) στόχος ήταν η εργασιακή ένταξη των αυξανόμενων τμημάτων πληθυσμού που πλήττονται από την ανεργία⁶⁴. Συνεπώς ένας

⁶¹ Λόγω της απαραίτητης επιχειρηματικής κατεύθυνσης των Κοι.Σ.Π.Ε. η βιωσιμότητα τους εξαρτάται από τον βαθμό γνώσης της επιχειρησιακής δράσης, οργάνωσης κατάλληλων δομών παροχής υπηρεσιών ή παραγωγής, διάθεσης αναγκαίων κεφαλαίων αλλά και της επιτυχούς διαχείρισης όλων των παραπάνω πρόσθετα του επιστημονικού έργου ένταξης το οποίο είναι ο πρωταρχικός σκοπός του συνεταιρισμού. Στο σημείο αυτό η επίγνωση των ιδίων των στελεχών των συνεταιρισμών για την έλλειψη των προαναφερθέντων ως «προαπαιτούμενων» για την έναρξη και την λειτουργία των Κοι.Σ.Π.Ε., καθιστούν τα νέα εγχειρήματα διστακτικά.

⁶² Στο άρθρο 12 παρ.3 αναφέρεται ότι «Απαιτείται άδεια σκοπιμότητας η οποία χορηγείται από τον υπουργό Υγείας «...αφού ληφθούν υπόψη οι δυνατότητες των Μονάδων Ψυχικής Υγείας τα αναπτυξιακά δεδομένα της περιοχής δράσης και η γνώμη του Τομέα Ψυχικής Υγείας...». Στο άρθρο 12 παρ.1 αναφέρεται ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε. αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας του Τομέα Ψυχικής Υγείας.

⁶³ Σύμφωνα με την απόφαση Αριθμ. Α4α,β/Γ.Π.οικ.40348 «Συστάσεις Τομέων Ψυχικής Υγείας Ενηλίκων και ένταξη Μονάδων Ψυχικής Υγείας» του υπουργείου υγείας στην χώρα συνολικά υπάρχουν 38 Τομείς Ψυχικής Υγείας Ενηλίκων (Το.Ψ.Υ.) οι οποίοι περιλαμβάνουν συγκεκριμένους δήμους ή περιφερειακές ενότητες. Για παράδειγμα ο 3^{ος} ΤΟ.Ψ.Υ περιλαμβάνει τους Δήμους Κορυδαλλού, Νίκαιας – Αγίου Ιωάννη Ρέντη, Χαϊδαρίου, Ασπροπύργου, Ελευσίνας, Μάνδρας – Ειδυλλίας, Μεγαρέων, Αγ. Βαρβάρας και τις μονάδες της ψυχικής υγείας εντός της γεωγραφικής ενότητας τους όπως νοσοκομεία, κέντρα υγείας, οικοτροφεία, ξενώνες αλλά και Κοι.Σ.Π.Ε. εγκεκριμένους από το υπουργείο http://www.psychargos.gov.gr/Documents2/Ypostirixi%20Forewn/Ypostirixi%20EPISTHMONIKH/%CE%A4%CE%95%CE%A8%CE%A5%20-%20%CE%A4%CE%95%CE%A8%CE%A5%CE%A0%CE%95/Tomeis_sygkrotisi_B.pdf (πρόσβαση 2/1/2017).

⁶⁴ Στην 2^η σελίδα της αιτιολογικής έκθεσης για τον νόμο αναφέρεται ότι, «...η ενίσχυση και ενδυνάμωση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας, βασίζεται μεταξύ άλλων στη διαπίστωση ότι σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ε.Ε. ο τομέας αυτός έχει λειτουργήσει αποτελεσματικά ως μέσο ένταξης στην αγορά εργασίας

από τους λόγους για την απόφαση θεσμοθέτησης τους, φαίνεται ότι ήταν η αυξανόμενη ανεργία στην χώρα λόγω της παγκοσμίας οικονομικής κρίσης μετά το 2008. Επιπλέον ο νομοθέτης στην ίδια έκθεση αναφέρθηκε στην εναρμόνιση της ελληνικής πολιτείας με το ευρωπαϊκό παράδειγμα της ΚΟ που είχε ήδη επιδείξει ανθεκτικότητα και αποτελεσματικότητα στην εργασιακή ένταξη σε προηγμένες χώρες όπως η Ισπανία και Ιταλία⁶⁵. Το «στίγμα» ωστόσο της κατεύθυνσης για την δημιουργία Κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων ανιχνεύεται πολύ νωρίτερα το 2007 σε έρευνα της Μητροσύλη στο πλαίσιο του προγράμματος EQUAL όπου περιγράφηκε η σκοπιμότητα ύπαρξης μιας νέας μορφής συνεταιριστικής επιχείρησης πέραν των γνωστών σχημάτων που ήδη είχαν δείξει τον βαθμό αποτελεσματικότητας τους⁶⁶.

Σύμφωνα με τον νόμο 4019/11 οι σκοποί ίδρυσης των Κοιν.Σ.Επ. (άρθρο 1) είναι:

α) ο «Συλλογικός Σκοπός» ...η προώθηση των δράσεων συλλογικότητας και η προστασία των συλλογικών αγαθών ... και

β) η «Ένταξη» ...η διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, κυρίως μέσω της προώθησης τους στην απασχόληση.

Στο άρθρο 2 οι Κοιν.Σ.Επ. κατηγοριοποιούνται σε τρεις τύπους (πίνακας 2) ως προς τον τρόπο λειτουργίας και τον τύπο ωφελουμένων που καλούνται από την ίδρυση τους να υποστηρίξουν. Συγκεκριμένα αναφέρονται:

- Οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης για τις «Ευάλωτες ομάδες» με ποσοστό συμμετοχής μελών στην επιχείρηση κατά 40% από άτομα που ανήκουν στις ομάδες αυτές (παρ. α.). Στο άρθρο περιλαμβάνει και τους Κοι.Σ.Π.Ε. του νόμου 2716/99 ως αυτοδίκαια θεωρούμενες Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης.

όχι μόνο των ευπαθών κοινωνικά ομάδων αλλά και ενός αυξανόμενου τμήματος του πληθυσμού που πλήττεται από την ανεργία μέσω καινοτόμων και κοινωνικά προσανατολισμένων δραστηριοτήτων αλλά και ως αποτελεσματικό μέσο κάλυψης των ολοένα αυξανόμενων αναγκών για κοινωνικές υπηρεσίες...» <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-koinep-eis.pdf> (πρόσβαση 11/09/2016).

⁶⁵ «...Στην Ισπανία τη δεκαετία 1990-2000, η αύξηση της απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας είναι της τάξης του 57,95% (από 224.000 θέσεις εργασίας σε περίπου 354.000 το 2000). Στην Ιταλία, μεταξύ 1991 και 2001 η αύξηση στην απασχόληση για τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς ανέρχεται στο 400% (από 27.000 θέσεις το 1991 σε 149.000 το 2001...)» (Αιτιολογική έκθεση σελ.1)

⁶⁶ Στη σελ. 68, παρ. 6.3. Πρόταση νομοθετικής ρύθμισης της Κοινωνικής Επιχείρησης στην Ελλάδα Αρχές για την κατάρτιση ενός σχεδίου νόμου. Στην έκθεση του ΕΚΚΕ (Μητροσύλη 2007:68-74) για την μελέτη του θεσμικού πλαισίου της Κοινωνικής Οικονομίας από την αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ» στο πλαίσιο του Β' κύκλου της ΚΠ. EQUAL με τίτλο: «Κοινωνική - αλληλέγγυα οικονομία και επιχειρηματικότητα - τοπική κοινωνία» (χρηματοδότηση Κ.Π.EQUAL) <http://docplayer.gr/6554913-Drasi-4-meleti-toy-thesmikoy-kai-nomikoy-plaisiyo-y-toy-tomea-tis-koionikis-oikonomias.html> (πρόσβαση 15/10/2016) .

- Οι Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας για συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού όπως βρέφη, παιδιά και ηλικιωμένοι (παρ. β.).
- Οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού και Παραγωγικού σκοπού οι οποίες μεταξύ άλλων, θα ικανοποιήσουν ανάγκες της συλλογικότητας ...που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης... την προώθηση της απασχόλησης... (παρ. β.).

Το άρθρο 3 συνδέει την συνεταιριστική σύσταση της Κοιν.Σ.Επ. με τον Ν. 1667/86 (περί αστικών συνεταιρισμών) ενώ στο άρθρο 4 (παρ 6 & 7) αναφέρει ότι τα μέλη μπορούν να είναι και εργαζόμενοι. Στο ίδιο άρθρο επιπλέον αναφέρεται η ευθύνη προς τρίτους μέχρι το ύψος της συνεταιριστικής μερίδας και η απαλλαγή ασφαλιστικών εισφορών αφού τα μέλη δεν έχουν εμπορική ιδιότητα. Αναφορικά και με την διανομή κερδών ο νόμος ακολουθεί τις αρχές της ΚΟ περί περιορισμένης διανομής κερδών στα μέλη. Συγκεκριμένα στο άρθρο 7 (παράγραφος 1) αναφέρεται ότι τα κέρδη της Κοιν.Σ.Επ. δεν διανέμονται στα μέλη της και στην παράγραφο 3 ο νόμος εξειδικεύει αναφέροντας ότι υπάρχει η δυνατότητα διανομής του 35% των κερδών με μορφή κινήτρων παραγωγικότητας μόνο σε εργαζόμενα μέλη, ένα 5% διατίθεται στον σχηματισμό αποθεματικού και το υπόλοιπο (60%) ως επανεπένδυση για την δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία (Σεπτ. 2016) του «Μητρώου» (Μητρώο κοινωνικής οικονομίας) του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης από το 2012 έως σήμερα λειτουργούν συνολικά 841 Κοιν.Σ.Επ. (πίνακας 2)

Πίνακας 2 Κοιν.Σ.Επ ανά έτος ίδρυσης.

Έτος ίδρυσης	Σύνολο Κοιν.Σ.Επ.
2012	68
2013	151
2014	190
2015	230
2016	202
Σύνολο Κοιν.Σ.Επ.	841

Πηγές: Για την κατασκευή του πίνακα, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας (Σεπτ.2016).

Η σύνθεση των εγκεκριμένων από το Μητρώο ως λειτουργούσες Κοιν.Σ.Επ. (πίνακας 3). δείχνει ότι οι Συλλογικού και Παραγωγικού σκοπού αποτελούν την πλειοψηφία (737) λόγω της πολυσυλλεκτικότητας των στόχων (βλέπε παραπάνω σελ 33). Επιπλέον είναι ο τύπος ο οποίος αναφέρεται στην απασχόληση και αυτό έχει ως συνέπεια να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των συνεχώς αυξανόμενων ανέργων στην ελληνική αγορά εργασίας. Αντίθετα οι υπόλοιποι δύο τύποι αποτελούν μια μικρή μειοψηφία (12,37%) του συνόλου λόγω των αναγκαίων γνώσεων και εξειδίκευσης σε κοινωνικές υπηρεσίες ευπαθών ομάδων και ηλικιωμένων.

Πίνακας 3 Σύνθεση των Κοιν.Σ.Επ.

Κοιν.Σ.Επ. ανά κατηγορία	Αριθμός	%
Ένταξης	30	3,57%
Φροντίδας	74	8,80%
Συλλογικού Παραγωγικού Σκοπού	737	87,63%
Σύνολο	841	100,00%

Πηγές: Για την κατασκευή του πίνακα, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας (Σεπτ.2016).

Στην ίδια περίοδο και από την έναρξη του νόμου διαγράφηκαν (διέκοψαν την λειτουργία τους) συνολικά 301 Κοιν.Σ.Επ.⁶⁷. Οι διαγραφές αυτές (πίνακας 4) αφορούν κυρίως σε 250 Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού και Παραγωγικού σκοπού (83,1%) ενώ οι υπόλοιπες ήταν μικρότερης σημαντικότητας.

Τα φαινόμενα αποτυχίας οδηγούν στην υπόθεση ότι οι Κοιν.Σ.Επ. είτε δεν είναι επαρκώς προετοιμασμένες για τον σκοπό της έναρξης και λειτουργίας τους είτε ότι το θεσμικό πλαίσιο δεν έχει λειτουργήσει με σαφήνεια και ακρίβεια ώστε οι σκοποί τους να γίνουν εφικτοί (είτε και τα δύο μαζί σε κάποιο βαθμό). Για την στήριξη του παραπάνω συλλογισμού αξίζει να σημειωθεί ότι οι Κοιν.Σ.Επ. δεν έχουν πρόσβαση σε έργα δημοσίου (όπως οι Κοι.Σ.Π.Ε. μέσω του Π.Δ 60/2007)⁶⁸ και επιπλέον δεν έχουν

⁶⁷ Σύμφωνα με τον Ν4019/11 η Κοιν.Σ.Επ. διαγράφεται από το Μητρώο με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, σύμφωνα με τις παραγράφους 3 και 7 του άρθρου 11 (περιπτώσεις παραβάσεων). Ωστόσο λύεται και αυτοδικαία λόγω μη λειτουργίας ή οικονομικής δυσπραγίας όπως κάθε άλλη επιχείρηση.

⁶⁸ Άρθρο 18 Συμβάσεις ανατιθέμενες κατ' αποκλειστικότητα (άρθρο 19 οδηγίας 2004/18/EK) Η εκτέλεση συμβάσεων έργων, προμηθειών ή υπηρεσιών μπορεί να πραγματοποιείται στο πλαίσιο προγραμμάτων προστατευμένων θέσεων εργασίας, όταν η πλειοψηφία των ενδιαφερόμενων εργαζομένων είναι άτομα με ειδικές ανάγκες, τα οποία λόγω της φύσης ή βαρύτητας των ειδικών αναγκών τους δεν μπορούν να ασκήσουν επαγγελματική δραστηριότητα υπό κανονικές συνθήκες. Στην περίπτωση αυτή, η προκήρυξη του διαγωνισμού θα πρέπει να μνημονεύει την παρούσα διάταξη. <http://www.cti.gr/el/docs/2015-06-24-12-22-45-6/154-60-2007/file>

συγκεκριμένη και σαφή επαγγελματική εξειδίκευση, (όπως οι Κοι.Σ.Π.Ε. στη ψυχική υγεία). Εικάζουμε συνεπώς (και θα αναζητήσουμε απαντήσεις μέσω της εμπειρικής μας έρευνας) ότι λόγω του υψηλού βαθμού αποειδίκευσης⁶⁹ των ανέργων μελών τους από την απαξίωση των υπαρχόντων δεξιοτήτων τις οποίες δεν ζητάει πλέον η «αγορά» και λόγω της αδυναμίας της πολιτείας να δράσει για την ταχύρυθμη προετοιμασία τους σε επίκαιρα και χρηστικά επαγγέλματα (ΔΒΜ), καθιστά τις Κοιν.Σ.Επ. μη ανταγωνιστικές. Επιπροσθέτως η έλλειψη κεφαλαίων⁷⁰, τους αφαιρεί την δυνατότητα να έχουν έστω και υποτυπωδώς μια αρχική οικονομική λειτουργία. Συνέπεια των προαναφερομένων είναι η αποτυχία ένταξης των μελών τους και η σταδιακή αποχώρηση τους από το πεδίο (το 1/3 σχεδόν του συνόλου των Κοιν.Σ.Επ. έχουν διαγραφεί). Άξιο αναφοράς επίσης είναι το γεγονός ότι ενώ ο νόμος 4019/11 περιλαμβάνει πολύ σημαντικά άρθρα τα οποία είχαν σκοπό την διευκόλυνση των Κοιν.Σ.Επ και Κοι.Σ.Π.Ε για την λειτουργία και την ανάπτυξη τους, για άγνωστους λόγους δεν εφαρμόστηκαν έως σήμερα⁷¹.

Πίνακας 4 Διαγραφές Κοιν.Σ.Επ. ανά κατηγορία από 2012-2016

Διαγραμμένες Κοιν.Σ.Επ. ανά κατηγορία	Σύνολο	%
Ένταξης	7	2,33%
Φροντίδας	44	14,62%
Συλλογικού Παραγωγικού Σκοπού	250	83,06%
Σύνολο	301	100,00%

Πηγές: Για την κατασκευή του πίνακα, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας (Σεπτ.2016).

⁶⁹ Τα απαξιωμένα επαγγέλματα των μελών τους τα οποία λόγω της χαμηλής πλέον ζήτησης τα κατέστησαν άνεργους, δεν είναι δυνατόν να συντελέσουν στην επαγγελματική τους επανένταξη ή στην ανάληψη έργων.

⁷⁰ Οι Κοιν.Σ.Επ. συγκροτούνται από άνεργους κυρίως οι οποίοι κατά τεκμήριο δεν διαθέτουν κεφάλαια για επιχειρηματικότητα. Σύμφωνα με τον νόμο υποχρεούνται να διαθέσουν ως κεφάλαιο για τις συνεταιριστικές μερίδες ποσά που ανέρχονται σήμερα στα 50-100€ για κάθε μία. Κάθε μέλος έχει κατ'ελάχιστον μία συνεταιριστική μερίδα με αποτέλεσμα να συγκεντρώνονται ποσά 250-500€ ως αρχικό κεφάλαιο (σπανίως παρατηρείται κεφάλαιο με ποσά μεγαλύτερα). Ο περιορισμός της διανομής κερδών στα μέλη (ν.4019/11, άρθρο 7 παρ.1) αποκλείει την είσοδο κεφαλαίων από ενδεχόμενους επενδυτές στις Κοιν.Σ.Επ. λόγω της αδυναμίας ανάκτησης τους μετά από πιθανή επιτυχή δραστηριότητα όπως συμβαίνει στην ιδιωτική οικονομία.

⁷¹ Για παράδειγμα: α) άρθρο 9, οι Κοιν.Σ.Επ. έχουν την δυνατότητα «...στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας...» δεν συστάθηκε το ταμείο έως σήμερα, β) άρθρο 10 (παρ.3) «...η Κοιν.Σ.Επ. δεν υπόκειται σε φορολογία εισοδήματος για το ποσοστό των κερδών της το οποίο διατίθεται για το σχηματισμό αποθεματικού και τις δραστηριότητες της ...», καταργήθηκε με τον νόμο 4110/13, γ) άρθρο 16 Περί δημοσίων συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς, «...οι αναθέτουσες αρχές στο στάδιο ανάθεσης λαμβάνουν υπόψη σημαντικές κοινωνικές πτυχές ως κριτήρια ανάθεσης...», εφαρμόστηκε μερικώς και χωρίς κανόνες και ανεστάλη.

Σύμφωνα με τον νόμο και όλες τις εκθέσεις που προηγήθηκαν, το κυριότερο σημείο έλξης για απόφαση ίδρυσης μιας Κοιν.Σ.Επ. ήταν και παραμένει η εργασιακή ένταξη που υπαινίσσεται ο νόμος 4019/16 (και διατυπώνει σαφώς και ο νέος 4430/2016)⁷² και όχι η επιχειρηματική αποστολή της.

3.3 Συμπέρασμα ενότητας

Η συνεταιριστική δραστηριότητα σε παγκόσμιο επίπεδο ανιχνεύεται σε διάφορες μορφές της πριν από τον Μεσαίωνα. Υπάρχουν παραδείγματα συνεργατικών σχημάτων και αδελφοτήτων είτε για κοινωνική δράση είτε για εμπορικούς σκοπούς τα οποία σταδιακά συγκροτούνται σε διάφορες περιοχές του κόσμου και εξαπλώνονται στην συνέχεια τον 19^ο αιώνα στην Ευρώπη και Αμερική. Ο στόχος ίδρυσης τους ήταν η αντιμετώπιση των πολλαπλών και ποικίλων προβλημάτων ένταξης και επιβίωσης των εργατοτεχνιτών και αγροτών κατά την προβιομηχανική και βιομηχανική περίοδο.

Η σύγχρονη κοινωνική συνεταιριστική επιχειρηματικότητα έχει πολλά κοινά με το θεσμικό πλαίσιο των συνεταιρισμών ωστόσο στην μετανεωτερική εποχή προωθήθηκε ως υποστηρικτικό πεδίο ένταξης ευπαθών και ειδικών ομάδων πολιτών. Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο προβλέπει την λειτουργία δύο ειδών συνεταιρισμών (Κοι.Σ.Π.Ε και Κοιν.Σ.Επ) οι οποίοι έχουν πολλά κοινά σημεία αλλά και μεγάλες διαφορές στην αποστολή τους. Οι Κοι.Σ.Π.Ε έχουν στόχο την ένταξη ευπαθών ομάδων στο πεδίο της ψυχικής υγείας, λειτουργούν κυρίως υπό τον έλεγχο του ομώνυμου Υπουργείου, έχουν περιορισμούς στην γεωγραφική τους εξάπλωση και παραμένουν προς το παρόν μέρος της ευρύτερης κρατικής πολιτικής για την ψυχική υγεία. Οι Κοιν.Σ.Επ. τελούν κυρίως υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Εργασίας λόγω του σχεδόν αποκλειστικού αντικειμένου λειτουργίας τους το οποίο στοχεύει στην εργασιακή ένταξη. Η συντριπτική πλειοψηφία των μελών των Κοιν.Σ.Επ. αποτελείται από ομάδες ανέργων συνεταιριστών οι οποίοι λόγω της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας του τέλους της προηγούμενης δεκαετίας εξωθήθηκαν στον εργασιακό αποκλεισμό. Λόγω της ταχύτητας των αλλαγών στο επιχειρησιακό και τεχνολογικό περιβάλλον, η τρέχουσα επαγγελματική ειδίκευση των μελών που σταδιακά απαξιώνεται σε συνδυασμό την έλλειψη κεφαλαίων κίνησης (λόγω οικονομικής αδυναμίας) έχει ως συνέπεια την

⁷² Ο νέος νόμος 4430/2016 έχει πολλά κοινά σημεία με τον προηγούμενο 4019/2011, περιγράφει με μεγαλύτερη ευκρίνεια το πεδίο της ΚΟ και εισάγει επιπλέον την θεσμική μορφή του «συνεταιρισμού εργαζομένων» ο οποίος εξειδικεύει πλέον την σαφή κατεύθυνση εργασιακής ένταξης που υπήρχε ήδη στην πλειοψηφία των Κοιν.Σ.Επ. έως σήμερα.

επιδείνωση της πορείας των Κοιν.Σ.Επ. Αποτέλεσμα είναι ότι ήδη το 30% του συνόλου τους έχουν διακόψει την λειτουργία τους από το 2012 έως σήμερα. Επιπλέον η μη εφαρμογή βασικών άρθρων του νόμου 4019/2011 τα οποία επηρεάζουν την επιχειρησιακή και εργασιακή επιτυχία του κλάδου, οδηγούν συνολικά το πεδίο της ΚΟ σε μααρασμό. Συνοψίζοντας, είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι και οι δύο τύποι κοινωνικών συνεταιρισμών (Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ.) περιλαμβάνονται πλέον σε κοινό νομοθετικό πλαίσιο (Ν4430/2016), διέπονται σε μεγάλο βαθμό από κοινούς κανόνες χωρίς όμως να αλλάζει ο ξεχωριστός χαρακτήρας της αποστολής και δράσης τους.

4. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

4.1 Μεθοδολογία

Για να γίνει πλήρως κατανοητή η λειτουργία του πεδίου όπου δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά οι φορείς της ΚΟ δηλαδή οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί ένταξης ευπαθών και ειδικών ομάδων (Κοι.Σ.Π.Ε και Κοιν.Σ.Επ.) θα προχωρήσουμε σε εμπειρική έρευνα μελέτης με δειγματοληπτικό πλαίσιο μεμονωμένων περιπτώσεων (case studies)⁷³, σε δομές επιχειρησιακής δράσης και εργασιακής ένταξης⁷⁴. Ο σκοπός της μελέτης περιπτώσεων είναι διερευνητικός (πως λειτουργεί το πεδίο) αλλά και επιβεβαιωτικός (θεσμικό πλαίσιο) (Robson, 2007). Η πολλαπλή μελέτη περιπτώσεων θα μας βοηθήσει να εξάγουμε συμπεράσματα για το πραγματικό πλαίσιο δρώντων και ωφελουμένων, την σημασία του περιβάλλοντος (οικοσύστημα) και πως αυτό μετατρέπεται σε ωφέλημα των ομάδων-ληπτών. Θα χρησιμοποιήσουμε πολλαπλές πηγές πληροφόρησης όπως η παρατήρηση, η επισκόπηση του ηλεκτρονικού ίχνους του κάθε φορέα στο διαδίκτυο και η διεξαγωγή συνεντεύξεων⁷⁵ με τους ίδιους τους δρώντες (2007). Από την ύλη που θα

⁷³ Για την περίπτωση μας επιλέγουμε την αναλυτική ή ερευνητική έρευνα περίπτωσης (descriptive - exploratory case study) σύμφωνα με τον Yin (1994:4.5) διότι τα προς έρευνα γεγονότα και πρακτικές είναι σχετικά πρόσφατα και οι δρώντες ερωτώμενοι καλούνται να εξηγήσουν πως διαμείφθηκαν στο χώρο δράσης του καθενός.

⁷⁴ Επιλέγουμε την μελέτη «πολλαπλής περίπτωσης» δηλαδή άνω της μιας διότι αναζητούμε την επιβεβαίωση ή μη της θεωρίας του πλαισίου που παρατηρούμε στην μελέτη μας. Το αποτέλεσμα της πρώτης μελέτης περίπτωσης συνήθως υποστηρίζει ή διαψεύδει την θεωρία. Τα αποτελέσματα όμως των επομένων μελετών στην συνέχεια λειτουργούν συμπερασματικά επιβεβαιωτικά ή διαψευδιστικά της θεωρίας, της υπόθεσης εργασίας και την βιβλιογραφικής επισκόπησης (Robson, 2007).

⁷⁵ Ο Robson (2007:322) αναφέρει ότι η συνέντευξη είναι η κατάλληλη μέθοδος όταν η έρευνα επικεντρώνεται στο νόημα που έχουν τα υπο διερεύνηση φαινόμενα στους συμμετέχοντες και όπου απαιτούνται ιστορικές αφηγήσεις εξέλιξης του υπο διερεύνηση πεδίου.

συγκεντρωθεί θα προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε το *τι, πως, ποιος, πότε, και γιατί*, συλλέγοντας πληροφορίες εντός του πεδίου της Κ.Ο από τα ίδια τα πρόσωπα πρωταγωνιστές, για την συγκυρία κατά το ξεκίνημα τους και την παρούσα κατάσταση (Yin, 1994).

Κατά τον σχεδιασμό προχωρήσαμε σε δειγματοληψία ευκολίας (υποκειμενική επιλογή) με χαρακτηριστικά την εφικτότητα, αποτελεσματικότητα, διαθέσιμο χρόνο, χωροθεσία των υπο μελέτη περιπτώσεων και την ποικιλία σε χρήσιμα για την μελέτη μας ερευνητικά ευρήματα. Επιλέξαμε επτά συνολικά περιπτώσεις οι τρεις εκ των οποίων είναι Κοι.Σ.Π.Ε. και τέσσερις Κοιν.Σ.Επ. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. δραστηριοποιούνται σε διαφορετικούς γεωγραφικούς τομείς ευθύνης στην Αττική (Το.Ψ.Υ) και λάβαμε στην επιλογή μας υπόψη την μακρόχρονη και συνεχή λειτουργία τους. Οι δύο εξ αυτών είναι «παλαιοί» συνεταιρισμοί (2005 και 2006), πιο κοντά στην έναρξη ισχύος του νόμου (1667/99) και ένας νεώτερος (2011) με αρκετό χρόνο ωστόσο λειτουργίας εντός του θεσμικού πλαισίου. Οι τέσσερις Κοιν.Σ.Επ. που επιλέξαμε, αποτελούνται από δυο περιπτώσεις με σοβαρά προβλήματα οικονομικής φύσεως και λειτουργίας (η μία είχε ήδη διακόψει) και δύο με βασικό κριτήριο την ύπαρξη οικονομικής λειτουργίας εντός του 2016. Πρέπει να τονιστεί ότι σήμερα η μεγάλη πλειοψηφία των Κοιν.Σ.Επ. (~80% του συνόλου) σε πανελλαδικό επίπεδο δεν έχουν οικονομική δραστηριότητα.

Οι συνεντεύξεις θα πραγματοποιηθούν με εκπροσώπους των συνεταιρισμών, εντός του Σεπτεμβρίου 2016. Ο μήνας κρίθηκε ως ο καταλληλότερος από πλευράς διαθέσιμου χρόνου των εμπλεκόμενων (λόγω καλοκαιρινών διακοπών Αυγούστου και της μεγαλύτερης άνεσης χρόνου αμέσως μετά). Η περιοχή έρευνας μας είναι η Αττική για αποφυγή απώλειας χρόνου μετακινήσεων, δεδομένης της διαμονής του ερευνητή στην περιοχή αυτή.

4.2 Ταυτότητα συνεντεύξεων

Για την επίτευξη των σκοπών μας και την απάντηση των ερευνητικών μας ερωτημάτων θα επιλέξουμε τον τύπο την ημιδομημένης συνέντευξης. Θα βασιστεί σε οδηγό συγκεκριμένων ερωτημάτων από τα οποία κατά την διάρκεια της διεξαγωγής της μπορούν να προκύψουν χρήσιμα για το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα υποερωτήματα (Robson, 2007). Ο στόχος των ερωτημάτων και των υποερωτημάτων μας είναι να διερευνηθούν τα αίτια και τα κίνητρα των δράσεων των ερωτώμενων και ως εκ τούτου,

των φορέων που εκπροσωπούν αλλά και οι προσωπικές συμπεριφορές του; και στάσεις στα υπό διερεύνηση τεκταινόμενα (2007).

Η πρόσκληση των ερωτωμένων για τις συνεντεύξεις έγινε είτε τηλεφωνικά είτε μέσω γραπτής ηλεκτρονικής επικοινωνίας (email) ή χρησιμοποιήθηκαν και οι δύο τρόποι ώστε να επιβεβαιωθεί η παραλαβή της πρόκλησης. Οι συνεντεύξεις έγιναν με εκπρόσωπους - μέλη του Δ.Σ. - των υπό μελέτη φορέων (περιπτώσεων), το αποτέλεσμα καταγράφηκε ψηφιακά, απομαγνητοφωνήθηκε κατά λέξη και η απομαγνητοφώνηση απεστάλη ενημερωτικά στους ερωτηθέντες για το αρχείο τους. Για λόγους ακαδημαϊκής δεοντολογίας και σύμφωνα με τα πρότυπα της διεθνούς κοινωνιολογικής ένωσης: International Sociological Association (ISA)⁷⁶, δεν θα αναφερθεί το όνομα των συνεταιρισμών και των συνομιλητών μας. Αναλυτικά στοιχεία των απαντήσεων ωστόσο θα περιληφθούν στην απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων στο παράρτημα της εργασίας μας.

4.2.1 Ενότητες συνέντευξης

Οι συνεντεύξεις θα βασιστούν σε οδηγό 28 ερωτημάτων (βλ. παράρτημα) και συνοψίζονται σε δύο κεντρικές υποενότητες σύμφωνα με τα ερευνητικά μας ερωτήματα όπως παρακάτω οι οποίες συνδέονται με τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας μας (βλ. υποεν., 1.1) και είναι οι παρακάτω:

1. Κατά πόσο η ΔΒΜ μπορεί να συντελέσει στις προσπάθειες άρσης των αποκλεισμών στο πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας και
α) οι λόγοι ίδρυσης των κοινωνικών συνεταιρισμών, β) οι δεξιότητες των μελών πριν την ίδρυση, γ) το κοινωνικο-οικονομικό προφίλ των ιδρυτικών μελών, δ) τα προβλήματα και οι δυσκολίες στα βήματα από την ίδρυση έως και την λειτουργία, ε) εκπλήρωση των προσδοκιών κοινωνικής και οικονομικής ένταξης.
2. Ποια μπορεί να είναι η συμβολή της ΔΒΜ στην ευόδωση των σκοπών της Κοινωνικής Οικονομίας μέσω των Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ.
α) η άποψη των κοινωνικών επιχειρηματιών για πιθανό έλλειμμα γνώσεων, β) εάν πιστεύουν στην συνεχή και δια βίου μάθηση για βελτίωση της θέσης τους στην

⁷⁶ Code of ethics: Data gathering 1. 2. "...The security, anonymity and privacy of research subjects and informants should be respected rigourously, in both quantitative and qualitative research. The sources of personal information obtained by researchers should be kept confidential, unless the informants have asked or agreed to be cited. Should informants be easily identifiable, researchers should remind them explicitly of the consequences that may follow from the publication of the research data and outcomes..." http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm (πρόσβαση 20/12/2016)

κοινωνία γ) τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ή φορείς που γνωρίζουν ή πιστεύουν, ή προτείνουν ότι θα αποτελούσαν αξιόπιστες πηγές για την παροχή γνώσεων, δ) το κατά πόσο είναι διαθέσιμοι να ενταχθούν σε προγράμματα εξειδικευμένης εκπαίδευσης ως κοινωνικοί επιχειρηματίες, ε) οι εκπαιδευτικές ενότητες που πιστεύουν ότι θα βοηθούσαν στην εκπλήρωση των σκοπών.

4.3 Μελέτες περίπτωσης

4.3.1 Κοι.Σ.Π.Ε Περίπτωση Α

Ο Κοι.Σ.Π.Ε. ιδρύθηκε στις 2 Μαΐου 2011 και είναι το αποτέλεσμα ενεργειών του Οργανισμού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης του Δήμου Αθηναίων και της Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας (ΤΕΨΥ) του 8^{ου} Το.Ψ.Υ. Νομού Αττικής που στις 27 Σεπτεμβρίου 2010 γνωμοδότησε θετικά για τη σύσταση και λειτουργία του. Στην σχετική απόφαση⁷⁷ αναφέρεται ότι ο σκοπός ίδρυσης του είναι η κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και η συμβολή του στη θεραπεία και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια. Ο συνομιλητής μας μέλος Δ.Σ. του Κοι.Σ.Π.Ε., γιατρός εργασίας και εθελοντής στον συνεταιρισμό, ανέφερε ότι πριν την ψήφιση του νόμου προηγήθηκε εποχή αλλαγών με έναρξη στο ψυχιατρείο της Λέρου το 2002, ήταν:

...εποχή μετασχηματισμού των μεγάλων ψυχιατρείων που προσπαθούσαν να αποιδρυματοποιήσουν χρόνια ασυλοποιημένους ασθενείς δημιουργώντας θέσεις διαμονής μέσα στην κοινότητα... αποασυλοποίηση... διαδικασία αποσυμφόρησης και στην συνέχεια κατάργησης των ψυχιατρείων ...άλλαξε ο τόπος, ο τρόπος παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας... (σελ. 72,73).

Η ίδρυση του Κοι.Σ.Π.Ε. στο συγκεκριμένο Δημοτικό Διαμέρισμα εντός ευθύνης του 8^{ου} Το.Ψ.Υ. αποφασίστηκε και λόγω της ύπαρξης αρκετών νοσοκομείων στην περιοχή όπως, «Ευαγγελισμός», «Αιγινήτειον», «Αλεξάνδρας», «Ελενα», «Σπυροπούλειο», «Ιπποκράτειο», «Ερυθρός Σταυρός» και «Σωτηρία» που θα αποτελούσαν δυνητικούς πελάτες του συνεταιρισμού βάσει του άρθρου 18 (ΠΔ 60). Η ανάθεση εργασιών από τα παραπάνω νοσηλευτικά ιδρύματα θα αποτελούσε σημαντικό παράγοντα βιωσιμότητας του εγχειρήματος «...τα νοσοκομεία είναι οι εποπτευόμενοι φορείς του υπουργείου Υγείας που έπρεπε να πρωτοστατήσει για να δώσει δουλειές σε συνεταιρισμούς...» (σελ. 74).

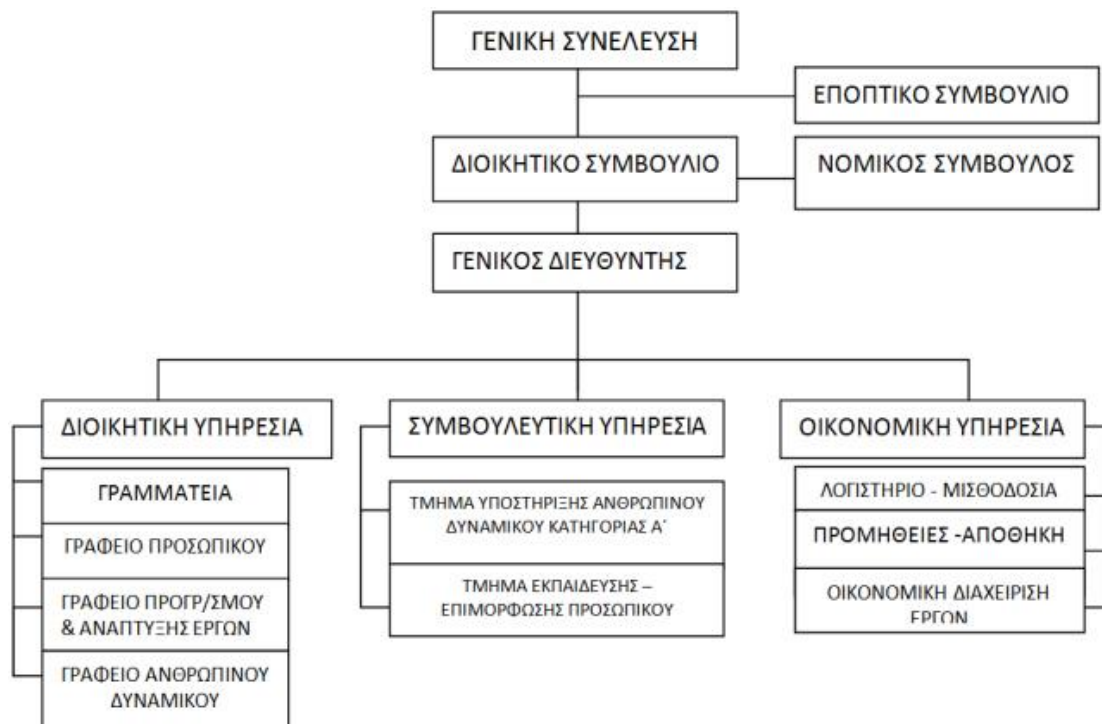
⁷⁷ Βλ. απόφαση <http://www.athena-elpis.gr/main/wp-content/uploads/apr3.pdf>

Ο Κοι.Σ.Π.Ε. με στόχο την εργασιακή ένταξη των μελών του ασκεί δραστηριότητα στους παρακάτω τομείς:

- Υπηρεσίες Καθαρισμού (συνεργεία) σε νοσοκομεία και δημόσιες υπηρεσίες
- Φωτοτυπείο στο υγειονομικό τμήμα της Περιφέρειας Αττικής.
- Εστιατόριο στον Κεραμεικό
- Διαθέτει επίσης οργανωμένη υπηρεσία συμβουλευτικής υποστήριξης που αποσκοπεί στην βελτίωση της εργασιακής ανταπόκρισης των εργαζομένων κατά την παραγωγική διαδικασία. Παρέχει ψυχοθεραπευτική και κοινωνική υποστήριξη, υπηρεσίες ψυχοθεραπευτικής εκτίμησης, παρακολούθησης και συμβουλευτικής των οικογενειών.

Το δημοσιευμένο οργανόγραμμα του συνεταιρισμού (εικόνα 3) αποτυπώνει την επιχειρησιακή δομή και τις αναγκαίες ροές πληροφορίας και αποφάσεων για την επιτυχή λειτουργία του.

Εικόνα 3 Οργανόγραμμα Κοι.Σ.Π.Ε

Πηγές: Το παραπάνω σχήμα λήφθηκε ως έχει από την ιστοσελίδα του Κοι.Σ.Π.Ε. http://www.athena-elpis.gr/main/?page_id=2961 (πρόσβαση 25/11/2016)

Η 1^η κατηγορία μελών αποτελείται από τους δραστήριους Λήπτες Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας (ΛΥΨΥ)⁷⁸ που έζησαν για πάνω από 20 χρόνια στα ψυχιατρεία και από την αρχή της ισχύος του νόμου έλεγαν: «...πάμε μπροστά και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας να πλαισιώσουν» και πίστευαν ότι «εάν έχω ένα σπίτι στην κοινότητα θέλω και να εργαστώ...» (σελ. 73).

Η 2^η κατηγορία αποτελείται από επαγγελματίες ψυχικής υγείας που προσήλθαν από διάφορες ενέργειες ενημέρωσης με στόχο την διοικητική και επιστημονική στήριξη του Κοι.Σ.Π.Ε. Περιλαμβάνει άτομα με πολυετή εμπειρία ιδίως στις υπηρεσίες του Δήμου Αθηναίων, του Νοσοκομείου «η Σωτηρία» και σε ΜΚΟ οι οποίες δραστηριοποιούνται στο χώρο της υγείας και έχουν σημαντικό ρόλο στην λειτουργία του Κοι.Σ.Π.Ε.

Στην 3^η κατηγορία περιλαμβάνονται ΝΠΔΔ, Νοσοκομεία, ΝΠΙΔ Ψυχικής Υγείας όπως προβλέπεται από το καταστατικό και συγκεκριμένα οι φορείς:

- Γενικό Νοσοκομείο «Ελπίς»
- Κοινοτικό Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής Ζωγράφου
- Ψυχιατρική Κλινική Γενικού Νοσοκομείου «η Σωτηρία»
- Εταιρία Νόσου Alzheimer και συναφών διαταραχών
- Μονάδα Φροντίδας Ηλικιωμένων «Άκτιος Α.Ε.»
- ΜΚΟ «50 plus»
- ΜΚΟ «Praxis»
- ΜΚΟ «Κέντρο Ζωής»
- ΜΚΟ «Ανοιχτή Αγκαλιά – Φίλοι Κοινωνικής Παιδιατρικής»

Στην κατηγορία αυτή συμμετέχουν επίσης ηθοποιοί και δημοσιογράφοι, δηλαδή άνθρωποι που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη και που θα μπορούσαν να συνδράμουν αποφασιστικά στην εμπέδωση της αναγκαιότητας αποφυγής του στίγματος και του κοινωνικού αποκλεισμού των ωφελούμενων Λ.Υ.Ψ.Υ.

Η αποτελεσματική έως σήμερα λειτουργία του Κοι.Σ.Π.Ε. συμβάλει στην εργασιακή ένταξη μελών του τα οποία ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες. Συγκεκριμένα έως σήμερα οι συνεταιριστές αριθμούν συνολικά 80 μέλη και οι εργαζόμενοι είναι 25 εκ των οποίων 12 έως 14 μέλη είναι ΛΥΨΥ. Ο συνομιλητής μας αναφερόμενος σε δράσεις εστιασμένες σε ωφελούμενους λέει «Του δίνουμε το χέρι να σηκωθεί και τον βοηθάμε να συνεχίσει. Δεν μπορεί να καταστεί πλήρως αυτόνομος εργασιακά διότι όσο είναι

⁷⁸ Βλ. http://www.athena-elpis.gr/main/?page_id=2819

εντός συνεταιρισμού διατηρεί τα προνοιακά επιδόματα του ενώ ταυτόχρονα εργάζεται...» (σελ. 78).

Ο συνομιλητής μας τονίζει ότι η ΔΒΜ αποτελεί μια από τις υψηλής σπουδαιότητας προτεραιότητες του Κοι.Σ.Π.Ε. για την διευκόλυνση του έργου της ένταξης των ευπαθών ομάδων, «...η διαδικασία συνεχούς εκπαίδευσης είναι αναπόσπαστο κομμάτι της λειτουργίας του συνεταιρισμού μας και το εφαρμόσουμε ως μέρος της ενταξιακής διαδικασίας...» (σελ. 80). Όπως εξηγεί, οι εργαζόμενοι στον συνεταιρισμό δεν παρακολουθούν εξωτερικά προγράμματα ΔΒΜ από φορείς εκπαίδευσης (ΚΕΚ, ΙΕΚ κλπ) διότι όπως δηλώνει, δεν γνωρίζει να υπάρχουν σχετικά προγράμματα ανάλογα με τις ανάγκες του μελών συνεταιρισμού «...Δεν γνωρίζω τέτοιους φορείς. Κάποιοι «ΚΕΚατζήδες» που υπάρχουν μάλλον δημιουργούν τοξικότητα στο πεδίο...» (σελ. 80). Πρέπει να σημειωθεί ότι η ειδική ενταξιακή δραστηριότητα των Κοι.Σ.Π.Ε. προϋποθέτει εξειδικευμένους εκπαιδευτές και προγράμματα κατάλληλα σχεδιασμένα για τα μέλη-ωφελομένους που κυρίως ανήκουν σε ομάδες με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Η έλλειψη τέτοιων οδηγεί τον Κοι.Σ.Π.Ε. στην προσαρμογή εσωτερικού προγράμματος εκπαίδευσης σύμφωνα με τις ανάγκες λειτουργίας των δράσεων του (καθαρισμός, φωτοτυπείο, εστιατόριο) «...είναι αναγκαία και ικανή συνθήκη... πχ ο καθαριστής που θα εργαστεί δεν είναι δυνατόν να μην τον εκπαιδεύσουμε ...στην κουζίνα του εστιατορίου δεν μπορεί να εργαστεί χωρίς εκπαίδευση...». (σελ. 79). Η διαδικασία εκπαίδευσης λειτουργεί εντός της δομής και ειδικά στον χώρο εργασίας όπου έχουν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα ασφάλειας και εποπτεύονται από εξειδικευμένο επαγγελματία ψυχικής υγείας (coach) παρόντα κατά την εκπαίδευση αλλά και μετέπειτα στην καθημερινότητα των μελών ΛΥΨΥ. Συνήθως οι εκπαιδευτές είναι έμπειροι πρώην εργαζόμενοι ΛΥΨΥ και αποτελούν επιτυχημένο παράδειγμα για τους νεοεισερχόμενους ενώ η μετάδοση επιτυγχάνεται ομαλότερα λόγω των κοινών βιωμάτων που τους συνδέουν. Ο συνομιλητής μας ωστόσο τονίζει την ανάγκη ύπαρξης πιστοποιημένων εκπαιδευτών «...τους εκπαιδευτές μας όμως θα τους προτιμούσα να είναι πιστοποιημένοι...» (σελ. 81) ως ένα βήμα για στοχευμένη και επιτυχή κατάρτιση (π.χ εκπαιδευτές στο πεδίο της ψυχικής υγείας).

Από τα προαναφερόμενα προκύπτει ότι ο Κοι.Σ.Π.Ε φροντίζει για την επανένταξη των μελών του (α' κατηγορίας) και την είσοδο τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Η εργασιακή ένταξη γίνεται εφικτή μέσω της μη τυπικής (στοχευμένης

επικοινωνίας) και άτυπης (εκπαίδευση στον χώρο εργασίας) εκπαίδευσης. Συνεπώς βλέπουμε ότι η ΔΒΜ είναι απαραίτητη και μέρος της ενταξιακής διαδικασίας. Οι λήπτες είναι συνειδητοποιημένοι για την αλλαγή ώστε να ενταχθούν στην κανονική ζωή και να βιώσουν την αξιοπρέπεια μέσω της οικονομικής αυτοδιάθεσης και του σεβασμού εντός του προστατευμένου περιβάλλοντος του κοινωνικού συνεταιρισμού (Κοι.Σ.Π.Ε.).

4.4.2 Κοι.Σ.Π.Ε Περίπτωση Β

Ο Κοι.Σ.Π.Ε. του 3ου Τομέα Ψυχικής Υγείας για το Νομό Αττικής ιδρύθηκε στις 10/05/2005. Σκοπός του Συνεταιρισμού είναι η ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην κατεύθυνση της κοινωνικής οικονομίας, με απώτερο στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και την κοινωνικοοικονομική αποκατάσταση ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας που, μεταξύ άλλων, βιώνουν τον εργασιακό αποκλεισμό.

Όπως αναφέρει η συνομιλήτρια μας, μέλος του Δ.Σ., εθελόντρια στον Κοι.Σ.Π.Ε. και υπεύθυνη έργων και στρατηγικής του αστικού συνεταιρισμού «Κλίμαξ»⁷⁹, η ενασχόληση στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ξεκίνησε από τα μέσα της δεκαετίας του '90 μέσω της λειτουργίας του αστικού συνεταιρισμού «Κλίμαξ συνεταιριστικές δραστηριότητες κοινωνικά αποκλεισμένων και πολιτισμικά διαφοροποιημένων Ατόμων». Το 2004, μέσα από το πρόγραμμα EQUAL, μέλη του «Κλίμαξ» εκπαιδεύτηκαν και συντόνισαν τη μετάβαση από τον αστικό συνεταιρισμό «Κλίμαξ» στον Κοι.Σ.Π.Ε. «Κλίμαξ Plus». Για την εργασιακή ένταξη των ομάδων ενδιαφέροντος ο Κοι.Σ.Π.Ε. λειτουργεί τις παρακάτω δραστηριότητες:

- Catering (οργανωμένη δομή με κουζίνα)
- Ανακύκλωση Χαρτιού (με πελάτες υπουργεία αλλά και ιδιώτες)
- Ραδιόφωνο,
- Εργαστήρι κατασκευής επιτοίχιων Ρολογιών
- Αίθουσα Εκδηλώσεων «Πορφύρα».

⁷⁹ Εξηγεί ότι «...ο αστικός συνεταιρισμός Κλίμαξ στην δεκαετία του 2000, είχε δραστηριοποιηθεί στην υποστήριξη της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης και της αποασυλοποίησης και παράλληλα με την ανάπτυξη διάφορων άλλων δράσεων για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού...» (σελ. 1). Το 2004, μέσα από το πρόγραμμα EQUAL, μέλη του «Κλίμαξ» εκπαιδεύτηκαν και συντόνισαν τη μετάβαση από τον αστικό συνεταιρισμό «Κλίμαξ» στον κοινωνικό συνεταιρισμό «Κλίμαξ Plus».

Σήμερα στον Κοι.Σ.Π.Ε. εργάζονται 27 άτομα της 1^{ης} κατηγορίας και ένα άτομο της 2^{ης} ως διοικητικός υπάλληλος, συνολικά 28 άτομα. Από αυτά στην ανακύκλωση εργάζονται 18 άτομα σε 5 φορτηγά. Ο Κοι.Σ.Π.Ε. αριθμεί συνολικά 78 μέλη (1^η & 2^η κατηγορία)⁸⁰. Στην 3η κατηγορία (ΝΠΔΔ, Νοσοκομεία, κλπ) συμμετέχει μόνο το ΝΠΔΔ «Κλίμαξ». Όπως τονίζει η συνομιλήτρια μας:

Δεν επιθυμούμε την συμμετοχή ΝΠΔΔ ή ΟΤΑ ή κάτι άλλο διότι θεωρούμε ότι πρέπει να είμαστε ανεξάρτητοι ...υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση των Κοι.Σ.Π.Ε. που είναι συνδεδεμένοι με φορείς του δημοσίου ...ξεκινάμε με διαφορετικές προϋποθέσεις, ...με δυνατότητα αποσπασμένων υπαλλήλων του δημοσίου στην δομή τους...» (σελ. 83)

Ο Κοι.Σ.Π.Ε. υποστηρίζεται από ίδιους ανθρώπινους πόρους και από την επιστημονική αρωγή του ΝΠΔΔ «Κλίμαξ». «...Η Κλίμακα προσφέρει δωρεάν το επιστημονικό προσωπικό πχ γιατρούς, ψυχοθεραπευτές δωρεάν αλλά και τεχνοκρατικές υπηρεσίες. Αυτή ακριβώς ήταν και η ιδέα και ο στόχος της συμμετοχής στον Κλίμαξ plus. Η Κλίμαξ είναι εθελοντικός οργανισμός...» (σελ. 87).

Η επιχειρησιακή δράση και η οργάνωση του Κοι.Σ.Π.Ε είναι σημαντικός παράγων της εργασιακής ένταξης για τα μέλη-λήπτες τα οποία όπως αναφέρθηκε «...αποκτούν μια διαφορετική αίσθηση ως πολίτες αποκτούν μια πολιτική έκφραση, έχουν την αίσθηση της συλλογικότητας ότι ανήκουν κάπου και περισσότερο αναγνωρίζουν τα πολιτικά και τα κοινωνικά δικαιώματά τους μέσα από τον συνεταιρισμό...» (σελ. 88). Η συνομιλήτρια μας πιστεύει ότι η κοινωνική ένταξη είναι η:

...δυνατότητα να απολαμβάνουμε όλοι τα ίδια αγαθά σε ένα ικανοποιητικό βαθμό. Είτε είναι η εκπαίδευση, η στέγη, η ασφάλεια, η υγεία. Είναι λάθος να μιλάμε για ενσωμάτωση κατά την γνώμη μου. Δουλεύοντας με πληθυσμούς όπως οι πρόσφυγες, οι Ρομά, για εμένα είναι λάθος να χρησιμοποιείται ο όρος ενσωμάτωση... (σελ. 87).

Τα μέλη του συνεταιρισμού δεν έχουν παρακολουθήσει σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα στο πλαίσιο της ΔΒΜ που προσφέρονται από την πολιτεία ή άλλους φορείς. Ωστόσο, εντός των δομών λειτουργεί διαδικασία μεταφοράς εμπειρίας στους εργαζόμενους ως άτυπη μορφή ΔΒΜ σε καθημερινή βάση και ειδικά για τις ανάγκες των δραστηριοτήτων του συνεταιρισμού «...οι εργαζόμενοι μας είναι σε ένα τέτοιο πλαίσιο. Εκπαιδεύονται στο πεδίο...» (σελ. 89). Αναφορικά με την συμμετοχή των μελών ευπαθών ομάδων (Ψυχικά νοσούντων, Ρομά και αστεγών) στις παραπάνω

⁸⁰ Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του Κοι.Σ.Π.Ε. <http://www.koispe.org/ποιοί-είμαστε/> (Πρόσβαση 20/11/2016)

επαγγελματικές δραστηριότητες η συνομιλήτρια μας προσθέτει ότι «...στο κομμάτι της ανακύκλωσης είχαμε ένα συγκριτικό πλεονέκτημα διότι οι Ρομά και οι άστεγοι γνώριζαν την δραστηριότητα της ανακύκλωσης αφού ήδη είχαν ενασχόληση αν και όχι οργανωμένη στον κλάδο αυτό ...» (σελ. 84).

Σχετικά με το πλαίσιο της ΔΒΜ η συνομιλήτρια μας τόνισε ότι «...η ΔΒΜ αφορά στην προσωπική ανάπτυξη κυρίως...» (σελ. 89). Γνωρίζει τα ΚΕΚ ως φορείς επιμόρφωσης γενικότερα αλλά έχει διαπιστώσει και άλλες εκπαιδευτικές δράσεις όπως αυτή που προτείνεται από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (diploma στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα). Προτείνει την μέτρηση του κοινωνικού αποτυπώματος (social impact) στην επιχειρησιακή δράση «...Εμείς αυτό που προτείνουμε είναι να ενσωματωθούν περιβαλλοντικά και κοινωνικά κριτήρια αλλά και το κοινωνικό αποτύπωμα...» (σελ. 89). Αναφέρει επίσης την ανάγκη πιστοποίησης εκπαιδευτών ως θετικό βήμα για το πλαίσιο της ΔΒΜ

...χρειάζεται να γίνει πριν πιστοποίηση αυτών που διδάσκουν την κοινωνική οικονομία. Δεν γίνεται να διδάσκεις και να μην έχεις εμπειρία από την κοινωνική οικονομία ...πιστοποίηση από συλλογικά όργανα όχι από κάποιους φορείς που δεν έχουν την βαθιά γνώση... (σελ. 90).

Παρατηρούμε από τα παραπάνω ότι ο Κοι.Σ.Π.Ε. δίνει μεγάλη σημασία στην ΔΒΜ και προετοιμάζει επαγγελματικά τα μέλη του μέσω προγραμμάτων κατάρτισης εντός του συνεταιρισμού. Και εδώ όπως και σε άλλες περιπτώσεις για την μεταφορά δεξιοτήτων αξιοποιείται η εμπειρία από τα ίδια τα μέλη-λήπτες, στην περίπτωση μας είναι οι Ρομά και οι άστεγοι (ανακύκλωση). Στην περίπτωση του catering παλαιότεροι εργαζόμενοι μεταφέρουν την εμπειρία τους στα υπό εκπαίδευση μέλη, σε όλες τις περιπτώσεις δε, με την εποπτεία ειδικών επιστημόνων ψυχικής υγείας που προέρχονται από την Κλίμαξ ως εθελοντές. Ο Κοι.Σ.Π.Ε. συνεπώς υποστηρίζει την ύπαρξη και λειτουργία προγραμμάτων ΔΒΜ με στόχο την ένταξη των μελών του, τα οποία λόγω της ιδιαιτερότητας των ομάδων εκπαιδευομένων και κυρίως έλλειψης προσφοράς από το τρέχον θεσμικό πλαίσιο ΔΒΜ στις συγκεκριμένες ειδικότητες (ανακύκλωση, catering) τα έχει σχεδιάσει και λειτουργεί εντός των δομών του.

4.4.3 Κοι.Σ.Π.Ε Περίπτωση Γ

Ο Κοι.Σ.Π.Ε. ιδρύθηκε το 2006⁸¹ και ανήκει στον 10ο Τομέα Ψυχικής Υγείας και ειδικότερα το 2ο Διαμέρισμα του Δ. Αθηναίων που περιλαμβάνει τις συνοικίες: Παγκρατίου, Προφήτη Ηλία, Γούβας, Ν. Κόσμου, Δουργουτίου, Αγ. Ιωάννη, καθώς και τους Δήμους Αγ. Δημητρίου Μπραχαμίου και Ν. Σμύρνης. Η ιδέα για τη σύστασή του προήλθε από το ανθρώπινο δυναμικό της Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχιατρικής και Ψυχικής Υγείας και υλοποιήθηκε με τη συνεχή υποστήριξή της.

Ο Κοι.Σ.Π.Ε δραστηριοποιείται σε τρεις βασικές επιχειρησιακές δράσεις:

- Συνεργείο Καθαρισμού «Μισή Αρχοντιά»
- Πολιτιστικό καφενείο
- Γενικό Εμπόριο: καθαριστικά- αναλώσιμα- τρόφιμα

Στις παραπάνω δραστηριότητες απασχολούνται σήμερα 14 εργαζόμενοι 1^{ης} κατηγορίας (μέλη με ψυχοκοινωνικά προβλήματα) και 4 διοικητικοί 2^{ης} κατηγορίας (επαγγελματίες ψυχικής υγείας). Η ενταξιακή διαδικασία όπως αναφέρει η συνομιλήτρια μας πρόεδρος του συνεταιρισμού και επαγγελματίας εθελόντρια ψυχικής υγείας, είναι η σημαντικότερη ευθύνη του Κοι.Σ.Π.Ε.:

...οφείλεις εσύ σαν τεχνογνώστης να καταλάβεις, να μιλήσεις με τον άνθρωπο ο οποίος είχε μια εμπειρία στην ζωή του, έχασε την δουλειά του ή κάτι άλλο, μιαν άλλη ιστορία που τον έκανε να μην μπορεί εύκολα να ενταχθεί σε μιαν εργασιακή ενασχόληση. Εκεί χρειάζεται να δουλέψεις, να φτάσεις στο επίπεδο που θα καταλάβεις πραγματικά τον άνθρωπο, να καταλάβεις τις ανάγκες του, τις επιθυμίες του, τα όνειρα του και εκεί να κάνεις ένα δέσιμο, μια γεφύρωση και να του προσφέρεις αυτό που θα έχει ένα νόημα και θα τον κινητοποιήσει για να ξαναμπεί σε μια νέα διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης σε ένα εργασιακό περιβάλλον, στο κοινωνικό περιβάλλον» (σελ. 96).

Ο αριθμός των εταίρων του Κοι.Σ.Π.Ε ανέρχεται σε 73 μέλη εκ των οποίων οι 40 ανήκουν στην 1^η κατηγορία (άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα), οι 25 ανήκουν στη 2^η κατηγορία (επαγγελματίες ψυχικής υγείας) και οι 6 στην 3^η κατηγορία (φορείς Ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου).

Οι φορείς 3^{ης} κατηγορίας συγκεκριμένα είναι:

- Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Ενηλίκων Καλλιθέας (Ι.Ψ.Υ.Π.Ε)
- Άνοδος ΑΜΚΕ

⁸¹ <http://koispediadrimes.gr/extprofile/>

- Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής - Κινητικής Αποκατάστασης και Μέριμνας Υγείας (ΕΨΑΜΥ)
- Ξένιος Ζεύς ΑΜΚΕ
- Ε.Κ.Ψ & Ψ.Υ
- Αστικός Συνεταιρισμός Πυξίδα

Η συνομιλήτρια μας πιστεύει ότι η ΔΒΜ ανυψώνει προσωπικά και επαγγελματικά το άτομο και ειδικά τους λήπτες με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, «...με το να γίνουν ακόμη και τα μέλη της 1^{ης} κατηγορίας εκπαιδευόμενοι ...και να γίνουν και εκπαιδευτές ...έναν λήπτη εκπαιδευτή μπορεί να είναι πιο επιτυχημένος ...να πλησιάσει έναν άλλο λήπτη ως εκπαιδευόμενο...» (σελ. 98). Ακολουθώντας την πεποίθηση αυτή ο Κοι.Σ.Π.Ε συμμετείχε ως εταίρος στο πρόγραμμα GRUNDTVIG⁸², SETreality την περίοδο 2012-2014. Η εκπαιδευτική σύμπραξη Grundtvig ήταν ένα πλαίσιο δραστηριοτήτων συνεργασίας⁸³ μεταξύ φορέων της εκπαίδευσης ενηλίκων. Επιπλέον, συμμετείχε με ΛΥΨΥ και ωφελούμενους στην επιμορφωτική δράση του δήμου Αθηναίων «Επιχειρώ Κοινωνικά» και όπως αναφέρει ήταν μια από τις σημαντικότερες σχετικές πρωτοβουλίες. Ο Κοι.Σ.Π.Ε επιπλέον των παραπάνω προσπαθειών κατάρτισης λειτουργεί εντός των δομών του προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και εκπαίδευσης αναφέρει ότι έχει:

...γραφείο στήριξης εργασιακής απασχόλησης ...προσφέρουμε και εκπαίδευση ...η διαδικασία είναι: ο ενδιαφερόμενος κάνει αίτηση, περνάει από το γραφείο εργασιακής υποστήριξης για να βοηθηθεί στην επιτυχία της μελλοντικής του εργασιακής ενασχόλησης, περνάει από πρακτική άσκηση περίπου για ένα μήνα και στη συνέχεια ενθαρρύνεται να μπει στη διαδικασία της πρόσληψης, όπου υπάρξει τέτοια ευκαιρία. Οι εργαζόμενοι έχουν μηνιαίες συναντήσεις και όπου χρειάζεται εκπαιδευτικούς χρόνους σε συγκεκριμένα αντικείμενα ...Έχουμε κατά κάποιο τρόπο το δικό μας πρόγραμμα ΔΒΜ... (σελ 97).

⁸² Στο Πρόγραμμα συμμετείχαν οργανισμοί εκπαίδευσης, επαγγελματικής και κοινωνικής αποκατάστασης και επανένταξης ατόμων με ειδικές ανάγκες (κυρίως ΑμεΑ και άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας) από την Αυστρία, Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία, Λιθουανία, Πορτογαλία και Τουρκία.

⁸³ Το πρόγραμμα Grundtvig ήταν μέρος του Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στήριξε άτομα και οργανώσεις που ασχολούνται με την εκπαίδευση μη επαγγελματικής εκπαίδευσης ενηλίκων στην ΕΕ. Το SETreality project ήταν Εκπαιδευτική Σύμπραξη GRUNDTVIG με στόχο τη δημιουργία επιμορφωτικού υλικού για την ενημέρωση επιχειρηματιών για τις δυνατότητες και ευκαιρίες εργασίας των ευάλωτων ομάδων και για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Το Πρόγραμμα "SETreality" στοχεύει στον εντοπισμό κατάλληλων μορφών κοινωνικών επιχειρησιακών δράσεων για την επαγγελματική και κοινωνική αποκατάσταση και επανένταξη των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.

Αναγνωρίζεται από την συνομιλήτρια μας ότι για να ασκηθεί επιχειρησιακή δράση ο συνεταιρισμός έχει ανάγκη και από στελέχη με γνώσεις σε:

...οικονομικά αγοράς, marketing, διοίκηση αλλά κυρίως πνεύμα συνεργασίας και όχι ανταγωνιστικότητας, εκεί πρέπει να είναι το μεγαλύτερο μας μέλημα. Δικτύωση, αλληλοσυμπληρωματικότητα, συμπράξεις, επικοινωνία, θετικό εργασιακό κλίμα, διακυβέρνηση, διαφάνεια, δεοντολογία και ηθική...» όμως τονίζει ότι «...εάν δεν έχεις και το ταλέντο, όσα τυπικά στοιχεία και να έχεις δεν θα μπορέσεις να αποδώσεις στην κοινωνική οικονομία... (σελ. 99).

Ωστόσο επισημαίνει ότι οι περισσότερες εκπαιδευτικές δράσεις με πρωτοβουλία και δαπάνες της πολιτείας τα τελευταία χρόνια ήταν κενές περιεχομένου «...όλη αυτή η προσπάθεια στα παρελθόντα χρόνια ήταν τόσο αποσπασματική και τόσο πολύ δεμένη με το επίδομα και όχι με την προσωπική τους εξέλιξη...» (σελ. 99). Πιστεύει στην αξιολόγηση των γνώσεων και στην πιστοποίηση λέγοντας χαρακτηριστικά:

«θα ήταν χρήσιμο να υπήρχε ...κάτι που να αξιολογείται, να δεσμεύει, να μετριούνται τα αποτελέσματα ...Υπάρχει ένα στοίχημα. Δεν έχουμε το περιθώριο να παίζουμε με τις ζωές αυτών των ανθρώπων που σε πλησίασαν και σε εμπιστεύονται και σου λένε - θέλω να δουλέψω - ...Ναι να δώσουμε εξετάσεις ναι να μελετήσουμε το αντικείμενο ...η συνέπεια που πρέπει να έχουμε... (σελ. 100).

Παρατηρούμε από τα λεγόμενα αλλά και από σχετική παρατήρηση της λειτουργίας του συνεταιρισμού (και συγκεκριμένα στο πολιτιστικό καφενείο) ότι ο Κοι.Σ.Π.Ε. πιστεύει στην εξέχουσα σημασία της ΔΒΜ για την προετοιμασία και κατάρτιση των μελών του πριν από την εργασιακή τους ένταξη αλλά και κατά την διάρκεια της. Οι νέοι ενταχθέντες ΛΥΨΥ εργάζονται με παλαιότερους και έμπειρους με την εποπτεία του επαγγελματία ψυχικής υγείας (coach). Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι στην περίπτωση ένταξης στην ελεύθερη αγορά ο coach παρακολουθεί τον ΛΥΨΥ δημιουργώντας ένα «δίκτυο προστασίας» μέχρι την τελική του ενσωμάτωση χωρίς να διακόπτει την σχέση αυτή ποτέ εάν χρειαστεί. Ο coach είναι σχεδόν πάντα παρών και διατηρεί επικοινωνία ακόμη και με την εργοδοσία του ωφελούμενου. Σε πολλές περιπτώσεις εκπαιδεύεται και ο ίδιος στα απαιτούμενα καθημερινά επαγγελματικά καθήκοντα της θέσης εργασίας του ΛΥΨΥ για να τον αντικαταστήσει σε περίπτωση απουσίας του. Έτσι εγγυάται παράλληλα την απρόσκοπτη λειτουργία της θέσης στον εργοδότη αποκομίζοντας επιπλέον εμπειρία χρήσιμη για εκπαίδευση μελλοντικών εκπαιδευομένων στο ίδιο αντικείμενο.

4.4.4 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Αα

Η Κοιν.Σ.Επ. ιδρύθηκε στις 13/01/2014 και σύμφωνα με τον νόμο 4019/11 ανήκει στον τρίτο τύπο κοινωνικού συνεταιρισμού⁸⁴, δηλαδή είναι *συλλογικού και παραγωγικού σκοπού* (Ν4019/11, άρθρ. 2 παρ γ) και έχει έδρα στον Άγιο Στέφανο Αττικής. Συστάθηκε στο πλαίσιο του έργου "Πράσινη Γέφυρα"⁸⁵ και αποτελείται από 5 μέλη, 4 μέλη της οικογένειας των ιδρυτών και μία φίλη τους. Η αιτία ίδρυσης ήταν η εργασιακή ένταξη των ιδίων των ιδρυτών και των παιδιών τους. Η συνομιλήτρια και πρόεδρος του συνεταιρισμού λέει χαρακτηριστικά:

Το 2012 βρέθηκα εκτός εργασιακού πεδίου. Η ανάγκη αυτή με οδήγησε να κοιτάξω τρόπους και μεθόδους οι οποίες πρώτα από όλα θα με βοηθούσαν να αντιμετωπίσω τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό μου...» (σελ. 101), «...για εμένα πρωταρχικό όραμα ήταν να μην αποτελέσω κοινωνικό-οικονομικό σκουπίδι ... (σελ. 102).

Η Κοιν.Σ.Επ. ασχολείται με την παραγωγή και εμπορία χειροποίητων παραδοσιακών ζυμαρικών. Η απόφαση για την ενασχόληση έχει αφορμή την οικογενειακή παράδοση και συνταγή παρασκευής σπιτικών ζυμαρικών:

...ήθελα να δω κάτι που θα ταίριαζε σε εμένα, έπρεπε να αποφασίσω τι μπορώ να κάνω και περισσότερο ακόμη τι ξέρω πολύ καλά να κάνω. Και ήρθε αυτή η γνώση που είχα από τα παιδικά μου χρόνια που κάναμε παραδοσιακά ζυμαρικά... (σελ. 101).

Η συνομιλήτρια μας αναφέρει την υψηλή αίσθηση κοινωνικής ευθύνης ως προαπαιτούμενο σε συνδυασμό με τις απαραίτητες ζυμώσεις που πρέπει να υπάρχουν εντός του συνεταιρισμού όταν υπάρχει στόχος ανακατάταξης των προσωπικών προτεραιοτήτων των συνεταιριστών μιας Κοιν.Σ.Επ. Λέει χαρακτηριστικά ότι, «...Είμαστε σαν μετά από ένα πόλεμο. ...συνεργασία και αλληλεγγύη ...έτσι πρέπει να

⁸⁴ Στο άρθρο 2 οι Κοιν.Σ.Επ. κατηγοριοποιούνται σε τρεις τύπους. Σε Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης (1ος τύπος) για τις «Ευάλωτες ομάδες», Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας (2ος τύπος) για φροντίδα υπερηλίκων και παιδιών και Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού και Παραγωγικού σκοπού (3ος τύπος) οι οποίες αποτελούν από την αρχή της ισχύος του νόμου την πλειοψηφία αφού είναι οι Κοιν.Σ.Επ που κατ' εξοχήν αναφέρονται στην επανένταξη των ανέργων.

⁸⁵ Το Σχέδιο Δράσης «Πράσινη Γέφυρα» στόχευε στην Κοινωνική Ένταξη ευάλωτων ομάδων όπως οι μακροχρόνια άνεργοι άνω των 45 ετών με χαμηλά τυπικά προσόντα, αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, μετανάστες, παλιννοστούντες, πρόσφυγες (άνεργοι), άτομα ευρισκόμενα σε κατάσταση φτώχειας/απειλούμενα από φτώχεια (άνεργοι). Η Κοιν.Σ.Επ. ήταν μία από τις πέντε Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις που συστάθηκαν στο ευρύτερο πλαίσιο του έργου «Τοπικό Δίκτυο για την παραγωγή και μεταποίηση και προώθηση οπωροκηπευτικών – Βιολογικών γεωργικών προϊόντων και ειδών ανθοκομίας » με τον διακριτικό τίτλο «Πράσινη Γέφυρα». Οι εταίροι της δράσης ήταν η ΜΚΟ «ΕΔΡΑ» η Κοινωνική Μέριμνα Δήμου Κηφισιάς, ο Δήμος Διονύσου, η εταιρεία συμβούλων Πρόοψης Α.Ε., το ΚΕΚ «Δήμητρα» και η εταιρεία Εξέλιξη Δήμου Διονύσου Α.Ε.

<http://www.prasinigefira.gr/astiki-simpraksi>

επιδιώξουμε ένα νέο συσχετισμό δυνάμεων...» επίσης «...Εάν πάω εγώ καλά θα πας και εσύ καλά...», «...Δεν μπορώ να βλέπω τον γείτονα μου να καίγεται και εγώ να τρώω χαβιάρι ...όπως ήταν μέχρι τώρα...» (σελ. 104). Ο συνεταιρισμός παρά το γεγονός ότι διανύει τον 3^ο χρόνο από την ίδρυση του δεν θεωρείται βιώσιμος οικονομικά και βρίσκεται ακόμη σε στάδιο μηχανολογικής οργάνωσης για την επίτευξη του παραγωγικού σκοπού του. Οι σχεδόν ανύπαρκτοι πόροι και τα αντίστοιχα πενιχρά έσοδα δεν επιτρέπουν προς το παρόν δαπάνη για πρόσληψη των μελών. «...Η εταιρεία δεν έχει ωριμάσει οικονομικά για να μπορέσει να διαθέσει πόρους για πρόσληψη ...δεν έχουμε επιτύχει τον σκοπό αυτό... τουλάχιστον να καταφέρουμε να προσλάβουμε 2 άτομα...» (σελ. 103).

Η ΔΒΜ για την συνομιλήτρια μας είναι «...ένα πραγματικά φωτεινό μονοπάτι...» και συμπληρώνει ότι «...Δίνει ...την δυνατότητα ...μια νέα απασχόληση...» (σελ. 107). Πιστεύει ότι για την ηγετική ομάδα ενός συνεταιρισμού είναι απαραίτητη η «...γνώση του αντικειμένου της επιχειρησιακής δράσης (παραγωγή και εταιρική διαχείριση) ...γνώση του νόμου, ηγετικές δεξιότητες, οικονομικές γνώσεις ...και γνώση των λειτουργιών παραγωγής...» (σελ. 103). Η ίδια και τα μέλη παρακολούθησαν σεμινάριο τριών μηνών για εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα. Σχετικά με την αποτελεσματικότητα των επιμορφωτικών δράσεων που γνωρίζει αναφέρει ότι:

...είναι αναγκαίο να υπάρχουν αλλά χρειάζονται καλύτερο σχεδιασμό, υλοποίηση, επίβλεψη από ανθρώπους που ξέρουν και όχι από αυτά τα ΚΕΚ που υπάρχουν ...επίβλεψη από κάποια ανεξάρτητη αρχή, όχι όμως από το κράτος. Αυτό που γινόταν τότε δεν ήταν επιμόρφωση ήταν μόνο και μόνο ...πως θα πάρουν τα ΚΕΚ κάποια χρήματα ...αρνητικό μέρος ήταν ο τρόπος συμπεριφοράς ...των ανθρώπων που είχαν αναλάβει την υλοποίηση ...είχαν πάει για να πάρουν τα χρήματα της επιδότησης και να φύγουν... (σελ. 108).

Συμπερασματικά προκύπτει ότι η Κοιν.Σ.Επ. ιδρύθηκε με σκοπό την εργασιακή ένταξη κυρίως των ιδίων των μελών της που βίωσαν την ανεργία. Η συνειδητοποίηση της ευκαιρίας ίδρυσης κοινωνικού συνεταιρισμού οδήγησε τα μέλη στην αναζήτηση επιχειρηματικών δεξιοτήτων. Το πρόγραμμα που παρακολούθησε στο ΚΕΚ και η γνώση που έλαβαν βοήθησε στην μετάβαση από την υπαλληλική ιδιότητα του παρελθόντος στην επιχειρησιακή δράση και ανάληψη ρίσκου. Παρά ταύτα η επαγγελματική ενασχόληση του συνεταιρισμού προήλθε από οικογενειακές μνήμες και συνταγές παραδοσιακών προϊόντων. Συνεπώς τα μέλη εστιαστήκαν στην ανεύρεση των

οικογενειακών συνταγών, στην εξεύρεση κατάλληλων α' υλών και των μηχανημάτων για να πραγματοποιήσουν τον στόχο τους.

Στην περίπτωση της συγκεκριμένης Κοιν.Σ.Επ. η καθημερινή ανακάλυψη των εμπειριών παραγωγής και η συνεχής ενημέρωση λειτουργούσε ως άτυπη μάθηση με απώτερο στόχο την παραγωγή των σπιτικών παραδοσιακών ζυμαρικών και διάθεση τους στην αγορά. Ωστόσο η συνομιλήτρια και τα μέλη αναγνωρίζουν κενά γνώσης που δεν μπορούν πλέον να καλύψουν με ίδια μέσα και είναι ανάγκη να καλυφθούν μέσω προγραμμάτων του πλαισίου της ΔΒΜ. Για παράδειγμα, η παραγωγική διαδικασία, ο σχεδιασμός, οι κανόνες συσκευασίας, η προώθηση προϊόντων και ειδικές τεχνικές κοστολόγησης και ποιοτικού ελέγχου είναι απαραίτητες εκπαιδευτικές ενότητες για τον συνεταιρισμό. Η συνομιλήτρια μας είναι πεπεισμένη ότι ο συνδυασμός της απαραίτητης γνώσης εντός περιβάλλοντος συνεργασίας και αλληλεγγύης θα οδηγήσουν την Κοιν.Σ.Επ. στην επιτυχία.

4.4.5 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Ββ

Η Κοιν.Σ.Επ. ιδρύθηκε τον Ιανουάριο 2014 με έδρα την Γλυφάδα (Καταστατικό 27/11/2013) και έχει ως εταιρικό στόχο την προσέλευση της Ελληνικής Διασποράς και των φιλελλήνων στην ελληνική παράδοση μέσω των φεστιβάλ «*Ελλάδα Παντού-Greece all over*». Το όραμα της Κοιν.Σ.Επ. είναι «*να αποτελέσουμε την συγκολλητική ουσία μεταξύ φορέων και ανθρώπων μέσα στην Ελληνική διασπορά*»⁸⁶. Η Κοιν.Σ.Επ. έχει ιδρυθεί από 5 μέλη και το καθένα από αυτά κατέβαλλε κατ' ελάχιστον μία συνεταιριστική μερίδα αξίας 50€.

Το ιδρυτικό μέλος συνομιλητής μας και πρόεδρος της Κοιν.Σ.Επ. (επάγγελμα λαϊκός μουσικός και τραγουδοποιός), αναφέρει ότι, η δραστηριότητα είναι η διοργάνωση εκδηλώσεων «...πολιτιστικού περιεχομένου σε πολλές πόλεις της Ευρώπης ...πρόσφατα κάναμε και άνοιγμα στον Καναδά...». Οι αιτίες της ίδρυσης του συνεταιρισμού είναι «...ένταξης και επανένταξης και επαναπροσδιορισμού ...και διαφοροποίησης αυτού που ξέρεις να κάνεις...» (σελ. 1) και επισημαίνει ότι «...εάν είχα μια δουλειά με 14 μισθούς ίσως δεν θα ξεκινούσα την ίδρυση κοινωνικού συνεταιρισμού...» (σελ. 115). Η Κοιν.Σ.Επ. έχει ήδη διοργανώσει μουσικές εκδηλώσεις και εκθέσεις στην Ευρώπη (Γερμανία, Ολλανδία, Νορβηγία, Φινλανδία) και στον Καναδά. Παρά την έντονη δραστηριότητα της δεν έχει ακόμη οικονομικό πλεόνασμα

⁸⁶ <https://www.elladapantou.com>

που να επιτρέπει την εργασιακή ένταξη έστω ενός μέλους από τα πέντε της Γ.Σ. «...είμαστε μέχρι τώρα στο νεκρό σημείο άρα δεν έχουμε κέρδη για να δημιουργήσουμε θέσεις εργασίας...» (σελ. 116). Η απασχόληση των μελών δεν έχει επιτευχθεί ...Κανένα από τα πέντε μέλη μας ... μόνο ένα μη μέλος για μικρό χρονικό διάστημα...» (σελ. 116). Συνεπώς ο στόχος της εργασιακής ένταξης παραμένει προς το παρόν ανεκπλήρωτος.

Αναφορικά με την ΔΒΜ ο συνομιλητής μας πιστεύει ότι «...είναι η βαλβίδα αποσυμπίεσης για την ανάπτυξη...». Ο ίδιος και τα μέλη έχουν παρακολουθήσει προγράμματα εκπαίδευσης «για εξειδίκευση στην επιχειρηματικότητα... κυρίως για οργάνωση κοινωνικών εκδηλώσεων...» (σελ. 117). Οι γνώσεις για την λειτουργία και υποστήριξη της Κοιν.Σ.Επ. προήλθαν από προσπάθειες του ιδίου μέσω της καθημερινής αυτοεκπαίδευσης:

Σε εκείνη την φάση στο ξεκίνημα εγώ ήμουν αυτός που έπρεπε να κάτσω να μάθω όλα εκείνα τα πράγματα και να προσπαθήσω να τα μεταλαμπαδεύσω σε πολλαπλά γνωσιακά αντικείμενα... λογιστικά, νομικά, μετά πάμε στην φιλοσοφία του πράγματος, μιλάμε για μια ελληνική κοινωνία στην οποία έχει μάθει να λειτουργεί ο καθένας μόνος του - βέβαια αυτό είναι μια μεγάλη συζήτηση – και ξαφνικά πρέπει να συνεταιριστούν και να το μάθεις και εσύ ο ίδιος... (σελ. 112).

Η Κοιν.Σ.Επ. αποτελεί χώρο αλληλεγγύης και ομαλής ένταξης όπως δηλώνει ο συνομιλητής μας:

...ισχύς εν τη ενώσει. αλληλέγγυα λειτουργία. Η Κοιν.Σ.Επ. θα μπορούσε να εκφραστεί με λέξεις-κλειδιά όπως εξαγωγίμος πολιτισμός, σύμπραξη και συνεταιρισμός, συνεργατισμός και επαγγελματική αλληλεγγύη. Εδώ υπάρχει μια πολύ και σοβαρή λεπτομέρεια όπως και στην ορχήστρα. Για να παράξεις μουσικό αποτέλεσμα χρειάζεται σύμπραξη. Κάθε όργανο παίζει τον δικό του ρόλο και μάλιστα με καλό κούρδισμα...» (σελ. 114).

Οι απαραίτητες γνώσεις ενός κοινωνικού επιχειρηματία κατά την άποψη του συνομιλητή μας, είναι «...οι κοινωνικές δεξιότητες, για να δημιουργηθούν οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί... να υπάρχει αξιολόγηση και να μην επιδοτούνται οι ωφελοούμενοι εάν δεν ξεπεράσουν ένα ποσοστό επιτυχίας...» (σελ. 118) Αναγνωρίζει επίσης και την ανάγκη των επαγγελματικών δεξιοτήτων «...δυνατότητα να πουλάει... το marketing και οι τεχνικές εξαγωγών. Πως θα αντιληφθεί κάποιος την επιχειρηματικότητα εν μέσω ιδιωτικής οικονομίας χωρίς αναγκαίες γνώσεις επιχειρηματικότητας;...» (σελ. 119). Πιστεύει στην οργανωμένη παροχή γνώσης

«...χρειάζεται έλεγχος για την μελέτη της ύλης και η απόφαση του ωφελούμενου να μάθει ...κάποιου είδους πιστοποίηση ...για να είναι μέλος της ηγετικής ομάδας ενός κοινωνικού συνεταιρισμού....» (σελ. 119). Η άποψη του για το αποτέλεσμα των εκπαιδευτικών δράσεων που πραγματοποιούνται από φορείς που γνωρίζει:

...Δεν έμαθα τίποτα δυστυχώς. ...99% αρνητική ...Το μόνο που βοήθησε ήταν η δικτύωση διότι γνωρίστηκα με ανθρώπους ...δεν έμαθα ούτε το 20%... υπάρχει έλλειψη βούλησης να έχουμε ΔΒΜ ... μόνο για να πάρουμε τα 500ρικάκιαότι εισέπραξα εγώ τότε, τα έδωσα στην babysitter για ...τα παιδιά μου, έχασα τον χρόνο μου ...Δεν είναι δυνατόν να μάθει κάποιος σε 80 ή 120 ώρες. Χρειάζεται μια εκπαίδευση 3-4-5-6 μηνών. Να τον αφήσεις να κάνει πρακτική εκπαίδευση, να τον παρακολουθήσουν οι ειδικοί ... (σελ. 118).

Όπως εμφανώς αναφέρθηκε στα παραπάνω ο συνεταιρισμός έχει πολιτιστικό όραμα ωστόσο η αιτία ίδρυσης του είναι η εργασιακή ένταξη των μελών. Ο συνομιλητής μας λόγω του επαγγελματικού του παρελθόντος (μουσικός) είχε γενικές γνώσεις διοργάνωσης εκδηλώσεων αλλά έχει κάνει και σπουδές κατασκευής ιστοσελίδων. Τα εφόδια αυτά τον βοήθησαν και σε αυτά στηρίχθηκε, να ξεκινήσει το εγχείρημα των δράσεων εκτός Ελλάδας. Πλαισιώνεται από εταίρους μέλη που επίσης ασχολούνται με δράσεις πολιτισμού και τέχνης όπως εικαστικά και μακέτα. Η απουσία κερδοφορίας του συνεταιρισμού και αδυναμία εργασιακής ένταξης οδηγεί τα μέλη σε επανατοποθέτηση, αναστοχασμό και αναζήτηση των επιπλέον αναγκαίων γνώσεων Όπως δήλωσε στην συνέντευξη η δυνατότητα να πουλάει κανείς και το marketing είναι αναγκαίες δεξιότητες όπως και άλλες επαγγελματικές γνώσεις οι οποίες συνθέτουν την επιχειρησιακή δράση σε περιβάλλον όμως αλληλεγγύης, αποδοχής και συνεργατισμού όπως προαναφέρθηκε. Παρατηρήσαμε κατά την διάρκεια της συνέντευξης συνεχή και έντονο προβληματισμό, τάση επανατοποθέτησης και αναζήτησης επιπλέον εφοδίων γνώσης (πλαίσιο της ΔΒΜ) για την συνέχεια της δράσης η οποία είναι αναγκαίο να έχει κερδοφόρα λειτουργία, άρα και την αιτούμενη εξ αρχής εργασιακή ένταξη η οποία επί του παρόντος δεν επιτυγχάνεται.

4.4.6 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Γγ

Η Κοιν,Σ.Επ. ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο 2013⁸⁷ με έδρα το Ίλιον Αττικής και αντικείμενο δραστηριότητας την μεταποίηση και τυποποίηση ελαιολάδου αλλά και πάσης φύσεως

⁸⁷ Ήταν μία από τις πέντε Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις που συστάθηκαν στο πλαίσιο του έργου «ΠΡΑΣΙΝΗ ΓΕΦΥΡΑ» (βλ. σελ. 33).

αγροτικών προϊόντων. Όπως αναφέρθηκε σε κλαδική ιστοσελίδα⁸⁸ στις εγκαταστάσεις της Κοιν.Σ.Επ. λειτουργούσε μονάδα τυποποίησης και μεταποίησης ελαίου και ελαίων, μονάδα κατεργασίας, επεξεργασίας, συσκευασίας και εμπορίας πάσης φύσεως αγροτικών προϊόντων με στόχο την ελληνική αγορά αλλά και τις αγορές του εξωτερικού. Το 2014 έλαβε μέρος και στην 1η Food Expo (έκθεση Τροφίμων και Ποτών).

Το ιδρυτικό μέλος του συνεταιρισμού και συνομιλητής μας (πρώην βιοτέχνης ετικετών). ανέφερε ότι τα μέλη γνωρίστηκαν σε κάποιο ΚΕΚ όπου έκαναν μαθήματα τυποποίησης ελαιολάδου και αποφάσισαν να συνεργαστούν. Το αντικείμενο της τυποποίησης ελαιολάδου ήταν ένας βασικός επιχειρησιακός στόχος ενώ ο λόγος ίδρυσης ήταν η εργασιακή τους ένταξη. Ωστόσο η στόχευση γενικότερα παρέμενε συγκεχυμένη λόγω κυρίως ελλιπούς πληροφόρησης αλλά και έλλειψης σαφήνειας για την αξία του εγχειρήματος «...Κάποια από τα άτομα στην Κοιν.Σ.Επ. όταν ξεκινήσαμε δεν είχαν εργασία τότε. Πίστευαν ότι κάτι θα βγει από αυτό. Δεν ξέραμε ακριβώς τι....». Η προγενέστερη εμπειρία των μελών δεν ήταν συμβατή με το νέο αντικείμενο και όπως εξηγεί ο συνομιλητής μας «...Ενωθήκαμε κάποια άτομα διαφορετικών δυνατοτήτων να συνεργαστούμε και να αλληλοσυμπληρώσουμε ο ένας τον άλλον...» (σελ. 120).

Στην διάρκεια της συνομιλίας μας παρατηρήθηκε έκδηλη η απογοήτευση του συνομιλητή μας για τα αποτελέσματα της προσπάθειας αφού όπως αναφέρει, η Κοιν.Σ.Επ. διέκοψε την λειτουργία της οκτώ μήνες μετά την έναρξη λόγω μη ολοκλήρωσης των τυπικών βημάτων ίδρυσης γεγονός που οδήγησε στην διαγραφή της από το Μητρώο του υπουργείου Εργασίας⁸⁹. Συγκεκριμένα εξηγεί ότι:

...μας ήρθε ένα χαρτί από το υπουργείο Εργασίας και μας είπε ότι δεν είχε οριστικοποιηθεί κάτι... δεν καταλάβαμε γιατί έγινε αυτό ...δεν μας ενημέρωσαν ...Δεν καταλάβαμε ακριβώς τι έγινε ...είχαμε πάρει ΑΦΜ και

⁸⁸ <http://www.kkek.gr/karpon-eleusis>

⁸⁹ Η λήψη ή μη της οριστικής βεβαίωσης δεν αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα λειτουργίας μιας Κοιν.Σ.Επ. Συνεπώς κάθε Κοιν.Σ.Επ. εφόσον είχε ΑΦΜ μπορούσε να λειτουργεί. Ο νόμος προέβλεπε μόνο την διαδικασία χορήγησης προσωρινής βεβαίωσης εγγραφής που προοριζόταν για την έναρξη στην φορολογική αρχή. Άρθρο 2, παρ. 3 «...οι Κοιν.Σ.Επ.... υποχρεούνται πριν από την έναρξη της δραστηριότητας τους να υποβάλουν, για την καταχώριση τους στο Μητρώο ...αίτηση καθώς και τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την εγγραφή ...Η υποβολή της δήλωσης έναρξης εργασιών της Κοιν.Σ.Επ. στην αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία γίνεται μετά τη χορήγηση της βεβαίωσης εγγραφής στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας...». Πρέπει να τονιστεί επίσης ότι από την έναρξη του νόμου δεν έγιναν διευκρινιστικές εγκύκλιοι στις αρμόδιες αρχές (ΔΟΥ, ΟΤΑ, κ.α) αλλά και στους επαγγελματίες λογιστές συνεπώς δεν υπήρχε γνώση των λεπτομερειών οριστικής εγγραφής στο Μητρώο και χορήγησης οριστικής βεβαίωσης.

λειτουργούσαμε κανονικά. Μάλιστα είχαμε βγει στην πρώτη δεκάδα στα βραβεία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας που διοργάνωσε το υπουργείο ανταγωνιστικότητας. Για κάποιο λόγο δεν έγινε αυτό το οριστικό, δεν πήγαμε στο μητρώο του υπουργείου Εργασίας για να πάρουμε οριστική βεβαίωση. Ήταν μια παράληψη τυπικού χαρακτήρα και για αυτό μας κλείσανε...» (σελ. 121) ...μετά από δύο χρόνια (Άνοιξη 2016) βγήκε κάποια απόφαση για όλες τις Κοιν.Σ.Επ. που είχαν κλείσει να αναβιώσουν πάλι. Αλλά δεν είχαμε το κουράγιο... (σελ. 122)⁹⁰.

Αναφερόμενος στην ΔΒΜ καταλήγει ότι μέσω αυτής «... Δεχόμαστετην γνώση ...για παράδειγμα πως να προωθείς ένα προϊόν...» (σελ. 123), Ο ίδιος και τα μέλη παρακολούθησαν όπως προαναφέρθηκε επιμόρφωση σε ΚΕΚ ωστόσο τονίζει «...υπάρχει πολλή γενικότητα. όχι μόνο συνέδρια και γενικότητες ...αλλά συγκεκριμένα, πως προωθείς ένα προϊόν πως σχεδιάζεις μια εμπορική πολιτική κλπ.». Η άποψη του για την αποτελεσματικότητα της ΔΒΜ «...Νομίζω ότι πολλοί που πήραν κάποιες γνώσεις από αυτά τα προγράμματα δεν ήταν χρήσιμες ... στην λειτουργία της κοινωνικής επιχείρησης τους. Εάν υπήρχε εκπαιδευτική βοήθεια ουσίας⁹¹ ή ακόμη και μετά την εκπαίδευση υποστήριξη στην πράξη...» (σελ. 124).

Η Κοιν.Σ.Επ είχε βραχύ χρόνο λειτουργίας λόγω παραλήψεων τυπικού χαρακτήρα και έλλειψη αποφασιστικότητας για την συνέχιση των προσπαθειών της λόγω ψυχικής κόπωσης των μελών. Η ΔΒΜ ήταν η αφορμή που ξεκίνησε το εγχείρημα ενώ η ουσιώδης αιτία της συνάντησης των μελών στο εκπαιδευτικό ΚΕΚ ήταν η εργασιακή ένταξη τους (πρόγραμμα Πράσινη Γέφυρα) η οποία δεν επιτεύχθηκε λόγω της διακοπής που προαναφέρθηκε. Η αστοχία της πρωτοβουλίας προήλθε και από την μη επαρκή

⁹⁰ Αξίζει να σημειώσουμε ότι από 6/10/2014, ξεκίνησε η λειτουργία της ηλεκτρονικής βάσης (<http://mikoik.opengov.gr/user/login?destination=node/186>) του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας για νέες εγγραφές στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας. Με την ρύθμιση αυτή περιορίστηκαν οι παρανοήσεις τα λάθη και η έλλειψη πληροφόρησης που υπήρχε αφού η εγγραφή πραγματοποιείται με ηλεκτρονική πλέον καθοδήγηση του ενδιαφερομένου.

⁹¹ Σε σχετική μελέτη του ΚΕΠΕ (ερευνητής Κ.Β. Ευστρατόγλου) τονίζεται ότι ενώ οι ποσοτικοί στόχοι κατάρτισης του συστήματος κατάρτισης ανέργων σε ΚΕΚ επιτεύχθηκαν, μόνο το 22,8% εκ των ωφελουμένων βρέθηκαν να απασχολούνται έξι μήνες μετά την κατάρτιση και εξ αυτών μόνον οι μισοί βρέθηκαν να απασχολούνται στο αντικείμενο κατάρτισης τους. Τα ποσοστά σύμφωνα με τον συγγραφέα δεν είναι στατιστικώς διαφορετικά από τα αναμενόμενα σε μη κατηρτισμένους άνεργους. Ως συνέχεια των ευρημάτων της έρευνας ο συγγραφέας προτείνει την πιστοποίηση των προγραμμάτων και των προσόντων των κατηρτισθέντων και όχι μόνον των δομών κατάρτισης και από το αποτέλεσμα της αξιολόγησης να προκύπτουν και οι πληρωμές των δρώντων στο κάθε πρόγραμμα. (Δ. Καραντινός στο Βεργίδης Κόκκος 2010:59-60). Στην μελέτη αυτή που εκδόθηκε το 2009 επιχειρήθηκε από τον ερευνητή να αξιολογηθεί το σύστημα κατάρτισης ανέργων από πιστοποιημένα ΚΕΚ. Στην μελέτη αυτή εξετάστηκε μεταξύ άλλων το εάν οι τελικοί ωφελούμενοι ήταν εκείνοι για τους οποίους σχεδιάστηκαν τα προγράμματα και σε ποιο βαθμό συντέλεσαν στην απασχόληση τους, Στόχοι και μεθοδολογία στο pdf αρχείο <http://www.kepe.gr/images/meletes/study67.pdf> και στον σύνδεσμο του (ΚΕΠΕ) <http://www.kepe.gr/index.php/el/erevna/dimosieyseis/meletes/item/202> (πρόσβαση Οκτ 2016)

γνώση του αντικειμένου της επιχειρηματικότητας που αποτελούσε στόχο του προγράμματος ένταξης που προαναφέρθηκε. Η σεμιναριακού τύπου (όπως ανέφερε ο συνομιλητής μας) εκπαίδευση στο ΚΕΚ χωρίς πιστοποίηση επιπέδου γνώσης στο τέλος του εκπαιδευτικού προγράμματος για θέματα επιχειρηματικότητας και επιχειρηματικές πρακτικές δεν βοήθησαν. Η έλλειψη ενημέρωσης για τον τρόπο και διαδικασίες ίδρυσης της Κοιν.Σ.Επ. ανέδειξαν τα κενά της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής δράσης αλλά και την ανάγκη ορθού σχεδιασμού μελλοντικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο της ΔΒΜ. Οι Κοιν.Σ.Επ. όπως έχει ήδη αναφερθεί αδυνατούν να στηρίζουν οικονομικά την κατάρτιση τους. Ωστόσο είναι κατανοητό και σαφές για όλους τους κοινωνικούς επιχειρηματίες ότι η ΔΒΜ είναι απαραίτητο συστατικό της επιτυχίας τους. Όπως έχει ήδη φανεί οι άνεργοι συνεταιριστές «υποχρεούνται» εκ των γεγονότων στην αγορά εργασίας να αλλάξουν το επάγγελμα που ασκούσαν έως σήμερα και να επανεκπαιδευτούν σε νέο μέσω του οποίου θα ενταχθούν ξανά στην κοινωνία.

4.4.7 Κοιν.Σ.Επ. Περίπτωση Δδ

Η Κοιν.Σ.Επ. ιδρύθηκε τον Οκτώβριο 2013 με έδρα το Αιγάλεω. Τα μέλη είναι η οικογένεια και οικογενειακοί φίλοι. Η αφορμή της ίδρυσης της όπως αναφέρει η συνομιλήτρια μας ιδρυτικό μέλος πρώην λογίστρια και πρόεδρος της Κοιν.Σ.Επ., «...Ήταν η εργασιακή μας ένταξη εννοείται... Στα μέλη μας είχαμε και ένα ΑμεΑ. Θέλαμε να δραστηριοποιήσουμε και τα άτομα αυτάΤα υπόλοιπα μέλη μας είχαν κοινούς στόχους δηλαδή της επανένταξης...». Το αντικείμενο της Κοιν.Σ.Επ ήταν «...Η παραγωγή γλυκών από στέβια. Είχαμε πατέρα διαβητικό και ήμασταν ευαισθητοποιημένοι σε αυτό...» (σελ.126). Η συνομιλήτρια μας δεν παρακολούθησε εκπαιδευτικό πρόγραμμα κατάρτισης στην κοινωνική επιχειρηματικότητα ή σε κάποιο επαγγελματικό πεδίο αν και πιστεύει στην καταλυτική συνεισφορά της ΔΒΜ στην εργασιακή ένταξη. Όπως λέει δεν υπήρχαν προγράμματα σχετικά με τις ανάγκες της:

...θα μπορούσα να είχα γνώσεις κοστολόγησης, διατροφολογίας για την δουλειά που κάναμε στην Κοιν.Σ.Επ. Εάν είχα αυτές τις γνώσεις θα με βοηθούσαν πολύ...» και «...Έψαξα κάποτε να βρω τις γνώσεις που είχα ανάγκη για την δουλειά μου αλλά όλο προσέφερε κατάρτιση για computers... (σελ.129,130).

Η συνομιλήτρια μας με ενημέρωσε ότι ο συνεταιρισμός θα διακόψει την λειτουργία του εντός του τρέχοντος έτους (2016) λόγω ανυπέρβλητων οικονομικών προβλημάτων,

«...Η επιχείρηση είναι ζημιογόνα για αυτό και θα κλείσουμε ... σκοπός μας ήταν η παραγωγή που δεν καταφέραμε να τον εκπληρώσουμε. Για οικονομικούς λόγους. Εμείς ήμασταν άνεργοι. Που να τα βρούμε τα κεφάλαια. Ξοδέψαμε τις αποζημιώσεις από την απόλυση μας όταν ξεκινήσαμε την Κοιν.Σ.Επ. Αλλά μια εταιρεία έχει κόστος, ...Χρειάζεσαι γνώσεις, πιστοποιήσεις ...Φτάσαμε μέχρι ένα σημείο πιστοποίησης και αγοράς κάποιων εργαλείων αλλά παραπέρα δεν μπορούσαμε...» (σελ. 127) και αλλού «...μας έπιασαν τα capital control και ρίξαμε βουτιά κατακόρυφα...». και καταλήγει με απογοήτευση, «...Εγώ ήμουν λογίστρια πριν μείνω άνεργη. Έγινα λοιπόν παραγωγός. Αλλά ούτε αυτό δεν κατάφερα να κρατήσω...». (σελ. 128)

Η προσπάθεια της Κοιν.Σ.Επ αποδυναμώθηκε επιπλέον λόγω της έλλειψης γνώσης στο επιχειρείν, της έλλειψης κεφαλαίων, έλλειψης κατάρτισης στην παραγωγή, στον σχεδιασμό και την εφαρμογή βιώσιμων επιχειρηματικών πλάνων με αποτέλεσμα την διακοπή της λειτουργίας της.

Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. δεν γνώριζαν την ύπαρξη προγραμμάτων εντός του θεσμικού πλαισίου τυπικής εκπαίδευσης της ΔΒΜ (σχολές ΟΑΕΔ, δημόσια ΙΕΚ, ΕΠΑΛ). Δεν διαπίστωσαν επίσης την ύπαρξη δωρεάν σεμιναρίων (μη τυπική εκπαίδευση) ζαχαροπλαστικής και κοστολόγησης (υπάρχουν αρκετά με χρέωση όμως από ιδιωτικά ΚΕΚ), αναγκαίων για την προσπάθεια τους. Η παραγωγική δράση στηρίχθηκε στην αυτόβουλη λήψη πληροφοριών από βιβλία, την χρήση του internet και γενικότερα την αυτοεκπαίδευση των μελών από διάφορες πηγές. Τα εμπορικά αποτελέσματα της προσπάθειας επιδεινώθηκαν στα μέσα του 2015 λόγω των προβλημάτων της αγοράς λιανικής (απότομη πτώση της κατανάλωσης - capital control) και το εγχείρημα ματαιώθηκε προς μεγάλη απογοήτευση των δρώντων οι οποίοι έκτοτε παραμένουν εκτός εργασιακού πλαισίου.

4.5 Συμπέρασμα ενότητας

Στην έρευνα μας έγινε εκ προοιμίου κατανοητό ότι, τα μέλη των κοινωνικών συνεταιρισμών είναι στην πλειοψηφία τους άνεργοι, έχουν διαπιστώσει τις αναγκαίες αλλαγές πορείας, έχουν «στοχαστεί» τα αίτια του αποκλεισμού τους και οραματίζονται την μετάβαση σε μια νέα οικονομική και κοινωνική ζωή μέσω της συνεταιριστικής δράσης. Οι ίδιοι οι δρώντες κατά την διάρκεια ενδοσκόπησης τους σχεδιάζουν ενέργειες επανενσωμάτωσης στην κοινωνία (Mezirow στο Jarvis, 2004). Αναζητούν εντός του πλαισίου της ΚΟ την συνεταιριστική δράση αλλά και τα κατάλληλα «εκπαιδευτικά συμβόλαια» κατά τον Knowles (στο Jarvis.2004) με εταίρο την πολιτεία

ως τον καθ' ύλη θεσμικό παράγοντα προώθησης του θεσμού της εκπαίδευσης και ΔΒΜ.

Μολονότι οι δυνητικά ωφελούμενοι στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς είναι αποφασισμένοι για την εργασιακή τους ένταξη, τα αποτελέσματα κατά δήλωση τους αλλά και των αριθμών που παρατέθηκαν δεν είναι τα αναμενόμενα (Κοι.Σ.Π.Ε.) στις περιπτώσεις δε των Κοιν.Σ.Επ είναι σχεδόν μη ανιχνεύσιμα. Η επιχειρηματολογία των ερωτώμενων συνοψίζεται στην υστέρηση εκ μέρους της πολιτείας, ειδικών για το πεδίο της ΚΟ, προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των μελών τους.

Διαπιστώσαμε ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε. παρά τις οικονομικές δυσχέρειες και την έλλειψη κεφαλαίων, λειτουργούν άτυπα εκπαιδευτικά τμήματα εντός των δομών τους, με προγράμματα επαγγελματικής προετοιμασίας των μελών (1^{ης} κατηγορίας) σε διάφορες ειδικότητες ώστε να ενταχθούν επαγγελματικά στις ποικίλες δράσεις τους. Τονίστηκε στην έρευνα ότι η εκπαίδευση των ΛΥΨΥ απαιτεί ειδικό σχεδιασμό και ειδικά καταρτισμένους εκπαιδευτές οι οποίοι στην περίπτωση των Κοι.Σ.Π.Ε. προέρχονται από τους ίδιους τους λήπτες. Οι Κοιν.Σ.Επ. ωστόσο, ως συνεταιρισμοί συγκροτούμενοι κατά πλειοψηφία από ανέργους, λόγω οικονομικής και επιχειρησιακής ακαμψίας και έλλειψης κεφαλαίων, δεν έχουν την δυνατότητα αυτενέργειας στην εκπαίδευση. Η συνέπεια του γεγονότος αυτού σε συνδυασμό με την απουσία συνδυασμένων δράσεων εκπαίδευσης οδηγεί τα μέλη τους στην παρατεταμένη ανεργία, χωρίς νέες δεξιότητες και επαγγελματική κατάρτιση σύμφωνα με τις ανάγκες της «αγοράς». Η ανεργία και ο εργασιακός αποκλεισμός των μελών οδηγεί συνεπαγωγικά τις Κοιν.Σ.Επ. σε απουσία επαγγελματικού αντικειμένου και δραστηριότητας και τα συνεταιριστικά εγχειρήματα στην ματαίωση.

Οι απαραίτητες εκπαιδευτικές κατευθύνσεις όπως δηλώθηκε στην έρευνα μας και προέκυψε και από συζητήσεις με πολλά μέλη των συνεταιρισμών είναι η εξειδίκευση στην διοίκηση και την εταιρική διαχείριση, το marketing, η βιοτεχνική παραγωγή σε ποικίλα αντικείμενα και η συσκευασία. Αναφορικά με δεξιότητες και επαγγέλματα, η αιχμή βρίσκεται σε ειδικότητες ανακύκλωσης, κυκλικής οικονομίας, αστικής και περιαστικής γεωργίας, οικοτεχνίας, εναλλακτικές πηγές ενεργείας κ.α. οι οποίες δεν προσφέρονται επί του παρόντος. Σύμφωνα με τους ερωτώμενους, τα προγράμματα εκπαίδευσης, θα πρέπει να είναι ταχύρρυθμα, υψηλού επιπέδου, πιστοποιημένα και δωρεάν. Η εκπαίδευση για μέλη των Κοιν.Σ.Επ. θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένη

στην ειδική ψυχολογία του εκπαιδευόμενου λόγω του μακροχρόνιου εργασιακού του αποκλεισμού. Στους Κοι.Σ.Π.Ε τα επαγγελματικά εκπαιδευτικά προγράμματα θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένα στους λήπτες ψυχικής υγείας. Συνεπώς αναφερόμαστε σε ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα που αφορούν σε ευπαθείς ομάδες και όχι σε συμβατικά προγράμματα που προσφέρονται ήδη σε ΚΔΒΜ, ΚΕΚ και ΙΕΚ.

Οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί λειτουργούν με κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο μέσω του οποίου η επιχειρησιακή δράση είναι στοχευμένη σε κοινωνικά αποτελέσματα (κυρίως ένταξης) και όχι σε οικονομικά οφέλη (πλεόνασμα). Συνεπώς η στοχευμένες δράσεις της ΔΒΜ εντός του πεδίου και εντός των δομών των συνεταιρισμών όπως ήδη γίνεται στους Κοι.Σ.Π.Ε. θα έχουν άμεσα αποτελέσματα εξειδικευμένης κατάρτισης. Η κατάλληλη επιλογή ειδικοτήτων σύμφωνα με τις ανάγκες του κλάδου και η παρουσία σύμπνοιας, αλληλεγγύης και κοινωνικής συμμετοχής θα επισπεύσει τα αποτελέσματα εργασιακής και κοινωνικής ένταξης και την ταχύτερη ανάπτυξη του κλάδου.

5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την έναρξη συγγραφής αυτής της εργασίας, την βιβλιογραφική επισκόπηση και την εμπειρική έρευνα που ακολούθησε, είχαμε την ευκαιρία να δούμε ότι η γνώση στην σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία αποκτά σταδιακά «ανταλλακτική» αξία, είναι κοινωνικό και ατομικό κεφάλαιο, επαγγελματική ταυτότητα και σημείο αναφοράς για την απασχολησιμότητα και εξ αυτής την οικονομική ασφάλεια. Στην σταδιακή ανάλυσή μας, είδαμε ότι οι διεθνείς οργανισμοί και οι συνεταιριστικές πρωτοβουλίες ενέταξαν την ΔΒΜ υψηλά στις προτεραιότητες του αναπτυξιακού και πολιτικού σχεδιασμού τους κυρίως στο τέλος του 20^{ου} αιώνα. Στην ΕΕ την δεκαετία του '70 υπό την πίεση των αποτελεσμάτων της οικονομικής κρίσης η ΔΒΜ έγινε προτεραιότητα στις πολιτικές παρεμβάσεις και την αντιστοίχιση κονδυλίων για την καταπολέμηση των αποκλεισμών. Σήμερα η στόχευση παραμένει η ίδια και ειδικότερα στην *στρατηγική: Ευρώπη 2020* είναι πλέον σαφής η αναφορά στην καταπολέμηση των αποκλεισμών μέσω της γνώσης. Η Ελλάδα εναρμονιζόμενη το 2010 με τις κατευθύνσεις της ΕΕ και εν μέσω της εξελισσόμενης παγκόσμιας ύφεσης νομοθέτησε το εθνικό πλαίσιο για την ΔΒΜ. Ορίστηκαν σαφώς οι εκπαιδευτικοί φορείς, τα επαγγελματικά προσόντα, οι διαδικασίες ανάπτυξης και εφαρμογής των πρακτικών της πολιτείας και οι απαραίτητες

μοχλεύσεις στην οργανωμένη κοινωνία των πολιτών με σκοπό την αντιμετώπιση του κοινωνικού και εργασιακού αποκλεισμού.

Σχεδόν ταυτόχρονα με τα προαναφερόμενα γεγονότα, στο δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, αναπτύχθηκε ο δημόσιος διάλογος για την ΚΟ ως κατάλληλο πεδίο υποδοχής και παραμονής των μη προνομιούχων ομάδων εντός του οποίου θα γίνει δυνατή η κοινωνική και εργασιακή τους μετάβαση. Τόσο το αιτιολογικό πλαίσιο όσο και τα ψηφισθέντα νομοθετικά κείμενα αναφέρονται κυρίως στον εργασιακό αποκλεισμό που οδηγεί στο οικονομικό και κοινωνικό περιθώριο τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Έκτοτε το πεδίο και οι δράσεις της ΚΟ αποτελέσαν ενδεικνυόμενο πλαίσιο θεραπείας των παρενεργειών της μετανεωτερικής κοινωνίας και απάντηση στις κρίσεις του 20^{ου} και των αρχών του 21^{ου} αιώνα. Η ΚΟ συνεπώς αποτελεί το πεδίο υποδοχής των ομάδων του πληθυσμού που έχουν ανάγκη μετάβασης ώστε να επανέλθουν στην κανονικότητα από την οποία εξωθήθηκαν για ποικίλους λόγους (ψυχικής υγείας, πολιτισμικούς, χαμηλών δεξιοτήτων κ.α).

Στην Ελλάδα το νομοθετικό πλαίσιο για την ΚΟ από το 1999 έως σήμερα έχει ορίσει (με τρεις νόμους) την λειτουργία των κοινωνικών συνεταιρισμών (Κοι.Σ.Π.Ε, Κοιν.Σ.Επ.) ως επιχειρησιακό σχήμα εργασιακής και κοινωνικής ένταξης των αποκλεισμένων ευπαθών ομάδων του πληθυσμού. Εκ της καταστατικής λειτουργίας των συνεταιρισμών αυτών δίνεται η δυνατότητα στους ίδιους τους δυνητικά ωφελούμενους οι οποίοι αναζητούν την εργασιακή ένταξη να δρουν επιχειρηματικά, να αποφασίζουν δημοκρατικά, προάγοντας την συμμετοχή, την κοινωνική ενσωμάτωση και την αλληλεγγύη στα όργανα διοίκησης τους. Οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί ως εκ της σύστασης τους προάγουν την συναντίληψη στόχων και σκοπών εφόσον όλα τα μέλη σχεδόν προέρχονται από τις ευπαθείς και ειδικές ομάδες. Λόγω των προβλημάτων και δυσχερειών που καταγράφηκαν, το 30% του συνόλου των Κοιν.Σ.Επ. (νόμος 4019/11) λόγω κυρίως ασαφούς πλαισίου λειτουργίας, έχουν ήδη διαγραφεί. Οι Κοι.Σ.Π.Ε που ήδη λειτουργούν με σαφείς στόχους και προστατευμένο πλαίσιο (νόμος 2716/99) δεν έχουν τα ίδια προβλήματα παρά τον εξαιρετικά μικρό αριθμό που παραπέμπει ωστόσο σε δυσκολίες εφαρμογής του εγχειρήματος. Τα «ισχνά» αποτελέσματα λειτουργίας του πεδίου ματαιώνουν σε μεγάλο βαθμό τους στόχους επανένταξης των ευπαθών ομάδων που σύμφωνα με την ευρωπαϊκή αλλά και εθνική νομοθεσία εκφράζονται από την ΚΟ και αναζητούν διέξοδο μέσω των κοινωνικών συνεταιρισμών.

Στα συμπεράσματα μας τα οποία επιβεβαιώνονται και στην εμπειρική μας έρευνα αναδεικνύεται εκούσια κατεύθυνση συμμετοχής των μελών των συνεταιρισμών στις δράσεις της ΔΒΜ. Στον βαθμό που υπάρχει έλλειψη πρόσβασης ή προσφοράς σε προγράμματα εκπαίδευσης και ΔΒΜ, παρατηρείται αποειδίκευση και εργασιακός αποκλεισμός (π.χ Κοιν.Σ.Επ.). Είναι ήδη κατανοητό από τα συμφραζόμενα αλλά σύμφωνα και με τον Rogers (1999) ότι η ΔΒΜ (εδώ για τα μέλη των κοινωνικών συνεταιρισμών) είναι το αποτέλεσμα μιας δυναμικής, εκούσιας εμπειρίας που προέρχεται από την ιδιαίτερη σχέση τους με την αλλαγή. Οι δρώντες συνεπώς έχουν αποφασίσει την κοινωνική τους ένταξη μέσω της εργασίας και την εναλλακτική προσέγγιση της γνώσης εντός περιβάλλοντος ομαλής μετάβασης όπως είναι η ΚΟ. Ωστόσο στην έρευνα μας αναδεικνύεται η σοβαρή απουσία δράσεων της ΔΒΜ ειδικά εστιασμένων στις ανάγκες των μελών των κοινωνικών συνεταιρισμών. Αναζητείται συνεπώς η εγγύτερη συνεργασία και σύμπραξη της πολιτείας με το πεδίο της ΚΟ και της εκπαιδευτικής κοινότητας εντός του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, ώστε να ληφθούν υπόψη οι ειδικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις αλλά και οι αναγκαίες και κατάλληλες δεξιότητες που θα συντελέσουν στην εργασιακή αποκατάσταση των εκπαιδευομένων.

Η ευαισθησία των ευπαθών ομάδων κατά την πορεία μετάβασης τους στην ένταξη εγείρει επιπλέον αιτήματα ειδικά σχεδιασμένης επαγγελματικής προετοιμασίας αρχικά εντός του πεδίου και στην συνέχεια, σε περιβάλλον «ανοικτής οικονομίας». Το παράδειγμα και τα θετικά αποτελέσματα της εκπαιδευτικής δράσης των Κοι.Σ.Π.Ε. εντός των δομών τους όπως καταγράφηκε στην εμπειρική μας έρευνα αναδεικνύει την αξία του κατάλληλου κοινωνικού εκπαιδευτικού χώρου. Όπως τόνισαν οι δρώντες στην εμπειρική μας έρευνα και αναφέρει σχετικά και ο Coombs (1985), ή ιδιαίτερη προσέγγιση στους εξειδικευμένους σκοπούς και στόχους της εκπαίδευσης επιτυγχάνει μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Όπως επίσης ανέφεραν οι δρώντες η εκπαιδευτική αποτελεσματικότητα είναι πρόσθετα επιτυχής εάν οι εκπαιδευτές είναι και μέλη ευπαθών ομάδων πρώην ΛΗΨΥ. Οι ίδιοι αφενός προσαρμόζονται ευκολότερα στον ρόλο τους αλλά γίνονται επίσης ευκολότερα αποδεκτοί λόγω των κοινών βιωμάτων με τους εκπαιδευόμενους. Συνεπώς λόγω των ιδιαιτεροτήτων των μελών των κοινωνικών συνεταιρισμών, οι ειδικά σχεδιασμένες εκπαιδευτικές δράσεις εντός του πλαισίου της ΔΒΜ μπορούν να επιδράσουν πολλαπλασιαστικά. Στην περίπτωση που

πραγματοποιούνται εντός των δομών στο κοινωνικά φιλικό και γνώριμο περιβάλλον των κοινωνικών συνεταιρισμών και μάλιστα από εκπαιδευτές γνώστες του πεδίου της ΚΟ, τότε επιταχύνεται η μεταδοτικότητα και η εμπέδωση των εκπαιδευτικών ενοτήτων.

Ως επίμετρο των συμπερασμάτων μας παραθέτουμε ένα πρόσθετο εύρημα το οποίο προέρχεται από αίτημα σχεδόν της πλειοψηφίας των ερωτηθέντων. Αφορά στην διατυπωμένη ανάγκη πιστοποιημένης γνώσης τόσο για τα μέλη όσο και για τους εκπαιδευτές. Αναφέρθηκε πρόσθετα η πιστοποίηση και αξιολόγηση του κοινωνικού αντικτύπου των συνεταιρισμών (social impact). Η πιστοποίηση της γνώσης και η μέτρηση κοινωνικών αποτελεσμάτων δεν ήταν στόχοι της παρούσης έρευνας και αποτελούν αντικείμενο μελέτης ενός άλλου μελλοντικού ερευνητικού εγχειρήματος.

ABSTRACT

Nowadays, we observe phenomena of social exclusion most of which are due to the individual's exit from working life. Most cases of unemployment lead to a temporary or permanent social isolation and economic margin. The assistance of society along with the individuals' initiatives can guide them to employment integration into the context of lifelong learning. An important contribution towards the process of smooth integration can be offered by the field of the Social Economy. SE is a social "area" where the initiatives of civil society promoted provide with the protection and solidarity needed by vulnerable groups during their labor market integration and social living. Recently, the institutional context in Europe and the legislative framework in Greece support the combination of lifelong learning and the initiatives of the Social Economy to address several exclusion issues. The following empirical research supported by seven case studies of social cooperatives, confirms that SE needs and constantly looks for LLL practices to diminish the phenomena of exclusion for vulnerable groups. We therefore concluded that LLL can be a kind of "therapeutic effect" focused on SE targets, within which active members of vulnerable groups, can be "equipped" with new skills with a view to reconnect themselves in the regularity of working life, for their economic and social reintegration

Key Words

Lifelong learning, social economy, social cooperative enterprises, social cooperatives, workplace exclusion, employment inclusion, participation, civil society, social capital, personal development, reflection.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Α' Αποτελέσματα εργασιών διεθνών φορέων

Edgar Faure: Η έκθεση του πρόεδρου της διεθνούς επιτροπής για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης της UNESCO και των μελών της Felipe Herrera, Abdul Razzak Kaddoura, Henri Lopes, Arthur V. Petrovsky, Majid Rahnema, Frederick Champion Ward που δημοσιεύτηκε το 1972 με τίτλο *"Learning to Be"*

http://www.unesco.org/education/pdf/15_60.pdf (πρόσβαση 20/11/2016)

Belém: Το κείμενο του πλαισίου δράσης, στο πλαίσιο της παγκόσμιας συνδιάσκεψης για την εκπαίδευση ενηλίκων CONFINTEA VI η οποία πραγματοποιήθηκε στις 1-4 Δεκεμβρίου 2009 από την UNESCO στην πόλη Belém της Βραζιλίας

<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001877/187790e.pdf>

(πρόσβαση 20/10/2016)

Belém: Το νεότερο ενημερωμένο κείμενο αναθεώρησης των αποφάσεων το 2015

<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002451/245179e.pdf>

(πρόσβαση 10/01/2017)

Ινστιτούτο Levy: Η Δημοσίευση του working Paper της έρευνας των Bider M, και Coad A, (2014), με τίτλο *«Heterogeneity in the Relation between Unemployment and Subjective Well-Being»* για το

http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_808.pdf (πρόσβαση 20/10/2016)

Β' Αποτελέσματα εργασιών ευρωπαϊκών φορέων

EU: «ΕΚ2020»: Συμπεράσματα του συμβουλίου της 12^{ης} Μαΐου 2009 σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης

[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52009XG0528\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52009XG0528(01))

(πρόσβαση 20/10/2016)

EU link (θεσμικά κείμενα): <http://eur-lex.europa.eu/content/welcome/about.html>

(πρόσβαση 25/10/2016)

EU: "Together for Social Europe: Ensuring social progress". Η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων της διάσκεψης της Ευρωπαϊκής Στρογγυλής Τράπεζας που διοργανώθηκε στη Ρώμη στις 28 Φεβρουαρίου 2014, με τίτλο

<http://www.solidar.org/en/news/promoting-the-social-economy-as-a-driver-for-inclusive-growth-and-social-progress> (πρόσβαση 20/10/2016)

EU:Solidar: Έκδοση του δικτύου Solidar στο πλαίσιο των συμπερασμάτων στη διάσκεψη της Ευρωπαϊκής Στρογγυλής Τράπεζας που διοργάνωσε στη Ρώμη στις 28

Φεβρουαρίου 2014, με τίτλο: *Briefing #64 “Promoting the Social Economy as a Driver for Inclusive Growth and Social Progress”*.

http://www.solidar.org/system/downloads/attachments/000/000/049/original/64_briefing_social_economy.pdf?1457601197 (πρόσβαση 20/10/2016)

EU: Αποτελέσματα των εργασιών και συμπεράσματα του Συμβουλίου της ΕΕ στις 7 Δεκεμβρίου 2015 με θέμα «Η προαγωγή της κοινωνικής οικονομίας ως βασικού μοχλού οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στην Ευρώπη»

<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15071-2015-INIT/el/pdf> (πρόσβαση 25/10/2016)

EU: «Ευρώπη 2020»: Το κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (3.3.2010) στο πλαίσιο της στρατηγικής με τίτλο «Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη» https://www.espa.gr/elibrary/%CE%95%CE%95_2020.pdf (πρόσβαση 20/11/2016)

EU: CIRIEC για ΕΟΚΕ Έκθεση: «Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ» 2012:

<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.publications.25448> (πρόσβαση 20/10/2016)

EU: Ο ορισμός του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Επαγγελματικών Προσόντων (EQF)

https://ec.europa.eu/ploteus/search/site?f%5B0%5D=im_field_entity_type%3A97 (πρόσβαση 25/11/2016).

EU: EUROPOLITICS: Social entrepreneurship One response to the crisis

http://ec.europa.eu/internal_market/conferences/2014/0116-social-entrepreneurs/docs/140210-europolitics_en.pdf (πρόσβαση 25/11/2016).

EU: Ορισμός της Ευρωπαϊκής επιτροπής για την Κοινωνική Επιχείρηση

http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en (πρόσβαση 20/11/2016)

EU:SBI (Social Business Initiative)

http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en (πρόσβαση 20/11/2016)

EU:SBI: Ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης. (SBI, COM, 2011 682, σελ 2-3)

http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/COM2011_682_en.pdf (πρόσβαση 20/11/2016)

EU: Διακήρυξη του Στρασβούργου “Have your Say” 16-17 Ιανουαρίου 2014

<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-social-entrepreneurs-declaration> (πρόσβαση 20/09/2016)

EU: Το ελληνικό κείμενο της διακήρυξης του Στρασβούργου

http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_eesc-2014-00376-00-00-decl-tra-el.pdf (πρόσβαση 20/09/2016)

EU: Αναφορά στον συνεταιρισμό Αμπελακίων Θεσσαλίας.
http://ec.europa.eu/greece/news/2016/20160630_koinoniko_ofelos_el.htm
(πρόσβαση 20/09/2016)

EU: Λισαβόνα: οι αποφάσεις περιληπτικά
<http://www.europarl.europa.eu/highlights/el/1001.html> (πρόσβαση 30/09/2016)

EU: Ευρωπαϊκή Ένωση «Στρατηγική για έξυπνη διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη» https://www.espa.gr/elibrary/%CE%95%CE%95_2020.pdf (πρόσβαση 20/12/2016)

Κώδικας δεοντολογίας (Code of ethics) του ISA
http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm (πρόσβαση 20/12/2016)

Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society
Jacques Defourny, Marthe Nyssens press release 2010, , London: Routledge.
<https://orbi.ulg.ac.be/bitstream/2268/87354/1/JD%20MN%20Policy%20and%20Society%202010.pdf> (πρόσβαση 22/12/2016)

Γ' Ελληνικοί ενημερωτικοί σύνδεσμοι

EKKE «Μελέτη του θεσμικού και νομικού πλαισίου του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας» <http://docplayer.gr/6554913-Drasi-4-meleti-toy-thesmikoy-kai-omikoy-plaisioy-toy-tomea-tis-koinonikis-oikonomias.html> (πρόσβαση 15/10/2016)

Ψυχιατρική μεταρρύθμιση, Στυλιανίδης Σ, Θεοχαράκης Ν, Χονδρός Π, (άρθρο 5/7/2011 ηλεκτρονικό περιοδικό αρχαιολογία) «Το μετέωρο βήμα της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα» Μια διαχρονική προσέγγιση με επίκαιρα ερωτήματα.
<http://www.archaiologia.gr/blog/issue/το-μετέωρο-βήμα-της-ψυχιατρικής-μεταρ/> Το πλήρες άρθρο στο σύνδεσμο <http://www.epapsy.gr/files/meteoro.pdf> (πρόσβαση 22/10/2016)

Ο ορισμός του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων (ΕΠΠ) <https://qa.auth.gr/el/nqf>
(πρόσβαση 25/11/2016).

ΟΑΕΔ Το πλαίσιο μαθητείας και εκπαίδευσης
http://mathitia.oaed.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=119&Itemid=538&lang=el (πρόσβαση 21/12/2016)

Δ' Ιστοσελίδες

ΕΟΚΕ Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (EESC)
<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.el.home> (πρόσβαση 20/09/2016)

Κοι.Σ.Π.Ε. «Αθηνά Ελπίς» <http://www.athena-elpis.gr/main/wp-content/uploads/apr3.pdf> (πρόσβαση Οκτώβριος 2016)

Κοι.Σ.Π.Ε. «Διαδρομές» <http://koispediadromes.gr/index-grid/> (πρόσβαση

Οκτώβριος 2016)

Κοι.Σ.Π.Ε. «Κλίμαξ plus» <http://www.koispe.org/> (πρόσβαση Οκτώβριος 2016)

Κοιν.Σ.Επ. «Ελλάδα Παντού» <https://www.elladapantou.com/> (πρόσβαση Οκτώβριος 2016)

Κοιν.Σ.Επ. «Καρπών Έλευσις» <http://www.kkek.gr/karpon-eleusis> (πρόσβαση 15/10/2016)

"ΨΥΧΑΡΓΩΣ" Πρόγραμμα Ψυχιατρικής Μεταρρύθμισης.
<http://www.psychargos.gov.gr/> (πρόσβαση 02/01/2017)

Alexis de Tocqueville https://el.wikipedia.org/wiki/αλεξίς_ντε_τοκβίλ (πρόσβαση 20/09/2016)

CEDEFOP (Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle ή European Centre for the Development of Vocational Training) <http://www.cedefop.europa.eu/el> (πρόσβαση 15/09/2016)

Daniel Bell https://en.wikipedia.org/wiki/Daniel_Bell#Education (πρόσβαση 18/12/2016)

SOLIDAR NETWORK, <http://www.solidar.org/Overview,33.html>

Dees Gregory J <http://skoll.org/contributor/gregory-dees/> (πρόσβαση 20/11/2016)

EU: Η Στρατηγική Ευρώπη για την ανάπτυξη και την απασχόληση:
<http://www.europedia.moussis.eu/discus/discus-1265911417-201373-12.tkl?lang=gr> (πρόσβαση 20/11/2016)

ISA (International Sociological Association) <http://www.isa-sociology.org/> (πρόσβαση 20/12/2016)

Robert Owen https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Owen (πρόσβαση 20/09/2016)

ROCHDALE: Οι δίκαιοι Σκαπανείς
https://en.wikipedia.org/wiki/Rochdale_Society_of_Equitable_Pioneers (πρόσβαση 20/09/2016)

UNESCO United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
<http://www.unesco.org> (πρόσβαση 20/11/2016)

Ε΄ Νόμοι (σύνδεσμοι στο διαδίκτυο)

Νόμος 2716/1999 (ΦΕΚ 96/17.05.1999): Περιγραφή: Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας και άλλες διατάξεις
http://www.psychargos.gov.gr/Documents2/%CE%9D.%202716_1999_%CE%A6%

[CE%95%CE%9A%20%CE%91%2096.pdf](#) (πρόσβαση 22/10/2016)

3369/2005 (ΦΕΚ 171/06/07/2005): Συστηματοποίηση της δια βίου μάθησης και άλλες διατάξεις <http://www.edulll.gr/wp-content/uploads/2010/04/FEKdiaviou.pdf> (πρόσβαση 25/10/2016)

Νόμος 3879/2010 (ΦΕΚ 163/21.9.2011): Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις. <http://dipe.pel.sch.gr/files/3879.pdf> (πρόσβαση 25/10/2016)

Νόμος 4019/2011 Αιτιολογική έκθεση (4/08/2011)
<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-koinep-eis.pdf> (πρόσβαση 11/09/2016).

Νόμος 4019/2011 (ΦΕΚ 216/30.9.2011): Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις.
<https://nomoi.info/%CE%A6%CE%95%CE%9A-%CE%91-216-2011-%CF%83%CE%B5%CE%BB-1.html> (πρόσβαση 25 Οκτ 2016)

Νόμος 4430/2016 (ΦΕΚ 205/31.10.2016): Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις
<http://www.legalnews24.gr/2016/11/44302016.html> (πρόσβαση 25 Οκτ 2016)

Μητροσύλη: Έκθεση έρευνας του ΕΚΚΕ (2007:68-74) «Κοινωνική - αλληλέγγυα οικονομία και επιχειρηματικότητα - τοπική κοινωνία» (<http://docplayer.gr/6554913-Drasi-4-meleti-toy-thesmikoy-kai-nomikoy-plaisiyo-toy-tomea-tis-koinonikis-oikonomias.html>) (πρόσβαση 15/10/2016)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδου Ν., (2005) Το πλαίσιο της Κοινωνικής Πολιτικής και η Συμβολή της στην Ενσωμάτωση και την Ανάπτυξη, Στο συλλογικό έργο, *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Ενσωμάτωσης*, Τσομπάνογλου Γ.,Ο., Κορρές Γ., Γιαννοπούλου Ι., (Επιμ.), (σσ.341-370), Αθήνα: Παπαζήση
- Γεωργακόπουλος Θ., Λιανός Θ., Μπένος Θ., Τσεκούρας Γ., Χατζηπροκοπίου Μ., Χρήστου Γ., (2007) *Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Εκδόσεις Μπένου
- Ζάννης Π. (2013) *Ο Τρίτος Τομέας: Μια Γενική Θεωρία*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Καραμεσίνη, Μ., (2002), *Βιομηχανική Πολιτική, Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Μισθωτή Εργασία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κελπανίδης Μ., Βρυνιώτη Κ., (2004) *Δια βίου Μάθηση*, «Κοινωνικές προϋποθέσεις και λειτουργία-Δεδομένα και διαπιστώσεις» Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

- Κονιόρδος, Σ., (2010), “Κοινωνικό Κεφάλαιο και Εμπιστοσύνη (και Κοινωνία των Πολιτών), Ταύτιση ή Απόκλιση;” Στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), *Κοινωνικό Κεφάλαιο: Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, (Συλλογικό έργο), (σσ.99-129), Αθήνα: Παπαζήση
- Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κωνσταντακόπουλος, Σ., (2010), Το Κοινωνικό Κεφάλαιο στους Alexis de Tocqueville και Robert Putnam: Συνέχειες και Ασυνέχειες, Στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), *Κοινωνικό Κεφάλαιο: Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, (Συλλογικό έργο), (σσ.29-43), Αθήνα: Παπαζήση
- Λύτρας Α., (2004), Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Παγκοσμιότητα του Ριζοσπαστικού Συντηρητισμού, Στο Λύτρας Α., Σουλιώτης Κ. *Αποκλεισμοί στην παγκοσμιοποίηση: ζητήματα κοινωνικής πολιτικής*, (σσ.25-93), Αθήνα: Παπαζήσης,
- Μητροσύλη Μαρία, 2007, Δράση 4: τίτλος παραδοτέου «Μελέτη για την διαμόρφωση του Θεσμικού και νομικού πλαισίου στη Κοινωνική Οικονομία», Αθήνα: Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής (Ε.Κ.Κ.Ε)
- Μουσούρου Λ., (1998) Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία, Στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ): *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία*, (1998), συλλογικό έργο, (σσ. 67-85), Αθήνα: Gutenberg
- Μπιρλιράκης Β., (2008) Το κάλεσμα του Μοντραγκόν, Η Ζωή και η Σκέψη του Jose Maria Arizmenderrieta, Στο Τσομπάνογλου Γ.,Ο., *Η Ανάδυση της Κοινωνικής Οικονομίας*, συλλογικό έργο (επιμ.), (σσ. 43-55), Αθήνα: Παπαζήση
- Νικολόπουλος Τ., Καπογιάννης Δ., (2014), *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία*. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας, Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων
- Παντισίδου Ε. (2013) *Διά Βίου Εκπαίδευση: Μια σύγχρονη «Πανάκεια»*; Ευρύτερα Ατομικά και Κοινωνικά Οφέλη, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Παπαγεωργίου Α. Κ., (2015), *Βιώσιμη συνεταιριστική οικονομία: Θεωρία και πρακτική*, Αθήνα: Σταμούλης

- Παπαδοπούλου, Δ, (2012), *Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης: η διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού και η αδυναμία συμμετοχής στα κοινωνικά δικαιώματα υπό συνθήκες κρίσης*, Αθήνα: Τόπος
- Παπαδοπούλου, Δ, (2004), *Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία Στο συλλογικό έργο Πετμεζίδου Μ, Παπαθεοδώρου Χ., (επιμ) Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός, (σσ. 367-398), Αθήνα: Εξάντας*
- Πούπος, Η., (2010), *Το Κοινωνικό Κεφάλαιο στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΚΕΠΕ
- Πρόκου Ε. (2009) *Εκπαίδευση Ενηλίκων και Δια βίου Μάθηση στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα: Διόνικος
- Σταμάτης Κ, (2005), *Η Αβέβαιη «Κοινωνία της Γνώσης»*, Αθήνα: Σαββάλας,
- Τοκβίλ ντε, Αλέξης. (2008), *Η Δημοκρατία στην Αμερική*, Αθήνα: Στοχαστής
- Τσιάκαλος Γ.(1998) *Κοινωνικός Αποκλεισμός, Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία Στο Συλλογικό έργο, Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία, Κασσιμάτη, Κ. επιμ (1998), (σσ. 39-69), Αθήνα: Gutenberg*
- Τσομπάνογλου Γ.,Ο., Κορρές Γ., (2005) *Το πλαίσιο της Κοινωνικής Πολιτικής και η Συμβολή της στην Ενσωμάτωση και την Ανάπτυξη, Στο συλλογικό έργο, Τσομπάνογλου Γ.,Ο., Κορρές Γ., Γιαννοπούλου Ι., (Επιμ.), Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Ενσωμάτωσης, (σσ. 1-75), Αθήνα: Παπαζήση*
- Φερόνας Α., (2010), *Νέες Μορφές Διακυβέρνησης στην ΕΕ και Κοινωνία των Πολιτών: Η Περίπτωση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Απασχόλησης, Στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), Κοινωνικό Κεφάλαιο: Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών, (Συλλογικό έργο), (σσ.133-162), Αθήνα: Παπαζήση*
- Bider M, και Coad A, (2014), «*Heterogeneity in the Relation between Unemployment and Subjective Well-Being*» Working Paper New York: Levy Institute, Bard College
- Borzaga C., Defourny, J., (2004) *The Emergence of Social Enterprise*, London & New York, Routledge
- Campi S, Defourny J, Gregoire O. (2006). “Work integration social enterprises: Are they multiple-goal and multistakeholder organizations?” in Marthe Nyssens,

- (ed.), *Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society*, (σσ. 29-49), London: Routledge.
- CIRIEC, (2012), *The Social Economy in the European Union*, Brussels: EESC
- Coombs H. P, (1985), *The World Crisis in Education: The View from the Eighties*, New York, Oxford University Press
- Defourny J., Develtere, P., Fonteneau B., (1999), *Social Economy in North and South*, Leuven, Catholic university of Leuven
- Defourny J, Nyssens M (2006) “Defining social enterprise”, in Marthe Nyssens, (ed.), *“Social Enterprise: At the crossroads of market, public Policies and civil society”*, London: Routledge.
- Gonzales V, (2007). “Social Enterprises, Institutional Capacity and Social Inclusion”, in Antonella Noya and Emma Clarence (eds.), *The Social Economy. Building Inclusive Economies*, (σσ. 119-153), Paris: OECD.
- Jarvis, P. (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και Πράξη*. (μτφρ. Α. Μανιάτη), Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Lindeman, E. C. (1926), *The Meaning of Adult Education*, New Republic, New York
- Levitas Ruth, (2004), Η Έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η νέα ντυρκεμιανή Ιδεολογία, Στο Πετμεζίδου Μ, Παπαθεοδώρου, Χ, (επιμ.) συλλογικό έργο: *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, (σσ.202-224), Αθήνα: Εξάντας
- Noya A, Clarence E, (eds.), *The Social Economy. Building Inclusive Economies*, Paris: OECD.
- Robson C. (2007) *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*, Μιχαλοπούλου, Κ (επιμ.), Νταλάκου, Β. Βασιλικού Κ, (μτφρ), Αθήνα: Gutenberg
- Solidar: Schneider E.M., Laino E. (2014) (Briefing #64) *“Promoting the Social Economy as a driver for Inclusive Growth and Social Progress”*, Brussels: Solidar
- Rogers, A. (1999). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*, (μετάφραση: Μαρία Παπαδοπούλου, Μαρία Τόμπρου) Αθήνα: Μεταίχμιο
- Schnapper D., (2011) *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση: Μια Σύγχρονη Προσέγγιση*, Επιμ. Παπαδοπούλου, Δ., Αθήνα: Κριτική

- Vienney C.,(2008) *Η κοινωνική οικονομία*, Γιάννης Καυκιάς (μτφρ), Αθήνα:
Πολύτροπον
- Yin, Robert, 1989, *Case Study Research: Design and Methods*, London, Sage
Publications

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Οδηγός συνέντευξης

1. Πότε ιδρύθηκε ο κοινωνικός συνεταιρισμός σας;
2. Υπήρξε κάποιος ιδιαίτερος λόγος για την ίδρυση του την συγκεκριμένη χρονική περίοδο;
3. Είχατε κάποιες ιδιαίτερες προσδοκίες όταν αποφασίσατε την ίδρυση του
4. Υπήρχαν σε σας ή τα άλλα μέλη κάποια άλλα κίνητρα για την ίδρυση του συνεταιρισμού;
5. Ποιοι ήταν/είναι οι κύριοι καταστατικοί σκοποί του συνεταιρισμού σας;
6. Με ποιο τρόπο αποφασίστηκαν οι καταστατικοί σκοποί σας;
7. Ποια είναι η ακριβής σας σχέση με το συνεταιρισμό; Είσαστε ιδρυτικό μέλος; Ωφελούμενος; Ή έχετε κάποια άλλη σχέση;
8. Ποια η διαφορά των δύο κατά την γνώμη σας μεταξύ ιδρυτικών μελών και ωφελούμενων αναφορικά με ευθύνες, γνώσεις και δεξιότητες;
9. Πως πιστεύετε ότι εκπληρώνονται οι βασικοί σκοποί ίδρυσης του κοινωνικού συνεταιρισμού σας και σε τι βαθμό επιτυγχάνεται αυτό;
10. Συνεχίζει ο συνεταιρισμός την λειτουργία του έως σήμερα;
11. Εάν διακόπηκε για ποιο λόγο έγινε αυτό;
12. Ποιοι είναι οι στόχοι του κοινωνικού επιχειρηματία γενικά και πως επηρεάζουν κατά την άποψή σας τον συνεταιρισμό στην λειτουργία του;
13. Πως αντιλαμβάνεστε τις έννοιες αλληλεγγύη, δημοκρατική λειτουργία και κοινωνική ένταξη;
14. Η εργασιακή επανένταξη πως συνδέεται κατά την άποψή σας με τους στόχους της κοινωνικής επιχείρησης. Εσείς πως ορίζετε την εργασιακή επανένταξη; Τι περιλαμβάνει κατά τη γνώμη σας;
15. Πως μπορεί ο κοινωνικός επιχειρηματίας να συνδυάζει την επιχειρησιακή δράση και την προσωπική του ωφέλεια στον κοινωνικό συνεταιρισμό;
16. Ποια πιστεύετε ότι πρέπει να είναι τα τυπικά και ουσιαστικά (δεξιότητες) προσόντα των ιδρυτικών μελών;
17. Πόσα μέλη αποκαταστάθηκαν, εντάχθηκαν - ενσωματώθηκαν έως σήμερα και με ποια διαδικασία;

18. Το κράτος συνεπικουρεί θεσμικά στην προσπάθεια σας;
19. Τι γνωρίζετε για την ΔΒΜ
20. Πιστεύετε ότι η ΔΜΒ συνεισφέρει στην ανάπτυξη της κοινωνικών συνεταιρισμών; Εξηγήστε την άποψη σας
21. Πιστεύετε ότι η ΔΜΒ μπορεί να συνεισφέρει στην κοινωνική ενσωμάτωση και ένταξη μέσω της δράσης των κοινωνικών συνεταιρισμών;
22. Έχετε εσείς ή/και τα μέλη σας παρακολουθήσει εκπαίδευση με σκοπό την εξειδίκευση στην επιχειρηματικότητα ή στο κοινωνικώς επιχειρείν;
23. Έχετε άποψη για τα προγράμματα επιμόρφωσης για την κοινωνική επιχειρηματικότητα; Περιγράψτε
24. Έχετε παραδείγματα ωφελουμένων από προγράμματα επιμόρφωσης γενικότερα θετικά ή αρνητικά;
25. Ποιες δεξιότητες ή γνώσεις γνωρίζετε ότι είναι αναγκαίες στα ιδρυτικά μέλη για την λειτουργία των κοινωνικών συνεταιρισμών;
26. Γνωρίζετε εκπαιδευτικούς φορείς εκπαίδευσης για την κοινωνική επιχειρηματικότητα ή/και την κοινωνική οικονομία; Εάν ναι ποιούς
27. Εάν ναι αναφέρατε τα χαρακτηριστικά των φορέων που θεωρείτε θετικά ή αρνητικά
28. Πιστεύετε ότι χρειάζεται πιστοποίηση για τις γνώσεις που κάποιος κοινωνικός επιχειρηματίας διαθέτει για την έναρξη ή/και την λειτουργία ενός κοινωνικού συνεταιρισμού;